INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS AARSFEST

TIL ERINDRING OM

KIRKENS REFORMATION.

Heri: **Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Historie 1770—1773**

af

Edvard Holm.

6

INDBYDELSESSKRIFT

TIL

KJØBENHAVNS UNIVERSITETS AARSFEST

TIL ERINDRING OM

KIRKENS REFORMATION.

Heri: **Nogle Hovedtræk af Trykkefrihedstidens Historie 1770—1773**

af

Edvard Holm.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1885.

Nogle Hovedtræk

af

Trykkefrihedstidens Historie 1770—1773.

Af

Edvard Holm.

Denne Afhandling slutter sig som en Slags Fortsættelse til mine tidligere udgivne akademiske Festskrifter: Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade (1879) og Om det Syn paa Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed, der udviklede sig i den dansk-norske Stat i Midten af 18de Aarhundrede (1746—1770), hvilket sidste jeg udgav i 1883. Det behøver ikke at siges, at Hensynet til Tid og Rum, saaledes som det maa tages ved Udarbejdelsen af et akademisk Skrift, har gjort det nødvendigt at standse der, hvor det syntes bedst at kunne ske. At der for øvrigt er en vis Kontinuitet i Udviklingen af de sociale og politiske Ideer, som her nærmest ere Gjenstand for Undersøgelse, føler jeg selvfølgelig godt, og fra den Side set havde jeg meget ønsket at fortsætte dette Arbejde længere ned i Tiden. Men det maa opsættes til en anden Gang.

Indhold.

Macaulay har i sin Afhandling om Barère fremhævet, at en Hovedgrund til den franske Revolution laa i den umaadelige Modsætning, der var imellem Ludvig XV.'s og Ludvig XVI.'s Enevælde paa den ene Side og den frie kritiske Drøftelse, som karakteriserede det franske Aandsliv. »Vilde man«, siger han, »stille en Presse som den engelske ved Siden af en Styrelse som den i Petersborg, vilde Følgen ufejlbarlig blive en Explosion, der vilde ryste Verden«. Som vel bekjendt var det dog ikke paa Grund af en af den franske Regering tilladt Trykkefrihed, at Voltaires, Rousseaus og Encyklopædisternes Kritik kunde udøve deres opløsende Virkning; men det var til Trods for Censuren og sprængende dens Baand, at den, baaren op af Tidsaanden, fik en uimodstaaelig Magt i det franske Samfund. Medens Regeringen i Versailles forgjæves søgte at sætte Skranker for Litteraturen og Pressen, er det et ejendommeligt Træk ved Datidens saakaldte oplyste Enevælde, at den i flere Lande ikke blot mente, rolig at kunne lade den offentlige Mening have et friere Spillerum, end den tidligere havde havt, men vel endogsaa stolede paa i den at kunne finde en allieret Magt under den Kamp imod nedarvede Fordomme og forældede Indretninger, som den havde indskrevet paa sit Banner. Den gjorde det imidlertid i de vigtigste Lande ikke uden en vis Forsigtighed. Frederik II. af Preussen lod den videnskabelige Drøftelse og den digteriske Produktion

i det hele have sit frie Løb, og han gavnede derved det tyske Aandsliv meget; men lige saa lidt som han, om han end selv var Fritænkeren og Spotteren, vilde tillade andre at tale haanlig om Religionen, ligesaa lidt vilde han finde sig i Kritik og Angreb paa den politiske Styrelse. »Min Livserfaring«, skrev han 1772 til d'Alembert, »har givet mig den Overbevisning, at Tvangsforholdsregler ere nødvendige, fordi Friheden altid bliver misbrugt. Bøger maa underkastes en Prøvelse, der er tilstrækkelig til at undertrykke alt, hvad der udsætter den almene Sikkerhed og Samfundets Vel for Farer«. Personlig brød han sig vistnok ikke om Skandskrifter; men han har dog en Gang yttret: »Satiren strider imod Samfundets Tarv«. Han bevarede derfor en virkelig Censur i Preussen med Hensyn til Skrifter af religiøs og politisk Natur. Medens hans Samtidige i Østerrig, Marie Theresia, der paa flere Punkter endnu tilhørte den ældre Tid, ikke kunde tænke sig at løsne Baandet for Litteraturen og Pressen, saa Joseph II. med friere Blik paa Forholdene. Uden at ophæve Censuren, bød han, at den ikke maatte træde hindrende i Vejen for kritiske Skrifter, forudsat, at de ikke vare Skandskrifter, de kunde saa for øvrigt være rettede imod, hvem det skulde være, lige fra Fyrsten ned til den laveste, især naar Forfatteren lod trykke sit Navn derpaa; »thi«, siger han, »det maa være den, der elsker Sandheden, en Glæde, naar han paa denne Maade kan erfare den«. Derimod skulde Censuren strængt udøves imod alt, hvad der indeholdt Usædelighed, og hvoraf der ikke kunde vindes Lærdom eller Oplysning, ligesom man ej heller maatte taale Skrifter, som angrebe den kristelige Religion (1781)*).

---

*) Ogsaa i Portugal, Spanien og Neapel blev Censuren samtidig meget formildet (Schiern: Historiske Studie I. (Kjøbenhavn 1856) S. 170)

Trods de Indskrænkninger, der saaledes vare satte for Pressefriheden i de to nys nævnte store europæiske Stater, var der dog givet et betydeligt Spillerum for Aandsfriheden, til at den kunde udvikle sig i Lighed med, hvad allerede længe havde fundet Sted i Stater som England og Holland. Men det, der saaledes her var blevet indrømmet, blev dog langt overgaaet ved, hvad der imidlertid var sket i to nordiske Stater med de mest forskjellige Statsforfatninger. I Sverige med dets i Virkeligheden republikanske Forfatning var den Pressetvang, der havde karakteriseret Frihedstiden lige saa vel som Enevælden før den, bleven afløst i Aaret 1766 af en Trykkefrihedslov, hvorved det da herskende Hueparti afskaffede Censur for alle Skrifter, der ikke vedrørte Religionen, og tillod en vidt strakt Trykkefrihed, om end med Fastsættelse af Straffe for visse Misbrug. Revolutionen i Sverige 1772 gjorde ingen væsentlig Forandring heri, idet Gustav III. (26. April 1774) udstedte en Forordning, der stadfæstede Trykkefriheden. Det blev under Forhandlingerne om denne Sag udtalt, at en saadan Forordning ikke passede til den af ham nylig indførte Forfatning, og den Trykkefrihed, der havde hersket siden 1766, blev af en af Sveriges dengang betydeligste Statsmænd karakteriseret som en Uanstændigheds og Immoralitetsfrihed; men Kongen udtalte, at den Nytte, Trykkefriheden gjorde, var større end den Skade, Misbrugen kunde bringe. »En Konge«, udtalte han, »faar ved Trykkefriheden Sandheden at vide, som man med saa megen Iver og desto værre ofte med saa meget Held skjuler for ham. Embedsmænd have den Fordel at faa en vel fortjent og oprigtig Berømmelse, eller ogsaa staar det i deres Magt at oplyse Almenheden om det uretfærdige i de Domme, der fældes om deres Embedsgjerning. Folket endelig har Sikkerhed for at kunne fremsætte sine Klager, den Trøst at kunne beklage sig og saa ofte at blive overtydet om det uberettigede i sin Klage«.

Naar Gustav III. ved en saadan Forordning utvivlsomt haabede at forøge den Folkeyndest, som han i sin Regerings første Aar stærkt attraaede, saa gjaldt dette vistnok i endnu højere Grad om Struensee med Hensyn til den Trykkefrihedsanordning, der faa Aar i Forvejen aabnede hans Styrelse i den dansk-norske Stat og dannede det første Skridt til det hensynsløseste Forsøg paa at gjennemføre den oplyste Enevælde, som det attende Aarhundrede saa. (Kabinetsordre af 4de September og Reskript af 14de September 1770). Man mærker ret i dette Aktstykke den Lyst til at vise fordomsfri Anerkjendelse af den offentlige Menings Betydning, der var ved at trænge sig frem rundt omkring hos Regeringerne, og som vi have set flere Vidnesbyrd om i det foregaaende. Det hedder nemlig her: »Vi holde fuldkommeligen for, at det er saavel skadeligt for Sandheds upartiske Undersøgning, som og hinderligt i at oplyse de ældre Tiders Vildfarelser og Fordomme, naar redeligen sindede og for det almindelige Vel samt deres Medborgeres sande Bedste nidkjære Patrioter skulle formedelst Persons Anseelse, Befalinger eller forudfattede Meninger skrækkes fra eller forhindres at skrive frit, efter deres Indsigt, Samvittighed og Overbevisning, samt at angribe Misbruge og lægge Fordomme for Dagen; og Vi have i saadan Betragtning efter nøje Overlæg allernaadigst besluttet, udi Vores Riger og Lande i Almindelighed at tillade en uindskrænket Frihed for Bogtrykkerierne saaledes: at fra nu af skal ingen være pligtig eller forbunden til at lade sine Bøger og Skrifter, som han vil overgive til Trykken, underkaste den hidtil anordnede Censur og Approbation«.

Naar det i denne Anordning hedder, at Beslutningen er truffen efter nøje Overlæg, kan der ingen Tvivl være om, at dette for saa vidt er sandt, som Struensee vistnok har ment herved at gjøre et politisk meget klogt Skridt til at vinde fast Fodfæste i den offentlige Mening; men uheldigvis vidner selve Reskriptets Redaktion om alt andet end om

en omhyggelig Overvejelse. Det taler kun om Ophævelse af Censuren, hvorved der vilde blive givet Bogtrykkerierne en uindskrænket Frihed; men hvad var vel Meningen med den Frihed, der blev givet? Tilladelse til uden Censur at trykke, hvad man vilde, behøvede ikke at udelukke, at ligesom ethvert Menneske maa staa til Ansvar for sine Handlinger, hvormegen Frihed han end kan have til at udøve dem, at saaledes ogsaa den, der udgav noget i Trykken, maatte have et vist Ansvar for, hvad han skrev. At ville opstille en ansvarsfri Trykkefrihed synes at være saa afsindigt, at man umulig kan tænke sig, at dette har været Struensees Tanke; men den Overfladiskhed og den Ubetænksomhed, der har præget saa mange af hans Regerings Handlinger og i Grunden hans hele Færd, har bragt ham til at udstede Reskriptet uden at han lod indflyde et eneste Ord om Ansvaret, og uden at han overvejede, hvilke Virkninger det nødvendigvis maatte faa, naar Folk holdt sig til selve Kongebuddets Ord og mente, at Trykkefriheden var uindskrænket, naar der altsaa fremkom Pressetilstande, som ved deres Ubundethed vare uden noget Sidestykke*).

*) Denne Opfattelse stadfæstes ved nogle blandede Optegnelser af Luxdorph, hvorefter alle andre Forordninger, som vedrørte Bogskriveriet, med Undtagelse af Censurbestemmelserne, skulde vedblive at staa ved Magt. Men den Aand, der gik igjennem de først udkomne Trykkefrihedsskrifter var saa lidet fjendtlig imod Magthaverne, at disse faktisk lod Friheden være uindskrænket. Den enkelte, som følte sig angreben ved et eller andet Skandskrift, maatte ganske sikkert have Ret til at anklage den efter Loven, der havde angrebet ham, og dette skete i Virkeligheden ogsaa i en Sag, som Bryggerlavet anlagde imod en Angriber ved Navn Bagge. Men hvad der nu end var Grunden dertil, blev dette Exempel ikke efterlignet af andre (Luxdorphiana, Kbhvn 1791, S. 510). Med disse Ord stemmer det, at et Flyveskrift, der udkom 1771 og udtalte Beklagelse over, at Trykkefriheden var givet, indrømmede, at den givne Frihed ikke fritog de onde for Politiets Tiltale; men det mente, at det at forebygge ondt var altid rettere og bedre end at straffe. (Et Brev til Forfatteren af de kjøbenhavnske Samlinger angaaende Skrivefriheden (Kbhvn 1771) i den Luxdorphske Samling af Trykkefrihedsskrifter paa Kongens Bibliothek, 1ste Række, 20de Bind; dette saakaldte Brev havde Kofod Ancher til Forfatter).

Det farlige herved blev snart indlysende selv for ivrige Venner af Trykkefriheden. Suhm fremhævede, at der udkom Skrifter, som endog vilde blive straffede i det frie England, og at i det mindste ingen i dette Land kunde forbyde nogen at forfølge den Bogtrykker og Skribent, som slige Skrifter skyldtes, med Lands Lov og Ret. Skrivefriheden kunde ikke ophæve god Orden, Politi, Anstændighed og Sæder*). En anden Trykkefrihedsven greb i Anledning af et nylig udkommet Skrift Lejligheden til at udtale Ønsket om, at Regeringen en Gang vilde vise, at den ikke med den tilladte Trykkefrihed „beskjærmede disse Vanskabninger af Mennesker, der med god Lyst og uden anden Fristelse end deres egen Ondskab søgte at beskæmme og vanære deres Næste“**).

Struensee lod imidlertid over et Aar gaa hen, førend det ved Kabinetsordre af 3dje Oktober og Reskript af 7de Oktober 1771 blev paabudt som Værn imod Injurier, Paskviller og oprørske Skrifter, „at omendskjønt al Censur var ophævet, skulde dog enhver, som skrev noget, være ansvarlig for, at det ikke stred mod de nugjældende Love og Forordninger. Ingen Bogtrykker maatte trykke noget Skrift, hvis Forfatter han ikke kjendte, da han kom til at staa til Ansvar, saafremt han ikke kunde nævne, hvem der havde skrevet, hvad han trykkede Ingen Bog maatte trykkes, paa hvilken der ikke enten stod Forfatterens eller Bogtrykkerens Navn.

Vistnok mærker man ogsaa i dette Reskript Overfladiskheden og Hastværket. Ikke alene er det paafaldende, at

---

*) Samlinger, udgivne af P. F. Suhm. I. 1ste Stykke. Kjøbenhavn 1771, S. 156.

**) Fortegnelse paa alle de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledning til. 1ste Aargang. Kjøbenhavn 1771. S. 198.

der i selve Reskriptet aldeles ikke tales om Skrifter, der angreb Religionen, men i endnu højere Grad, at der aldeles intet siges om Presseforseelsernes Art og Straffene derfor. Den almindelige Henvisning til de gjældende Love og Forordninger var lidet heldig, da disse, som for det meste vare givne langt tilbage i Tiden og affattede i meget vide og ubestemte Udtryk, ikke vilde kunne bruges, uden at Dommerne tidt maatte tage deres Tilflugt til Analogier, som kunde give Plads for en Del Vilkaarlighed. Men naar det maa erkjendes, at en Indskrænkning af den Tøjlesløshed, som hidtil havde raadet, var nødvendig, saa maa man ogsaa indrømme, at det nye Reskript lod en temmelig vidt strakt Trykkefrihed bestaa*). Det er derfor ubegribeligt, at en forstandig Mand som Reverdil har kunnet mene, at det nylig nævnte Reskript stillede Forfatterne ugunstigere, end de havde været i Censurens Dage**). Det var langt mere stemmende med Virkeligheden, naar en litterær Anmelder kort efter det nye Reskripts Udstedelse udtalte, at Kongen paa den billigste og ømmeste Maade havde indskrænket den misbrugte Frihed***).

Medens der i Virkeligheden altsaa ved Oktoberreskriptet var indrømmet Litteraturen og Pressen al ønskelig Frihed,

---

*) En for en stor Del berettiget, men dog ogsaa noget ensidig Kritik af det her nævnte Reskript findes i C. Paludan-Müller: Bemærkninger om O. Høegh-Guldberg som Statsmand (Odense 1841). De Lovsteder og Forordninger, som kunde gjøres gjældende imod dem, der misbrugte Trykkefriheden, vare D. L. 2—21—4, Forordning af 8de Juni 1689 og 22de Oktober 1701, 2. D 1. C.; af 24de Januar 1710 og 12te Februar 1745, 2. D. 3. C. 5 §, 7de Jan. 1741, D. L. 6 21—4, 6, 7 og 8. (C. U D. v. Eggers: Om Trykkefrihedens Historie i Danmark, oversat fra Tysk. (Kjøbenhavn 1791). S. 28 ff.)

**) Reverdil: Struensee (oversat paa Dansk. Kjøbenhavn 1859) Side 187.

***) Fortegnelse over alle de Skrifter, som siden Trykkefriheden ere udkomne. 2den Aargang 1771. S. 19.

skulde dette ikke vare længe. Enhver véd, at den reaktionære Aand, der fik Magten i Regeringen efter Struensees Fald, kun slet stemmede med Trykkefrihedstanken, og det er vel bekjendt, at Trykkefrihedstidens første Afsnit fik sin Afslutning, da Reskriptet af 20de Oktober 1773 forbød at indrykke noget i Aviserne eller Ugebladene, „som enten angaar Staten og Regeringen og almindelige Foranstaltninger, eller andre Stridsskrifter, især hvor Personer derved angrebes, ej heller Byrygter eller andre opdigtede Fortællinger, som indeholder noget fornærmeligt eller uanstændigt«. Al Overtrædelse deraf skulde Politimesteren kunne straffe enten med Bøder fra 50 til 200 Rigsdaler eller i Mangel af Betaling med Straf paa Vand og Brød; der gaves ingen Appel til Domstolene fra Politimesterens Kjendelse. Omtrent en Maaned efter (27de November 1773) bleve dette Reskripts Bestemmelser udvidede til at omfatte Kobberstik og andre Former for Offentliggjørelse. Vistnok vedblev Censuren at være ophævet; men det hjalp kun lidt, da Politimestervilkaarligheden var sat i Stedet, og desuden Regeringen snart begyndte med at gribe ind imod Pressen ved umiddelbare Reskripter. Trykkefriheden maatte nu gjælde for at være slaaet ihjel, og det var altsaa kun lidt over tre Aar, den fik Lov til at existere. Som et Bidrag til Oplysning om dens Indflydelse i disse Aar og det Liv, der udviklede sig ved den, skal Fremstillingen i det følgende af denne Afhandling tjene.

Karakteristik af de Tidsforhold, hvorunder Trykkefriheden virkede.

Meningen med Trykkefriheden var aabenbart, at den skulde komme som en Gave, der baade overraskede ved sit Omfang og ved sin Nyhed. Aldeles uforberedt var den imidlertid ikke. Der havde i Frederik V.'s Tid ikke blot været indrømmet visse betydeligere Forfattere som Langebek

og J. S. Snedorff Censurfrihed; men denne Fordel havde endog været forundt alle, der vilde skrive om økonomiske Æmner. En ingenlunde ubetydelig Drøftelse havde derfor fundet Sted paa flere Omraader. Forfatterne vare ikke blevne staaende ved at give praktiske Oplysninger og Raad om Agerbrug, Fabrikdrift og Bjergværksvæsen eller ved at anstille Overvejelser over, hvorledes Befolkningen kunde forøges og Kjøbstæderne komme i større Flor. De havde med den stærkeste Alvor kastet sig over det store Spørgsmaal om Bondestandens Kaar; veltalende Skildringer af de ulykkelige Tilstande havde gaaet Side om Side med Paavisningen af alles Ret til borgerlig Frihed og lige Stilling for Loven. Hvor stærkt end Loyalitetsfølelsen og Opfattelsen af Enevælden som den bedste af alle Forfatninger havde behersket Sindene, var Tanken om, at det Heles Vel burde fremmes, og om at Folkets og Fædrelandets Vel burde være hver enkelt Borgers saavel som Kongernes vigtigste Tanke, dog det, der havde været Sjælen i de betydeligere af de dengang udkomne Skrifter. Den offentlige Menings Vigtighed var bleven stærkt fremhævet, det var i den, sagde man, at Regeringen burde søge sit Rygstød Meget havde været uklart for Forfatterne; modsatte Synsmaader havde staaet uforsonede hos dem, og de havde kun lidet tænkt over, at der af adskillige af deres Ytringer kunde drages Konsekvenser, som kunde blive farlige for den af dem saa højt priste Enevælde; men der var en velgjørende, varm Følelse for Fædreland og Menigmand hos dem, en Kjærlighed til de nationale Minder, en Lyst til at vække til Eftertanke, en Sundhed og en Frejdighed i Haabet om, at der kunde arbejdes paa en bedre Fremtid, der gjør et velgjørende Indtryk*).

---

*) Se derom mit ovenfor nævnte Skrift om Opfattelsen af Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed 1746—1770.

Alt dette var endnu ikke mere end en Begyndelse. Det var kun en snævrere Kreds af Forfattere, der havde formaaet at fremsætte noget, som havde Vægt; men Tanken om Kritikens Ret til at komme frem og om det naturlige i, at mangehaande Forhold bleve offentlig drøftede, var sat i Bevægelse. For saa vidt var Jordbunden forberedt for den nye Trykkefrihedsanordning. Det laa saa meget nærmere, at Kritiken og Drøftelsen nu vilde kunne udvikle sig, som Forholdene paa mange Maader naturlig førte til Overvejelser, og det desto værre til Overvejelser af en alt andet end glædelig Natur.

Det var en sørgelig Kjendsgjerning, at Statens Finanser, til Trods for mange Aars Fred, vare i en slet Tilstand. Den Hemmelighedsfuldhed, der her hjemme som i andre Lande fra Regeringens Side blev iagttaget med Hensyn til Finanserne, havde som sin naturlige Følge, at man i Almindelighed snarest var tilbøjelig til at se Forholdene i et for ugunstigt Lys. Men at det stod ilde til, fik Folket unægtelig at føle ved det Skattetryk, der hvilede paa det. Det var i Virkeligheden udpint af Skatter, af hvilke den senest paalagte, den saakaldte Extraskat, særlig tyngede paa den fattige Del af Befolkningen. Dette Tryk var saa meget større, som den almindelige Velstand kun var ringe. Der var gjort krampagtige Forsøg paa at faa Fabrikindustrien i Vejret; men det kummerlige Resultat havde været, at der for det meste kun blev tilvirket Varer, som vare dyrere og ringere end de, man kunde faa fra Udlandet. Der maatte derfor strænge Indførselsforbud til for at holde Fabrikkerne oppe. Naturligvis var et storartet Smugleri med dets demoraliserende Virkninger Følgen deraf, og medens Regeringen, dels ved Laan, dels ved ligefremme Gaver til Fabrikanterne efterhaanden tabte store Summer, medens den den ene Gang efter den anden led betydelige Tab ved fremmede Plattenslagere, som ved Løfter om, hvilket Opsving de vilde kunne give Industrien, satte den en Voxnæse paa, førte de højt

begunstigede Fabrikker kun en sygnende Tilværelse, og deres Liv beroede kun paa en Fortsættelse af den kunstige Toldbeskyttelse, som den store Del af Befolkningen dyrt maatte betale ved Varernes høje Pris. Der var en almindelig Følelse af, at det var daarlig fat med denne Industri, og den Forestilling var ved at udbrede sig, at Regeringen, især paa Grund af den i øvrigt saa højt fortjente J. H. E. Bernstorffs Indflydelse, havde begaaet store Fejl ved uden tilstrækkelig Forsigtighed at indkalde Fremmede.

Naar undtages den Handel, som enkelte Kompagnier drev, stod det ikke bedre til med Handelen i Danmark, og ogsaa i Norge, hvor dog Handelsforholdene i flere Henseender vare gunstigere, var der en Følelse af, at Tilstanden ingenlunde var, som den burde være. Folk vare saa temmelig enige om, at det Liv og den Omsætning, der fandt Sted i Kjøbenhavn, hvilede paa en usund Grund, og at de fleste Kjøbstæder vare ligesaa mange Hjemsteder for Fattigdom og Smaalighed. Ligesom Omsætningens uheldige Tilstand, hvad den udenrigske Handel angik, viste sig ved en høj Vexelkurs, saaledes føltes det som en almindelig Plage, at Priserne paa nogle af de vigtigste Nødvendighedsartikler i de sidste Aar vare stegne overordentlig. Det er et klart Vidnesbyrd i saa Henseende, at Kapitelstaxten paa Rug, der 1761 var 2 Rdl. 1 Mark kurant, siden i det hele havde været i Stigen og 1770 var 3 Rdl. 2 Mark. Samtidig havde Bygget fra 1 Rdl. 2 Mark hævet sig til 2 Rdl. 1 Mark.

Alt dette stod for Danmarks Vedkommende i naturlig Sammenhæng med, hvad man længe havde vidst, var Landets Hovedskade, nemlig de ulykkelige Landboforhold, hvis ene Hovedside var et endnu meget mangelfuldt Agerbrug, den anden Bøndernes sørgelige Kaar. Ganske vist havde netop paa disse sidste Omraader de senere Aars Drøftelse baade havt et betydeligt Omfang og en ikke ringe Vægt ved sit Indhold. Men hverken de Reformer, som Regeringen allerede havde begyndt paa, eller de Fremskridt, der i flere

Henseender efter større eller mindre Maalestok havde fundet Sted paa enkelte Godser, kunde regnes for mere end det første Skridt. Man var langt mere i Almindelighed bleven klar paa Tilstandens Slethed, end man var sikker paa, hvad man skulde gjøre for at skabe lykkeligere og bedre Forhold, end sige at man skulde være enig derom. Oven i Kjøbet havde i de sidste Aar en ny Hjemsøgelse af det 18de Aarhundredes skrækkelige Plage, Kvægpesten, i selve Danmark og Hertugdømmerne forøget Fattigdommen og Vanskelighederne.

Hvad vi i vore Dage kræve som Grundlag for en Vurdering af et Lands økonomiske Tilstande, Kjendskab til Forholdet imellem Ind- og Udførsel, statistiske Oplysninger om Produktionen i forskjellige Retninger, nogenlunde klare Forestillinger om Formuens Fordeling i Landet og dens samlede Størrelse, paalidelige Oplysninger om Omsætningen rundt omkring, om de forskjellige Husdyrs Tal og Forbruget af vigtigere Varer, alt sligt fattedes endnu enten helt eller for Størstedelen. Statistiken havde vistnok gjort et Fremskridt derved, at der 1769 endelig havde fundet en almindelig Folketælling Sted i Rigerne; men det var ogsaa det vigtigste, der var sket; og man var i sine Slutninger om de økonomiske Tilstande indskrænket til at bygge paa en Række spredte Oplysninger, der lejlighedsvis kom frem. Det, som paa denne Maade erfaredes, stemmede imidlertid kun altfor godt med det Indtryk, der paatrængte sig enhver ved Livet i Stad eller paa Land, til at der ikke skulde danne sig en temmelig enstemmig og i Virkeligheden ogsaa berettiget Opfattelse af, at Forholdene kun vare lidet heldige. Denne Iagttagelse var saa meget pinligere, som Staten nu i halvthundrede Aar havde havt Fred. Et saadant Tidsrum, der var fulgt efter en lang Periode af blodige og kostbare Krige, havde, som det syntes, burdet skabe Fremgang; men i dets Sted var det i det mindste de flestes Mening, at det var

gaaet tilbage med Statens og Folkets Velstand. Den Tilbøjelighed, der saa tidt viser sig til under Indtrykket af Øjeblikkets vanskelige Forhold at opfatte en tidligere Tid som ulige lykkeligere, kom ogsaa frem nu. Det tager sig besynderligt ud at se, hvorledes det mentes, at Bønderne i Modsætning til deres daværende Forarmelse havde været ret velstaaende i det hele under Kristian V.s og Frederik IV.s Regeringer og dengang kunnet gjemme mangen blank Daler paa Kistebunden.

Naar Forholdene i saa mange Retninger syntes at lade meget tilbage at ønske, kunde det Spørgsmaal ligge nær, hvor Ansvaret for den uheldige Udvikling var at søge. Enevoldstiden havde vistnok tidligere frembudt Exempler nok paa, at Regeringsskridt bleve Gjenstand for Kritik, selv om denne ikke traadte aabenlyst frem paa Skrift; men idet nu under Indflydelse af Tidsaanden Opfattelsen af de ugunstige Forhold i Landet blev særlig stærk, fik den kritiske Lyst en større Betydning. Den vendte sig naturligst imod de Mænd, der indtoge en mere eller mindre fremragende Plads i Styrelsen, og den kunde her faa en Støtte, dels i en vis Lyst til Bagtalelse, som synes at have været temmelig almindelig udbredt, dels i en stærkt udpræget Uvilje imod Stormændene og Adelen. Det er et paafaldende Træk, at de lavere Klassers Had i det 17de Aarhundrede imod den gamle Adel nu, om end ganske vist i en svagere Grad, var levet op igjen i det 18de overfor en Adel, der med Hensyn til sin Byrd kun havde lidet til fælles med den, som havde vakt Stormen imod sig paa Rigsdagen 1660. Der var Tilbøjelighed snart til at fortælle om, hvorledes den søgte at stille sig imellem Kongen og Folket, snart til at udbrede onde Rygter om den i dens private Forhold, som f. Ex., om at dens Stormænd i Tillid til deres Stillinger bedroge borgerlige Kreditorer for deres Tilgodehavende, eller til at fortælle om, hvor tidt den adelige Godsejer mishandlede sine

Bønder. Det Kryberi overfor mægtige Patroner, hvorpaa Datiden endnu frembyder saa mange frastødende Exempler, kunde ypperlig forenes med denne indgroede Uvilje.

Naar tidligere Regeringer havde været Gjenstand for Kritik i Folks Samtaler, havde dette havt en Modvægt i den ubegrænsede Royalisme, i Følge hvilken Kongerne personlig vare Gjenstand for en tillidsfuld Kjærlighed og en Ærefrygt, som intet syntes at kunne rokke. Men i hvor høj Grad Folket end var tilbøjeligt til at overføre disse Følelser paa Kristian VII., var der dog mangt et Træk i hans personlige Styrelse og Færd, som næsten i en betænkelig Grad maatte sætte denne Følelse paa Prøve. En Række Omskiftninger af Personer i høje Stillinger, som kun Lunet syntes at diktere, havde givet Indtryk af en Løshed i Karakteren og en vis Ondskabsfuldhed, hvorom Menigmand maaske kun anede lidet, men som dog i en ikke ringe Grad blev bekjendt i de Hovedstadskredse, der havde Lejlighed til at følge, hvad der fandt Sted i Styrelsen. Folk havde ikke blot travlt med at fortælle om Skandaler i Hofkredsene; men, hvad der var det værste, Kongen selv maatte nødvendigvis spille en Hovedrolle i, hvad der blev fortalt om usømmelige Optrin. De vel kjendte Fortællinger, som ere overleverede om hans forskjellige Udskejelser, ere desto værre for sikkert afhjemlede, til at der kan tvivles paa deres Sandhed. De vare dengang et almindeligt Samtaleæmne baade iblandt Folk af de højere Klasser og iblandt Menigmand. Det er næppe ugrundet, hvad der er blevet fortalt om, at Matroser kunde give deres Harme over Kongens Færd Luft paa en for ham selv ubehagelig Maade, eller om at Pøbelen kunde forfølge ham med Hujen og Forhaanelser, naar han vendte tilbage til Slottet fra sine Nattefarter. Kort efter sin Tronbestigelse havde han i Caroline Mathilde hjemført en Dronning, som ved Ungdommens Ynde og et huldsaligt Væsen havde Evne til at forny det skjønne Minde om

sin Tante, Frederik V.s Dronning Louise; men enhver véd, at, som faa Kvinder have været fordømte til et ulykkeligere Ægteskab end hun, saaledes var der fra først berøvet hende al Lejlighed til en saadan Fremtræden, at hun kunde kaste Renhedens og Mildhedens Skjær over Kristian VII.s Kongedømme. Paa alle Punkter saaledes, fra øverst til nederst i Staten, syntes der at være fuldt op med Stof til Misstemning, Mistillid og Længsel efter Forandring til det bedre.

Det var i et saadant alvorligt Øjeblik, at Struensee ved det saa ubesindig redigerede Trykkefrihedsreskript indbød Alverden til offentlig at rive ned paa og give sit Besyv med om alle mulige Forhold i Land og Rige. Og denne Indbydelse udgik til et Folk, som kun i ringe Grad havde Forudsætningerne for at kunne følge den paa en heldig Maade. Det var som tidligere nævnt kun enkelte Forfattere, der havde havt Evne til at udtale sig om Samfundsforholdene fra et mere omfattende Standpunkt, og hvad de paa den Maade havde kunnet udvikle af Kundskab, naaede næppe ud over en temmelig snæver Kreds. Den Drøftelse, der havde fundet Sted om forskjellige Landbrugsspørgsmaal eller visse økonomiske Forhold i Byerne, havde været af en altfor særlig Natur til at kunne virke dannende i videre Forstand, og det lader sig vel heller ikke paastaa, at det religiøse og kirkelige Liv i det attende Aarhundrede havde udviklet sig saaledes, at der derfra kunde udgaa en modnende og i mere almindelig Henseende vækkende Indflydelse. Virkningerne af de tidligere Tiders aandelige Fattigdom, som var bleven næret ved Aarhundreders Censur og selve den enevældige Regerings Karakter, havde været altfor stærke til, at Holbergs og de følgende dygtige Mænds Arbejde i Litteraturen havde kunnet mere end skabe en Begyndelse til en ny og rigere Tid i aandelig Henseende. Sverige havde faaet sin Trykkefrihedsanordning efter i lang Tid at have havt en meget fri Forfatning, der, hvor forfærdelige Brøst den end

havde, dog havde maattet skabe en ganske anden Modenhed i politisk Henseende end den, det danske og norske Folk kunde have. I Preussen og Østerrig fandtes der, allerede inden Frederik II. og Joseph II. løsnede Baandet for Pressen og Litteraturen, i den ulige mere fremskredne tyske Videnskab et langt bedre Grundlag at bygge videre paa for en fri Drøftelse, end der kunde være Tale om i den dansk-norske Stat, og desuden var, som vi have set, Friheden i de to tyske Stater langtfra saa uindskrænket som den, det Struensee'ske Reskript gav.

Alt dette bør Øjet nøje være fæstet paa, naar vi ville forstaa det Præg, som Trykkefrihedslitteraturen fik her hjemme. Og saa fremfor alt maa vi tænke paa, hvilke overvældende, fortumlende, forvirrende og ophidsende Virkninger Struensees Magtperiode og de til den knyttede Katastrofer maatte udøve paa det umodne Folk. Gjennem lange Tider vare Tingene gaaede deres rolige, stille Gang, og selv de, for hvem det havde været klarest, at man ikke kunde blive ved at gaa i den gamle Pasgang, havde kun tænkt sig Opgaverne løste jævnt og lidt efter lidt. Muligheden af større Omdannelser af Styrelsen faldt ingen ind. Det var vistnok en almindelig Opfattelse hos dem, der overhovedet tænkte over sligt, som J. S. Snedorff havde udtalt ved at sige: „Naar Konselj og Kollegier ere vel indrettede i et Monarki, saa har denne Regeringsform alle Fordele af en Republik, uden at have nogen af dens Fejler“.

Enhver kjender Hovedgangen i Struensees Skjæbne, og der er ingen, uden at han har en almindelig Forestilling om, at han paa den ene Side har havt mangen rigtig Reformtanke, paa den anden Side har undergravet sin egen Gjerning ved den Ubesindighed og Ilfærdighed, hvormed den ene Reform fulgte den anden i Hælene, og ved den Hensynsløshed, med hvilken talrige Personalforandringer i Styrelsen fandt Sted. Det er mangfoldige Gange blevet sagt, at han var en ægte Repræsentant for det 18de Aar-

hundredes Reformlyst ligesom ogsaa for dets Letfærdighed. Hvor lidt der end her skal gaas ind paa hans Historie i det enkelte, vil det maaske ikke være overflødigt af Hensyn til Forstaaelsen af den offentlige Menings Forhold til ham, i Korthed at minde om, hvad der i hans Styrelse især maatte vække saa stærkt et Røre.

Den ene Side af denne var den stærkt og barsk gjennemførte Centralisering af Magten Tidligere havde en Række Kollegier, med Konseljet som den øverste Spids, havt Styrelsen i sine Hænder, og hvor meget end Kongernes personlige Vilje kunde spille ind i alt, blev det dog let under svagere Fyrster Bureaukratiet, der væsentlig styrede Land og Rige, og hvis Meninger, saaledes som de udtryktes paa det øverste Trin ved Medlemmer af Konseljet, fik en Vægt, som Kongerne mer eller mindre blindt bøjede sig for. Selv om det var langt fra, at der fandtes en Adelsvælde i gammel Forstand, kunde der for saa vidt være noget i den Opfattelse, der oftere blev udtalt, at en snæver Kreds af Stormænd var Landets virkelige Herrer. Det var dette, Struensee slog itu, da han efter først at have faaet Bernstorff fjærnet, lod Kongen hæve Konseljet og udtale i en offentlig Kundgjørelse 27de December 1770, at Statssagerne under en souveræn Forfatning led ved, at mange Personer af høj Rang tog Del i dem, nu vilde Kongen give Regeringen dens naturlige Renhed, saaledes som den var bleven overdraget hans berømmelige Forfædre af Nationen. Frit og uhindret skulde han da kunne arbejde for Folkets Vel. — Som Konseljet var faldet, saaledes maatte enkelte Mænd ikke længere indtage en indflydelsesrig Stilling som staaende i Spidsen for vigtige Institutioner og Kollegier. Oversekretærpladserne i Kancelliet afskaffedes, der skulde ikke mere være en Kansler eller Vicekansler ved Overretten paa Gottorp, ej heller nogen Patron eller Præses ved Universitetet eller Kunstakademiet, ogsaa Statholderværdigheden i Norge blev ophævet, og denne høje Embedsmands

Hverv fordeltes til de forskjellige Stiftamtmænd. Haand i Haand hermed gik en Omdannelse af Kollegier og forskjellige Institutioner, saaledes at Centralisationen og dermed en hurtigere Forretningsgang kunde fremmes.

Denne Styrelse skulde være ligesaa bestemt som hurtig. Det skulde nu være forbi med den Svaghed, Regeringen tidligere tidt havde vist, ved dels af Hensyn til højt staaende Mænd, dels af Godmodighed at indrømme Afvigelser fra Loven. Med fuld Ret vilde Struensee bort herfra. Der var Sandhed i en Ytring, han engang brugte til Brandt, og som stærkt er bleven lagt ham til Last, at nemlig Godhed og Føjelighed havde været Kilden til Danmarks Ulykke. Han var derfor principmæssig en Fjende af alle Benaadninger og Undtagelser fra den almindelige Ret. Enten skulde de Straffe, der var satte for Misgjerninger, fuldbyrdes, eller ogsaa skulde der indføres nye passende Straffe. Men der burde ikke ske Formildelser i, hvad der en Gang var fastslaaet som Straf. Han holdt da ogsaa strængt paa, at Embedsmænd, der havde gjort sig skyldige i Svig, skulde straffes, og at slige Sager ikke, som det ofte havde plejet at ske, maatte neddysses. Det var aabenbart med Tanken om Nødvendigheden af denne Statsdisciplin og af Fasthed i Lovgivningen, at han udtalte, at det at indjage Frygt var det eneste Redningsmiddel for en udmarvet, svækket Stat med et Hof og en hel Almenhed, der vare fulde af Intriguer*).

En saadan Omdannelse som den her antydede af den ældre Styrelses Form og en saadan Afvigelse fra den nedarvede patriarkalske, men tillige noget slappe og godmodig vilkaarlige Maade at tage Personer og Forhold paa maatte naturlig i og for sig vække Forbavselse og Anstød. Der

*) Se herom J. K. Høst: Struensee og hans Ministerium (Kjøbenhavn 1824) II. 445 og L. Koch: Struensee og det danske Kancelli. Hist. Tidsskrift, 5te Række IV. Side 287.

er ingen Tvivl om, at hvis det havde været en kraftig Konge, som havde slaaet ind paa en saadan Reform, vilde han, støttet af Folkets stærkt royalistiske Følelse, have skabt baade Lydighed og Ærbødighed imod sine Bud. Men det var en ganske anden Sag her, hvor en fra Udlandet indflyttet Læge, der ikke havde den ringeste Erfaring i Statssager, blot som en Følge af den Magt, han i Løbet af en kort Tid havde forstaaet at vinde over Kongen og Dronningen, blev den, der med en viljeløs Herskers Underskrift som sin Bemyndigelse omdannede den hele Styrelse. Selve det Skin af Kongens Medvirken, der i den første Tid var bleven bevaret, syntes helt at falde bort, da Struensee, ikke tilfreds med at være den herskende i det alt styrende Kabinet, var ubesindig nok til, som enhver véd, den 15de Juli 1771 at lade sig udnævne til Gehejmekabinetsminister med en Myndighed, der faktisk aldeles stillede Kongens egen Magt i Skygge. Det var naturligt, at enhver efter denne Udnævnelse endnu mere end tidligere gav ham Ansvaret for alt.

Var der i og for sig hos den nedarvede Embedsstand, i Følge dens bureaukratiske Vedhængen ved det gamle, Utilbøjelighed til at gaa ind paa de nye Forandringer, ogsaa hvor disse vare rigtige, saa opflammedes Kritiken og Modstandslysten end mere ved det utaalelige Præg af Barskhed, Struensee paatrykkede sin Styrelse, hans talrige brutale Afskedigelser af Embedsmænd, hvilke tidt syntes mere at skyldes et Lune end omhyggelig Overvejelse, og den haanlige afvisende Tone, han brugte imod Kollegierne. Det maatte virke æggende og irriterende, naar en Mand som Stampe fik plumpe Overhalinger af den i dansk Ret og Lovgivning ukyndige Udlænding.

Naturligvis fik Kritiken ogsaa stærke Vaaben i Hænde ved den Ilfærdighed, hvormed Ministeren gik frem i alt, og ved hans Ubetænksomhed i at ville reformere stykkevis uden at overveje, om det nye, han indførte, passede i den Ramme, hvori det skulde sidde. Medens han ikke forstod

at indgyde Respekt for sig som en overlegen Aand, skabte han sig derfor baade iblandt Adelen og den højere Middelstand en Mængde Modstandere, der i ham kun saa en despotisk Konfusionsmager Den Indflydelse, som de og deres Kredse dengang udøvede i Kjøbenhavn, var saa stor, at den i ikke ringe Grad maatte blive bestemmende for den almindelige Opfattelse af ham. Jo mindre Evne og Modenhed der var til at have en Mening om, hvorvidt de Forandringer, han indførte, vare formaalstjenlige eller ikke, desto almindeligere var det, at Folk fulgte den, for os Danske maaske naturlige Tilbøjelighed til fortrinsvis at lade Dommen bestemme af Medfølelse med dem, der gjaldt for at være despotisk behandlede. Det var langt fra, at der fra de Mænds Side, som kom til Vejrs ved Struensees nye Indretninger, blev udøvet en Indflydelse i modsat Retning, der kunde danne en Modvægt derimod. Man véd, at Angreb lettere finde Gjenlyd end Forsvar.

Men Struensees Styrelse havde i Samklang med den Klasse europæiske Statsmænds Ideer, hvortil han hørte, ogsaa en helt anden Side, der ligesom stod i Modsætning til Barskheden og Hensynsløsheden og til det Standpunkt, han vedkjendte sig, naar han talte om Nødvendigheden af at indjage Frygt og af at sætte sig ud over Publikums Had. Den egentlige Kjærne i hans politiske Trosbekjendelse var nemlig det attende Aarhundredes Lære om Menneskerettighederne, og for saa vidt havde han en vis Frisindethed. Der er ingen Tvivl om, at netop dette har spillet en stor Rolle med ved Udstedelsen af Trykkefrihedsreskriptet. Ytringsfriheden skulde gjælde for en Menneskerettighed.

Det karakteristiske for den ældre Enevælde havde, ved Siden af det milde, der paa mange Punkter traadte frem, tillige været en patriarkalsk Holdning, ifølge hvilken den mer eller mindre opfattede Undersaatterne som Børn, hvis Liv den helst vilde lede efter Statens Tarv omtrent fra Vuggen til Graven. Herfra kom Struensee helt bort. Sam-

tidig med at hans Styrelse i flere Henseender havde et strængere Præg end den ældre Enevælde, vilde han lade den enkelte faa Lejlighed til at bevæge sig friere, han vilde give et større Spillerum til, at Livet kunde faa et muntrere Præg og et friskere Sving, og han vilde under Indflydelse af Læren om Menneskerettighederne dels paa visse Omraader give Humaniteten større Plads, dels fjærne eller mildne nogle af de store Uligheder, der fandtes i Samfundet.

Enhver kjender, f. Ex. fra Allens Haandbog, Exempler paa Struensees Reformer i disse forskjellige Retninger. Skjønt ogsaa her adskillige af de udstedte Kongebud vare overfladisk redigerede og ingenlunde omhyggelig overvejede, skjønt flere af dem nødvendigvis maatte saare Folks sædelige Følelse, vil det ikke kunne miskjendes, at der igjennem denne Side af Struensees Virksomhed gaar en Mildhedens Aand, som i meget kaster et forsonende Skjær over de egenmægtige og despotiske Træk hos ham. Ikke mindre indlysende er det, at hans Sans for Humaniteten og Menneskerettighederne paa adskillige Punkter gav hans Styrelse et folkeligt og demokratisk Præg. Den Tanke kunde da ligge nær, at den Forbitrelse, han ved sin Vilkaarlighed nødvendigvis maatte opvække hos mange, vilde blive opvejet af Yndest imod ham hos den store Mængde af Folket, der kunde tænkes at ville slutte sig til den friere og folkelige Side af hans Regeringssystem.

Maaske have Bønder paa sine Steder i Landet vidst noget om, at der i Spidsen for Styrelsen stod en Mand, som ønskede at fremme deres Frihed og Velstand. Suhm har et Sted fortalt, at han engang efter Struensees Fald traf en Bonde, der havde klaget over, at nu var den Mand borte, som havde villet Bøndernes Vel. Ham havde de store i Kjøbenhavn hugget Hovedet af, og det var nok, fordi han havde villet hjælpe dem. Men de aller fleste Bønders Forestillinger om, hvad der skete i Kjøbenhavn, vare vistnok i

højj Grad uklare og forvirrede. Det var Stemningen i Kjøbenhavn, det kom an paa for Struensee. Hovedstaden var i saa Henseende toneangivende for hele Staten, og det er en Kjendsgjerning, at den her snart udviklede sig til glødende Had. Folk have naturligvis været meget tilfredse med, at han lod dem have lettere Passage igjennem Kjøbenhavns Porte, end de tidligere havde havt; det har været dem behageligt at kunne spadsere omkring i en større Del af Kongens Have end før hans Tid, at kunne drikke deres Snaps eller deres Glas Øl der og i Frederiksberg Have og at kunne høre offentlig Musik om Søndagen. Det er muligt, at der har været dem, som have sat Pris paa, at de nu havde faaet den samme Frihed som enhver Englænder, at Politièt ikke uden videre kunde trænge ind i deres Hus. Folk i Almindelighed have vistnok erkjendt, at Struensee paa visse Punkter havde truffet det rette, som, naar han satte en Stopper for den forargelige saakaldte Lakaismus eller Brug af tidligere Tjenestefolk som Embedsmænd, og naar han omdannede Rettergangsforholdene i Kjøbenhavn. Men for ikke at tale om, at ikke faa Næringsdrivende led Tab derved, at forbitrede Stormænd rejste bort fra Byen, saa var der adskilligt i Struensees Reformer, der vakte den kjøbenhavnske Borgers Harme. Kjøbenhavns gamle Privilegier havde, hvad enten det var med eller uden Grund, gjældt for at være et Palladium for den borgerlige Frihed; men nu havde Struensee væltet dem over Ende ved at indrette en ny Kommunalforfatning i Kjøbenhavn, som medførte Afskaffelsen af, hvad der hidtil havde været anset for at være en Slags Repræsentation for Borgerne, nemlig de 32 Mænds Raad. Dertil kom Ængstelse for, at den større Frihed i Handel og Vandel, som han aabenbart begunstigede, skulde skade Lavsinteresserne og være ødelæggende for Fabrikejerne.

Og saa skulde man oven i Kjøbet taale, at han krænkede Folkets sædelige og religiøse Følelser og søgte at bane

den Letfærdighed Vejen, hans eget Liv saa stærkt bar Præget af! Intet kunde i og for sig være mere berettiget end at han, ligesom andre Regeringer paa den Tid i Europa, afskaffede visse overflødige Helligdage, som f. Ex. 3dje Juledag, 3dje Paaskedag og 3dje Pintsedag; men naar en saa from og orthodox katholsk Fyrstinde som Marie Theresia havde temmelig alvorlige Hindringer at kjæmpe med, da hun lod en lignende Indskrænkning af Festdage finde Sted i sit Rige, kan man vel vide, hvorledes den som Fritænker bekjendte Struensee blev bedømt i denne Sag. Der er al Sandsynlighed for, at mangen Præst i sit stille Sind har været glad over at slippe for at skulle prædike paa disse i Virkeligheden overflødige Helligdage; men dog skulde det naturligvis hedde, at det var Struensees Ringeagt for Religionen, der havde fremkaldt et saadant Skridt Dette kun som et Exempel. Mere berettiget var det, naar de struenseeske Kongebud med Hensyn til de sædelige Forhold ved flere Punkter bleve satte i Forbindelse med hans bekjendte frivole Grundsætninger, og absolut berettiget var det, at Folk harmedes over, at ogsaa Danmark nu efter Datidens Mode skulde have et Tallotteri til Fattigfolks Forarmelse og Sædernes Fordærvelse. Det var Sidestykket til, at der i Kongens Have blev oprettet Hazardspil. Og ikke mindre naturlig var, som vi alle vide, Harmen over hans Tyskhed. Ganske vist ytrede hans Ringeagt for det danske Sprog sig ikke fuldt i det Omfang, man tidt har sagt. Det er i det mindste vitterligt, at det danske Kancelli kunde indsende sine Forestillinger til Kabinettet, affattede paa dansk*); men dette rokker ikke det berettigede i den almindelige Forbitrelse over den Maade, hvorpaa han lod tysk blive Regeringssproget, som om det var i Berlin eller Dresden, ikke i Kjøbenhavn, at han var Minister.

Og nu hans personlige Forhold til Kongen og Dron-

*) L. Koch anf. St. S. 289.

ningen! Der er vel ingen, som tvivler om, at han og hans Ven Brandt behandlede Kristian VII. paa den hensynsløseste Maade, og det ikke blot indenfor Slottets egne Vægge, men saaledes, at Folk ogsaa udenfor maatte lægge Mærke dertil. Naar Reverdil ved sine Kjøretoure sammen med Kongen kunde, i det han steg i Vognen, høre den omstaaende Mængde sige: „hos ham i det mindste er han i Sikkerhed, han mishandler ham i al Fald ikke," er det et Vidnesbyrd om, hvad Folk i det hele mente om Struensees Forhold til Kongen. Der foregik et tydeligt Omslag i den almindelige Stemning imod denne. Havde Folk tidligere fortalt om hans egne skandaløse Udskejelser, var Harmen over disse nu bleven afløst af en dyb Medlidenhed med den sindssvage Fyrste, hvem al hans enevældige Kongemagt ikke sikrede imod Haan og Tilsidesættelse af dem, der skulde have været hans vigtigste Støtter. Men endnu mere havde Folk naturligvis travlt med at fortælle om Struensees Forhold til Dronningen, og de havde desto værre god Grund dertil, da der ikke kan være Skygge af Tvivl om, at Struensee drev sin Frækhed saa vidt, at han blev sin Dronnings Forfører. Den ulykkelige Kvinde, der faa Aar i Forvejen ligesom i bange Anelse om, hvad hendes egen Svaghed skulde føre hende til, havde indridset de bekjendte Ord paa en Rude i Frederiksborg Slot: „*O keep me innocent*", lod sig endog i den Grad henrive af sin Lidenskab for sin Elsker, at hun ved alle Lejligheder uden Sky lagde den for Dagen. Lige saa lidt vel nogen, der nu ser tilbage paa de Forhold, hvorunder hun levede her, vil kaste en Sten paa hende, lige saa klart er det, at hendes Forhold til Struensee dengang var en Skandale, som maatte vække en almindelig Forbitrelse. Suhm fortæller, at da der blev takket i Kirkerne i Kjøbenhavn for Dronningens Forløsning med Louise Augusta, forlod alle Mennesker Kirkerne undtagen Kommunikanterne. Alverden holdt sig overtydet om, at Prinsessen var Struensees Datter.

Idet de skandaløse Rygter nu toge Fart, vidste Folk ikke blot god Besked med, at Kronprinsen fik en Opfostring af en saa unaturlig haard Karakter, at den kun kunde være beregnet paa at rydde ham af Vejen; men det var endogsaa i Slutningen af 1771 og i Begyndelsen af 1772 en almindelig udbredt Tro, at Struensee tænkte paa intet mindre end at myrde Kongen, ægte Dronningen og enten under den ene eller den anden Form gjøre sig til Rigets Hersker. Intet kan let overgaa den uhyggelige Gjæring, som paa den Tid fyldte Sindene i Kjøbenhavn. Det var denne Gjæring, der laa bag ved Optrin som Matrosernes Tog til Hørsholm for at forlange deres Sold og Fodgardens Oprør Juleaften. Under en gjensidig Ophidselse, der næredes ved det ene mere tøjlesløse Rygte end det andet, og hvori der tidt kun var et Gran Sandhed i en Dynge Løgn, udviklede der sig en grænseløs Lidenskabelighed, som rev selv Datidens bedste Mænd fuldstændig med sig og lod dem i Struensee kun se den frække Tronrøver.

Men endnu var der dog ikke Udsigt til, at Befolkningen, som kun var lidet tilbøjelig til energisk Optræden, vilde ved sit Had lade sig drive til at samle sig om enkelte Førere. Da vækkedes Kjøbenhavnerne den 17de Januar 1772 ved Budskabet om, at Struensee og Brandt tilligemed deres nærmeste Venner vare fængslede, og Dronningen ført til Kronborg. Det var en mere bekvem end storslaaet eller ved Enkelthederne tiltalende Maade, hvorpaa Befrielsen for den frygtede Fare havde fundet Sted. Som Hadet og Mistanken havde været overdrevne, saaledes slog Glæden over det skete ud i en grænseløs Jubel, og idet Trangen til Hævn vilde skaffe sig Luft hos den kjøbenhavnske Pøbel, hvem Struensee aldrig havde gjort noget ondt, brød den frem paa en i lige Grad hæslig og barok Maade, idet Folkesværmene tilfredsstillede deres Ødelæggelsesdrift ved, som de i Sædelighedens Navn dybt indignerede, paa Røvervis at hærge Stadens berygtede Huse. Man skulde næsten tro, at Kjø-

benhavns Knejpeværter og offentlige Fruentimmer gjaldt for at have været Struensees Venner og Redskaber. Saa kom Tiden med den igjennem flere Maaneder førte Proces imod ham og Brandt og Rygterne om alt, hvad der kom frem ved denne Proces, indtil en Folkesværm, som Kjøbenhavn aldrig havde set Magen til, den 28de April paa Østerfælled kunde se „de to Forrædere“ lide for deres Formastelser ved en Henrettelse, der var saa barbarisk, at man skulde tro, at der fra Magthavernes Side var lagt an paa at vise, at som man i alt vilde stille sig i Modsætning til de Principer, Struensee havde villet gjøre gjældende, saaledes følte man sig ogsaa ophøjet over de nymodens Humanitetsideer.

Hermed var det for øvrigt kun lidet opløftende tragiske Drama til Ende. De mættede Lidenskaber kunde lægge sig, og der begyndte nu atter en rolig Tid. Vistnok tonede den nye Regering strax Flag som den, der vilde følge andre Grundsætninger end Struensee. Den kom øjeblikkelig den opblussende nationale Stemning imøde, og den afskaffede adskilligt af, hvad nylig var blevet indført. Men i de første Par Aar, indtil Trykkefriheden blev indskrænket 20de Oktober 1773, viste den endnu ikke klart, hvorledes den vilde stille sig til adskillige af de vigtige Spørgsmaal, som Struensee paa sin Maade havde søgt at løse. Tiden havde ligesom et vist usikkert Præg.

Om Trykkefrihedslitteraturens Præg i Almindelighed.

Det var, have vi set, i et Par voldsomt bevægede Aar, at Trykkefriheden kom til at virke. Intet var naturligere end at den Mangfoldighed af Spørgsmaal, der var bleven sat i Bevægelse, og at de Lidenskaber, som saa stærkt havde rystet Sindene, maatte komme til at afspejle sig i den. Hvilket er nu da det Indtryk, som denne Trykkefriheds-litteratur gjør?

Trykkefriheden blev modtaget med en Glæde, som Struensee ikke kunde have ønsket sig større, og den blev i det hele stedse erkjendt som en værdifuld Gave. Naar Kristian VII. høstede den Frugt af dette Skridt, at Datidens aandelige Stormagt Voltaire sendte ham en i de zirligste Vers og i smigrende Udtryk formet, men tillige utvivlsomt alvorlig ment Komplimenteringsskrivelse, saa lød det her hjemme stærkt og varmt fra Suhms Pen: „Endelig er da den forønskte Dag fremkommet, den Tid jeg saa meget haver længtes efter, at enhver kan skrive, hvad han tænker, at Baand og Lænker ej mere ligge paa Forstanden, at enhver kan vise sig saadan, som han er. En priselig Gjerning af vor allernaadigste Konge, en Gjerning, som man maa haabe, at han holder stivt over, da den er hans egen Gjerning; at han for de gode Skrifter, de gode Tanker, som den vil frembringe for Lyset, ser igjennem Fingre med de onde, de slette, thi Forfølgelser for Skrifter, som end kunde have fortjent det, er det samme som Forbud at skrive; det var at nedrive med den ene Haand, hvad man opbygde med den anden, det var at kvæle Genierne og ved Frygt at gjøre Hænderne stive og Hjærnerne sløve.“ *)

Men idet Suhm udtalte sig saaledes, maatte han tillige tilstaa, at det var naturligt, om det først blev mindre gode Skrifter, Trykkefriheden fremkaldte, og at dette ogsaa virkelig var sket. Vistnok synes det, som om det, der tidligst fremkom efter Reskriptet af 14de September, var Evalds Digt Philet, hvori han stærkt lod den Taknemlighed komme til Orde, som skyldtes den netop dengang styrtede J. H. E. Bernstorff for hans Velgjerninger imod Bondestanden. Dette Digt ledsagedes strax efter af en Anmeldelse i Kritisk Journal, hvori Bernstorff nævnedes som „den store Mand, der nys forlod os med alle redeliges Klager“. For saa vidt begyndte Trykkefrihedstiden ikke blot ejendommelig

---

*) Samlinger, I. Bind første Stykke. S. 42. Kjøbenhavn 1771.

nok med Udtalelser, der kunde opfattes som rettede imod selve Trykkefrihedsreskriptets Forfatter, der ved at styrte Bernstorff havde banet sig Vejen til Magten; men den begyndte tillige paa en smuk og værdig Maade. Det er imidlertid ikke fra dette Digt, der var uden videre Virkning, at man regner Trykkefrihedslitteraturens Begyndelse; den regnes altid for at være bleven aabnet med et Flyveskrift, der bærer Navn af „Philopatreias' trende Anmærkninger, I om de dyre Tider og Handelens Svaghed, II om Rettergang, III om Gejstlighedens Indkomster.“ Det bærer som Dato 23de November 1770, og det godtgjorde desto værre fuldstændig Rigtigheden af Suhms Ord om, at de slette Skrifter udkom først. Vilde man fra det tage Varsler om Trykkefrihedens Benyttelse, kunde de kun blive uheldige.

Forfatteren, en Normand ved Navn Jakob Kristian Bie, var kun et sørgeligt Exemplar af en Forfatterpersonlighed. Han blev i Aaret 1771 ved Højesteretsdom dømt til Rasphuset, fordi han i en Prædiken i Hvidovre Kirke til Slutning bad for adskillige navngivne offentlige Fruentimmer i Kjøbenhavn, og 1772 dømtes han til at have forbrudt Haand, Ære og Boeslod, fordi han havde udfærdiget et falsk Privilegium med Kongens Underskrift. Selve hans Skrift karakteriseres mest ved latterlige Fraser om hans egen Patriotiskhed, Snak om Fjender og Misundere, og dels en selvbehagelig Brede, dels en umaadelig Overfladiskhed. Hvad der stærkest synes at have ligget ham paa Hjærte, var at faa Præsternes Indtægter formindskede, da han ansaa dem saavel som Klokkere og Gravere for mer eller mindre at være Rigmænd. „Hvormange Landsbypræster,“ udbryder han, „er der ikke, om hvilke man kan sige med Asaph: Deres Øjne blive borte for deres Ansigts Fedme.“ Dette Makværk gav Stødet til, at, som Historikeren Schøning samtidig skrev i et Brev, „de kjøbenhavnske Presser kom til at svede gevaltig“ under en hel Litteratur, mest indeholdende Angreb paa den syndige Forfatter, og fra nu af væltede der en Strøm

frem af større og mindre Skrifter af det mest forskjellige Indhold og en Masse af Viser. Folks Læselyst var med Hensyn til alt sligt forbavsende nok ligesaa stor som Skrivelysten. Naar man tænker paa, hvor ringe i Omfang Litteraturen i den foregaaende Tid havde været, giver det et slaaende Indtryk af en Masseproduktion, at den i hin Tid udkomne Fortegnelse over Skrifter fra Trykkefrihedstiden indeholder for de tre Aar efter 14de September 1770 ikke mindre end 1051 Numre, og den er ingenlunde fuldstændig.

Men uheldigvis svarer Indholdet kun lidet til Omfanget, og det er kun et slet Ry, Trykkefrihedstiden har efterladt sig. N. M. Petersen har i sin danske Litteraturhistorie afmalet den med de sorteste Farver og i mange Stykker med Rette. Det er et sandt Taalmodighedsarbejde at gjennemlæse den store Luxdorphske Samling paa Kongens Bibliothek i 45 Bind, der indeholder den allerstørste Del af Datidens Pjecer og Viser. Strax Titlerne og Forfatternes Maade at betegne sig paa gjør et lidet tiltalende Indtryk. Man forbavses over, hvor faa Forfattere der trods den uindskrænkede Trykkefrihed havde Mod til eller fandt det passende at nævne deres Navne. Derimod var der en sand Mani for at prange med pseudonyme Navne, der ret kunde give Indtryk af, at Forfatteren skrev af Kjærlighed til en eller anden stor Idé. Philopatreias havde ogsaa i den Henseende givet et lidet heldigt Exempel, saa kom Philodanus, Philokosmus, Philodaneias, Philalethes, Comphilopatreias, Philopolis, Philomusus osv., osv., Navne, der med Rette gav Kritisk Journal Anledning til at klage over det græske Sprogs Mishandling, og som fremkaldte Godtkjøbsvittigheden om alt det Phileri, hvorunder Litteraturen led. Af kunstlede og smagløse Titler havde den ældre Litteratur kjendt mange, særlig for Opbyggelsesskrifters Vedkommende; men i denne Tid forenede kun altfor tidt Platheden og Raaheden sig med Smagløsheden. Hvad siger man, for blot at tage et Par Exempler, til saadanne Titler som: Jeppe Vægters Betragt-

ninger over Staten, Ole Smedesvends Begrædelser over Risengrød, En splinterny Samtale mellem Vinduesruden og Blyet, Samtale mellem Kaffekanden og Tepotten samt Kammerpotten, Belzebubs Breve til nogle af sine Venner, Fandens Tale til Smauserne, Det Gevaudanske Dyrs Rasenhed i Danmark, Vor salig Bedstemama Evas Natklokke, Gabriels Gjensvar til Helvedes Fyrste, osv. osv.

Indholdet svarer kun altfor godt til det uheldige Indtryk, man faar af sligt. Der var en Dristighed, som er forbavsende, til med de mest overfladiske Kundskaber at give sit Besyv med om alt muligt. Havde en eller anden Forfatter udtalt noget, som havde vakt Opsigt, da var der strax Eftersnakkere rede, som udtværede og trivialiserede sligt. Saaledes da den, forøvrigt ikke meget betydelige C. P. Rothe havde udgivet sin for en Del Aar tilbage forfattede Satire over Lakaismen „Lovtalen over Skobørsten", og derved ligesom sagt et befriende Ord, da kom der strax en hel Skobørstelitteratur, der var i højeste Grad kjedsommelig og vandet*). Som man vel kan tænke sig, vare Folk særlig ivrige for at kaste sig over Æmner, der kunde give Anledning til mere eller mindre skandalevækkende Forhandlinger om, hvad Mænd i forskjellige Stillinger havde for Indtægter, om hvorledes Embedsmænd røgtede deres Gjerning o. s. v. Der førtes en hidsig Strid om Forholdet imellem Guldsmedene og Jøderne, om Præsterne ikke havde altfor meget at leve af, om ikke Lavsmestrene vare altfor begunstigede m. m. Paa saadanne Omraader kunde der ganske vist tidt være faglig Indsigt hos dem, der kastede sig ind i Forhandlingen; men uheldigvis lagde de altfor tidt tillige for Dagen, at de kun kunde se paa Sagerne fra et aldeles borneret Standpunkt, og at det skortede dem paa blot simpel Dannelse, for ikke at tale om Logik og Klarhed.

---

*) Det blev derfor ret træffende udtalt:

> Kun Skade, Børsten nu saa tidt er skrubbet bleven
> Saa at dens blotte Navn alt mer end kjedsomt er.

Jo mere der, som vi tidligere have set, i mange Forhold var Stof nok til Kritik og Misfornøjelse, og jo almindeligere slige Stemninger vare udbredte, desto dristigere kunde de elendigste Skribenter, saadanne som Søren Rosenlund, Bynch og andre, give sig til at kritisere og klage over Mangler paa alle mulige Omraader. Intet var lettere. Hvad Magt laa der paa, om Klagerne vare berettigede, eller om der var Forstand i de Midler, man anviste til at afhjælpe dem? Det kunde som i Rosenlunds Skrifter gaa til det kompletteste Daarekistesnak, og Kritisk Journal bemærkede med fuld Føje om et af hans Skrifter, at „det var vanskeligt at sige, om denne Skribent var gal eller drukken; men man behøvede kun at læse en Side for at se, at han var en af Delene". Uheldigvis var denne Forfatter langt fra den eneste, om hvem man passende kunde gjøre den samme Bemærkning. Idet Forfatterne overfladisk tidt mere befingrede end virkelig behandlede de Æmner, hvorom de skrev, kunde der opstaa den besynderligste Blanding. En af dem naaede til i en Pjece paa ikke mere end et Ark at skrive om den danske Flaade, de Danskes Tapperhed og Vittighed, om Politik, Hunger og Dyrtid, Udførsel af Oxer til Holland, Indførsel af røgede Oxetunger fra Hamburg, Kornpugere, Tilstanden paa Herregaarde og hos Bønder, Uddeling af Rang m. m. Til Vederlag kan man træffe en anden, der bruger 71 Sider til at levere et Indlæg i en Strid, som stærkt satte Pennene i Bevægelse og var fremkaldt ved Sigtelsen imod en Præst for ikke at have villet lade sig hente til en syg en Aften Kl. 11. En anden Forfatter gik saavidt i misforstaaet Grundighed, at han ved Overvejelsen af det Spørgsmaal, hvilken Nytte en norsk Husmand kunde være til, ogsaa medregnede den Toldafgift, som Staten hævede af den Vin, som han og hans Kone nød ved Nadverens Sakramente.

En særegen Værdighed holdt flere af at give deres umodne Tanker og Domme ved at lade dem faa Form af

Drømme og Syner. Snart var det den norske Methusalem Drackenberg, snart en anden gammel norsk Bonde paa 124 Aar, der havde haft et mærkeligt Drømmesyn, som fortaltes, eller det var en Drøm, en havde haft 1672.

Den Stil, der gik igjennem disse Pjecer af et saa broget Indhold, var sædvanlig sjusket og kjedsommelig; men til sine Tider latterlig højtidelig og skabagtig eller saa dunkel, at det med Rette blev bemærket, at der trængtes til mere end én Oedipus for at raade dens Gaader.

Satirer i de mest forskjellige Retninger indtoge en paafaldende Plads iblandt Trykkefrihedens Produkter; men naar undtages nogle enkelte, der vare rettede imod elendige Flyveskriftforfattere, leder man forgjæves efter en Gnist af Lune i de allerfleste af dem. Da en Forfatter blandt andet dristede sig til at mane Holbergs Skikkelse frem for at bruge ham som Organ for, hvad han vilde sige, var det kun et Vidnesbyrd om, hvor uendelig fjærnt han selv var fra at eje noget af Holbergs Aand.

Men det værste ved hele denne Styverfængerlitteratur var dog den Raahed og ligefremme Gemenhed, som den tidt vidnede om. For slet ikke at tale om de grove Skjældsord, hvormed Debatter af personlig Natur vare udstyrede, kunde der under Anonymitetens Dække fremsættes ligefrem infame Sigtelser imod Mænd, som vare saaledes antydede, at ingen kunde tage fejl af, hvem der mentes dermed. Ligesom Satiren om det Gevaudanske Dyr var et afskyeligt Skandskrift over St. Germain, saaledes indeholdt den saakaldte „Beretning om den bugede Ræv" den Sigtelse mod A. G. Moltke, at han ved at drikke Kong Frederik V. fuld havde faaet ham til at bevilge sig alt muligt, og paa den raaeste Maade hentydede den til J. H. E. Bernstorff som „det upatriotiske Dyr", der stedse ved sin Slidder-Sladder havde trukket mangfoldige Fremmede ind i Riget for at give dem de Rigdomme og den Ære, som tilhørte Landets Indfødte. En hæderlig Mand, Viceborgmester, Etatsraad Nissen, blev i den

Grad stillet i Gabestokken som en nederdrægtig Karl ved et af Skobørstelitteraturens Skrifter, at han tog sin Død derover, et Vidnesbyrd om, at Folk endnu ikke den Gang vare vænnede til Bagvaskelsens Gift i Pressen.

Naturligvis viste Gemenheden sig ogsaa med Hensyn til Sædeligheden. Der er i den Tids lyriske Poesi og poetiske Fortællemaade af lavere Rang en vis fra Hyrdepoesien stammende kjælen Tone, der i og for sig er ubehagelig*) og ikke sjælden slaar over i det sentimental-liderlige. Man kan finde Exempler derpaa i Suhms Idyller og Samtaler, som den Gang bleve modtagne med megen Anerkjendelse; men det traadte endnu langt stærkere frem i Digte af Forfattere, der spekulerede i, hvad der kunde pirre det lidet dannede Publikum. Hvor stærkt det end var Mode at give sig en vis moralsk Mine og at tale i farisæiske Talemaader om Kjøbenhavn som et andet Sodoma, føler man tydelig, at det var med en egen Nydelse, adskillige af dem, der sloge ind i denne Tone, væltede sig i den Søle, de førte frem for Publikum. Og ligesom Viser og Fortællinger jævnlig indeholdt utrolige Gemenheder, saaledes kunde ogsaa Hentydninger, der vare prægede deraf, bruges som Vaaben imod dem, man vilde til Livs.

Naturligvis vakte al denne Overfladiskhed, Frækhed, Kjedsommelighed og Raahed dels Haan, dels Harme og Sorg hos alvorlige Mennesker, der havde hilset Trykkefrihedens

*) Som Prøve paa Hyrdestilen citerer jeg Begyndelsen af Suhms Idyl: Amyntas og Chloris, der netop udkom dengang. Amyntas siger her:

Yndige Faar, smaa lille Dyr, hvilke Følelser opvække Eders Brægen i mit Sind! Tilforn hørte jeg paa Eder med Fornøjelse uden Uro; men siden Chloris' Stemme har trængt ind i min Sjæl, synes mig i Eders Brægen at høre hendes kjælne Sang. Nu er Eders Lyd mere følerig for mig, men opvækker tillige med en mig forhen ubekjendt Smerte. Jeg vil kaste mig ned paa Græsset, fornøje mig over Eders Uskyldighed og tænke paa Chloris, maaske hun imens driver sine Lam her forbi.

Indførelse med Glæde, men nu frygtede for, at dens Udskejelser kunde hidføre et Tilbageslag imod den. En saadan Indignation bragte den som Forfatter i andre Retninger højt ansete P. C. Abildgaard til at knuse den elendige Søren Rosenlund med sin Spot, og den kaldte ogsaa Johannes Evald ind paa Satirens Bane. For at hudflette Folks selvkaldede og taabelige Reformiver, som den traadte frem i saa mange af de udkomne Smaaskrifter, skrev han „Harlequin Patriot", der visselig nu er trættende at læse, men klart vidner om hans dybe Harme over den saakaldte Patriotiskhed, Folk vilde prange med, naar de kritiserede og vilde reformere alt muligt. Suhm klagede over den Ondskab, det Hykleri og den Nedrighed, der kunde skaffe sig Udbrud paa Prent, og mindede om, hvorledes frække Angreb paa Personer kunde straffes i det frie England. Men fremfor alt havde de Mænd rig Lejlighed til at klage over Udviklingen, der havde sat sig til Opgave med opmærksomt Øje at følge Litteraturen og anmelde, hvad der kom frem i den. Redaktionen af den kritiske Journal vaandede sig den ene Gang efter den anden over Juxet, og de ingenlunde ubegavede Forfattere, der have redigeret Fortegnelsen over Trykkefrihedsskrifterne, maatte idelig bryde Staven over, hvad der udkom. Snart karakterisere de et Flyveskrift „som noget væmmeligt og uforskammet tvetydigt Sladder, som et Afskum har sammensmedet for at fortjene noget til Brændevin", snart hedder det hos dem, at, „den, der vilde dømme Nationen efter de Skrifter, denne Tid bringer for Lyset, maatte anse Landet for en Daarekiste". Dette kun som et Par Exempler paa deres Domme. Det er næsten, som om de maatte opbyde al deres Fantasi for at finde Ord og Udtryk, der vare stærke nok til at vise deres Modbydelighed ved mange af de Skrifter, de anmeldte.

Hvad vi her have set, maa være nok til at vise, at det ikke er uden Grund, at der ogsaa senere altid er fældet strænge Domme om denne Tids Litteratur. Ingen kan være

i Tvivl om, at Struensee har havt et stort Ansvar ved at lade Trykkefriheden blive faktisk tilstaaet i et saadant Omfang, at den ikke blot gav Udueligheden, men ogsaa de onde Lidenskaber det frieste Spillerum. Den Tanke ligger nær, at, ligesom man allerede før ham havde begyndt med paa visse Omraader og for enkelte Forfattere at indrømme en vis Skrivefrihed, saaledes vilde det have været heldbringende, om Regeringen var gaaet jævnt frem videre paa den samme Bane og som en Begyndelse kun havde givet Censurfrihed efter et Omfang som det, Frederik den Store lod den have i sit Rige.

Men naar det efter, hvad vi vide om den Umodenhed, der nødvendigvis maatte være almindelig paa den Tid her i Landet, og efter hvad vi have set om det Struenseeske Røre, i og for sig kun kan erkjendes for at være naturligt, at der kom saa meget slet frem ved Trykkefrihedslitteraturen, saa er det til Sammenligning ogsaa vel værdt at mindes, hvilken infam Karakter den politiske Debat omtrent samtidig fik i et Land med Englands store Udvikling, f. Ex. ved den talentfulde Pseudonym Junius's Breve. Og det bør tillige nøje fastholdes, at alle Trykkefrihedslitteraturens Skyggesider ikke forhindre, at det dog har sin Værd at følge den. Den fortjener ingenlunde som Helhed at smides i Makulaturkassen.

Selve de Aar, i hvilke Trykkefriheden herskede, have, — det bør vel erindres —, indtaget en mærkelig Plads i Aandslivets Historie her hjemme. Det gjør et eget Indtryk, naar vi læse Tidsskrifter eller Bogfortegnelser fra hin Tid, da blandt Navnene paa ubetydelige eller slette Flyveskrifter at se det ene Skrift efter det andet blive nævnt, som har havt virkelig Værd, og at træffe adskillige Forfatternavne, for hvilke vi bøje os med Ærbødighed og Taknemlighed. Det var i denne Tid, at man ikke alene saa det Forsøg blive gjort paa at skabe en national-tragisk Digtning, der knytter sig til Nordal Bruns Navn ved Ud-

givelsen af de dengang Opsigt vækkende Dramaer, Zarine og Einar Tambeskjælver; men det var ogsaa i disse Aar, at Evald skrev, foruden det allerede nævnte Harlequin Patriot, tillige de brutale Klappere, Digtet Rungsteds Lyksaligheder og Balders Død. Og samtidig blev Kjærlighed uden Strømper skrevet; det opførtes første Gang den 26de Marts 1772. Hvilken Produktion vidnede disse Aar saa ikke om paa Historiens Omraade, den Videnskab, der overhovedet vistnok stod højere end nogen anden her hjemme i det attende Aarhundrede. Som Islands Historie og Geografi blev oplyst ved Udgivelsen af Nials Saga, 1ste Del af Finr Johnsens islandske Kirkehistorie og Olafsens og Paulsens Rejse gjennem Island, saaledes udkom i disse Aar 2den Del af Guldbergs for den Tid mærkelige Verdenshistorie, og de Fællesstudier, som Suhm og Schøning i mange Aar havde drevet med det skjønne Maal for Øje at oplyse Danmarks og Norges Historie fra Grunden af, satte betydelige Frugter ved Suhms Indledningsværker om Odin og den hedenske Gudelære, samt hans Historie om de fra Norden udvandrede Folk, men fremfor alt ved Udgivelsen 1771 og 1773 af de to første Dele af Schønings Norges Historie. Samtidig udgav J. H. Schlegel paa tysk i Kjøbenhavn sine vigtige Samlinger til dansk Historie, og det er ogsaa i disse Aar, at de to første Dele af Langebeks Scriptores rerum Danicarum, dette mærkelige Vidnesbyrd om Lærdom og Begejstring for Fædrelandets Historie, traadte frem for Offentligheden. Paa et nærliggende Omraade gjenoptog Andreas Schytte Johan Schielderup Sneedorffs historisk-politiske Forfattervirksomhed ved at udgive første Del af sit interessante og store Værk: Staternes indvortes Regering.

Vistnok er det klart, at den lærde Forfattervirksomhed, der viste sig i adskillige af de her nævnte Skrifter, ikke har noget at gjøre med Virkninger af Trykkefrihedsreskriptet;

men dels ligger det overhovedet nær, naar man har dvælet ved Trykkefrihedens mange usunde og gejle Skud, da at pege paa saa kraftige Frugter af vor Nationallitteratur, som de nylig nævnte, og at vise hen til dem som Vidnesbyrd om, hvilket Talent og hvilken Alvor Aandsarbejdet her hjemme samtidig var baaret op af, dels kan det ikke nægtes, at den Rørelse, som dengang gik igjennem Folkets bedste Mænd og har indvirket paa, hvad der kom frem af aandelig betydeligt, er bleven næret ved den Frihed, Ophævelsen af Censurtvangen førte med sig. Men selv, naar man ser bort fra hele denne Side af Litteraturen og holder sig til det, der mere umiddelbart stod i Forbindelse med de Spørgsmaal, som satte Sindene i Bevægelse, frembyder disse Aars Litteratur en ikke ringe Interesse. Det var saa godt som alle Sider af Styrelse og Samfundsforhold, der kom til Forhandling. Der blev skrevet om Gejstlighedens Kaar, saa vel som om Spørgsmaal vedrørende Universitetet og Skolevæsenet, man forhandlede om Ordningen af Rettergangen og om de nye forskjellige Institutioner, som Datiden saa fremstaa, ikke mindre end om Hærens Tilstand og Lønningsvæsen, ligesom ogsaa Norges særlige Forhold vare Gjenstand for en Mængde Flyveskrifter. Men fremfor alt bleve Statens økonomiske Tilstande og de dermed i Forbindelse staaende Spørgsmaal om Ødselhed, Tarvelighed og Sædelighed drøftede. Det herhen nøje hørende store Landbospørgsmaal stod endnu ligesom i de foregaaende Aar i første Række af den offentlige Forhandling.

Idet Flyveskriftslitteraturen kom til at omfatte en saadan Mangfoldighed af Æmner, har den faaet den Interesse, at den indeholder mange Træk, der ere af Betydning til at lære baade Samfundsforholdene og Livet at kjende; men om muligt endnu større Vigtighed har den, idet den baade ved sine gode og ved sine slette Sider er et ejendommeligt og mærkeligt Spejlbillede af, hvad der i disse stærkt bevægede Aar rørte sig her hjemme af Synsmaader og skif-

tende Lidenskaber. Det vilde endelig være en Misforstaaelse, hvis man troede, at den Tids offentlige Diskussion blot havde givet de daarlige Kræfter i Nationen Lejlighed til at komme til Orde. Der findes spredt rundt omkring i Trykkefrihedsskrifterne en Del værdifulde Bemærkninger, gjorte af Mænd, som, uden for øvrigt at have noget Navn i Litteraturen, skreve, fordi de havde en Overbevisning, de vilde give Udtryk, og fordi de havde Sagkundskab til det, de skrev om. Enkeltvis vil man ogsaa kunne træffe paa Afhandlinger, i hvis Stil der er Flugt og Kraft, og man maa ikke glemme, at flere af de den Gang virkelig betydelige Mænd her hjemme have havt deres Del i det, vi kalde Trykkefrihedslitteraturen i snævrere Forstand. Ligesom Suhm ikke holdt sin Pen tilbage, saaledes kastede Guldberg under Navnet Philodanus sig strax i Begyndelsen med Iver ind i Debatten for at bekæmpe Philopatreias' overfladiske Paastande. Ikke alene af Hensyn til Guldbergs senere Virksomhed har det Betydning at se de Meninger, han paa denne Tid udtalte om forskjellige vigtige Spørgsmaal; men han kaldte ogsaa ved sine Indlæg en vægtig Modstander frem imod sig i Martfelt, der greb Lejligheden til med ligesaa megen Selvfølelse som Kundskab og til Dels Skarpsindighed at give sin Opfattelse af, hvad der var Danmarks værste Brøst, og hvorledes disse kunde læges. Der fremkom derved en saglig Debat af ikke ringe Interesse, og som blev ført med fuldstændig Sømmelighed.

Af Hensyn til Tid og Plads er det umuligt her at gaa ind paa mere end nogle Sider af Trykkefrihedslitteraturen, nemlig paa, hvad der nærmest staar i Forbindelse med de politiske og sociale Forhold. Naar man nævner Politik paa denne Tid, er der vel ingen, uden han uvilkaarlig stiller den i Forbindelse med Struensees Navn. Det Spørgsmaal synes da først at paatrænge sig os, hvilket Billede af Stemningerne imod denne den af ham paa en vis Maade fremmanede Trykkefrihedslitteratur giver.

Trykkefrihedslitteraturen og Struensee.

Det hedder i Luxdorphs Optegnelser, at Grunden til, at Struensee i den første og længste Del af sin Magtperiode lod Skribenterne have uindskrænket Frihed til at skrive, hvad de vilde, var den, at de Forfattere, der i Begyndelsen gjorde Brug af denne Frihed, smigrede for ham og hans Venner og derimod dadlede den forrige Regering, ligesom han ej heller havde noget imod, at de „indgave nye Projekter mod alle Statens Indretninger“.*) Det er unægtelig en Kjendsgjerning, at Philopatreias talte om den daværende vise Regering, medens han slog løs paa den Godsejerindflydelse, der havde spillet en Rolle under den tidligere Styrelse.**) Ogsaa Martfelt brugte under den Debat, som den nylig nævnte Forfatters Flyveskrifter fremkaldte, det i høj Grad anerkjendende Udtryk om det Struenseeske Regimente, at det var en Tid, da man valgte duelige. redelige og nidkjære Mænd til alle vigtige Forretninger. Derimod snærtede han med stor Skarphed flere Gange det ældre Rentekammers Udygtighed. Man kan se, at han ingenlunde holdt det for uheldigt, at Regeringen tilsigtede en betydelig Forandring i den hele Statshusholdning.***) I meget stærke Udtryk omtales Styrelsens Fortræffelighed i et samtidigt Flyveskrift, der har Form af en Samtale imellem en Englænder og en Dansk om de politiske Forhold i deres Fædrelande. Her gjør Englænderen forskjellige Indvendinger imod den danske Enevælde, men besejres naturligvis fuldstændig. Han ind-

---

*) Luxdorphiana, S. 510. Efter Nyerup skyldes disse Bemærkninger Wasserschlebe.

**) Philopatreias første Fortsættelse osv., S. 30, og trende Anmærkninger, S. 9. Luxdorphs Samling af Trykkefrihedsskrifter paa Kongens Bibliothek, I. Række, 1ste Bind.

***) Martfelt, Forslag til en kongelig Reformationscommission, S. 28 og S 32. Luxd. Saml. I. Række, 3dje Bind.

rømmer iblandt andet, at de Danske i Øjeblikket vare „højst lyksalige“ under „den himmelske Kristian og den godgjørende Mathilde“. Skjønt det stadig er Kongen, der gjøres til Gjenstand for Lovtaler i dette Skrift, falder den Berømmelse, der ydes Styrelsen, som den netop nu var, naturligvis i Virkeligheden paa Struensee.*)

Det stemmer ikke ilde med slige Udtalelser, naar der i et norsk Flyveskrift fra April 1771 tales med Bitterhed om den Overflod, der tidligere havde været paa Herremænd i Regeringskollegierne, og om, at det ældre Ministerium i Stedet for at lette Kongen Regeringsbyrderne havde dannet en Barrière imellem Tronen og Undersaatterne. I Modsætning dertil mærker man Forfatterens Glæde over, at Trykkefriheden gjorde det muligt, at Klager kunde komme frem. Det er den samme Tanke, som et andet samtidigt norsk Flyveskrift udtrykker ved at sige, at Vejen til Tronen, som Egennytte og Forvovenhed havde forskanset, nu var aaben for alle.**)

Men efterhaanden som den Struenseeske Reformlyst viste sig mere og mere hensynsløs, slog Tonen om, og Angrebene paa ham tog deres Begyndelse, for fra nu af en Tid lang at blive voldsommere og voldsommere. Allerede tidlig i 1771 kunde man i Magazin for patriotiske Skribenter***) læse en lille opdigtet Fortælling med Overskrift: „En ung Konges Favorits Straf for Kongens misbrugte For-

*) En patriotisk Samtale mellem en rejsende Engelskmand og en kjøbenhavnsk Borger (Luxd. Saml. I. R. 15. Bind).

**) Philodano-Norvagi Oprigtige Tanker til Eftertanke. Christiania 1771, S. 33 og 39, og Philonorvagi Velmente Tanker, S. 111 (Luxd. Saml. I. R. 11. Bind). Til de mod Struensee velvillige Skrifter, der sandsynligvis henhøre til denne tidligere Tid, maa ogsaa regnes det elendige Makværk Forsvarsskrift for Fanden og Jøderne af Anne Blytækkers samt det om muligt endnu slettere Fandens Liv og Levned ved Dr. Faust.

***) Nr. 5.

trolighed". Hvem vilde vel kunne være i Tvivl om, at det skulde indeholde en Hentydning til, at Struensee havde langt større Indflydelse, end han burde have? Snart efter blev hans Styrelse angrebet ved et skarpt Udfald imod en af hans vigtigere Omdannelser. Det Reglement, som udstedtes fra Kjøbenhavns Raadstue, efter at han havde vendt op og ned paa Kjøbenhavns Kommunalforfatning (April 1771), fremkaldte nemlig i et Flyveskrift følgende Udbrud: „Store Gud, haver Du i Vrede formedelst vore Misgjerningers Mangfoldighed givet os saadan ueftertænksom Øvrighed."*) Men hvad der ret aabnede Sluserne for Angrebene paa ham, var de forskjellige Kongebud i Sommeren 1771, der vedrørte Ægteskabs- og Sædelighedsforholdene. Da var det, at der i det saakaldte Magazin for patriotiske Skribenter blev fremsat et Spørgsmaal, hvis Hentydning til Forholdet imellem ham og Karoline Mathilde ikke var til at tage fejl af: „Er det muligt, at en Hustrus Boler kan være hendes Mands oprigtige Ven og tro Raadgiver? Naar Manden tager ham til sin Fortrolige, hvad bliver da Følgerne deraf for dem alle tre og Børnene?" Dette ondskabsfulde Spørgsmaal fremkaldte flere Besvarelser, der vare lige modbydelige ved deres Titler og Indhold. Udfaldene imod Struensee og hans Venner naaede en saadan Styrke, at der i et Flyveskrift blev opkastet det Spørgsmaal, hvorledes det vilde græmme Kristian III., om han kunde se Danmark være et Rov „for de slemmeste Umennesker, der hverken har Religion eller Gud".**) Det var ogsaa Struensees Letfærdighed og for-

---

*) Borgerlige Betænkninger over det fra Kjøbenhavns Raadstue udkomne Stadreglement. Luxd. Saml. I. R. 7. B.

**) Frie og grundede Tanker om Boleriet, samt Religionens Brev til Verdens, især Kjøbenhavns, dydige Indvaanere. Luxd. Saml. I. R. 14. B. Jeg føler mig meget lidt oplagt til at anføre Citater af de, undertiden endog ligefrem væmmelige Hentydninger til Struensees og Dronningens Forhold, der findes i de paa den Tid udkomne Pjecer. Hvem der har Lyst til at gjøre sig be-

dærvelige Indflydelse paa Sædeligheden, som de anonyme Forfattere sigtede til ved Skildringer af, hvorledes Løsagtigheden udbredte sig i Kjøbenhavn, og særlig af, hvad der blev drevet for et Uvæsen i Rosenborg Have, her, hvor Folk havde faaet Lov til at færdes, som de vilde, ved Aftentid i de mørke Gange og hvor der ikke alene var blevet oprettet Beværtningssteder, men ogsaa en Hazardbank. Endog Nattergalen, sagde man, var flygtet fra de vante Buske for ikke at være Vidne, til hvad der gik i Svang. *)

Andre Angreb sluttede sig hertil, snart rettede imod ham som den, der var Skyld i, at Ugudelighed udbredtes paa de højeste Steder, snart over hans forskjellige Vilkaarligheder. I et af disse Flyveskritter, der mere udmærker sig ved raa Skjældsord end ved virkelig Bevisførelse, karakteriseres han som „denne Ragoutmester og Finkefabrikør, denne vor Oberrigsøkonomus, denne farlige Fjende af alle gode gammeldags egne Landsprodukter, hvem det er nødvendigt at jage ud fra hans Direktion og forrædiske Projektmageri“. Her lyder ogsaa den Klage, der senere saa stærkt skulde fremsættes, at han formente alle Undersaatter, paa nogle faa Favoriter nær, at faa Adgang til Tronen, og det udtaltes som uomtvisteligt, at Forfædrene, der havde overdraget Suveræneteten til Frederik III., umulig „kan have havt Magt til at sælge os til nogle Vellysternes Slaver, som uden en Gang at kjende enten Landets Sprog eller Landets Børn, Skikke og Love, ere blevne ophøjede til at adlydes i Kongens Sted“. **)

Medens de her nævnte Flyveskrifter imod Struensee alle mere eller mindre maa regnes til Smudslitteraturen,

---

kjendt med disse, vil finde dem i det ovennævnte Bind af den Luxdorphske Samling.

*) Se samme Bind.

**) De danske Skriveres ulyksalige Skjæbne som en Følge af hemmelige Landsforræderes Intriguer. S. 10, 3, og 5. Luxd. Saml. I. R 14 B.

savner man baade ved dette Tidspunkt og senere i hans korte Magtperiode et polemisk Skrift, der dygtig og tillige paa en værdig Maade blottede de utvivlsomt store Skyggesider ved hans Styrelse. Imidlertid er det dog værdt at se, hvorledes netop i Sommeren 1771 Følelsen af det oprørende i den almægtige Ministers Færd bragte en af Landets bedste Mænd, den grundhæderlige og udmærket dygtige Jakob Langebek, til midt under sine lærde Studier over Danmarks Middelalder at gribe Pennen for at opflamme Harmen imod den Mand, han holdt for sit Fædrelands værste Fjende. Uheldigvis gjorde han det paa Vers ved det under Navnet „Ny Prøve af Skrivefrihed" bekjendte Digt *). Poesi er der vistnok næsten intet af i dette Digt, og det synker efterhaanden ned til at behandle tørre Enkeltheder, der mindst af alt passede til den valgte Form; men det har ikke blot Interesse som Vidnesbyrd om, hvorledes en fædrelandssindet Mand som Langebek saa paa Forholdene. Det udmærker sig tillige ved sin Dristighed; thi uagtet det blev udgivet anonymt, vilde det vanskelig kunne skjules, at det skrev sig fra en Mand, der indtog den vigtige Stilling som Geheimearkivar, og Langebek udsatte sig altsaa for at maatte bøde for sit Digt med at miste sit Embede. Ikke uden Ret siger han i Forordet til det, at han her har gjort et Forsøg paa at prøve Pennens Frihed i en Yderlighed, som kommer Tænkefriheden nærmest, og at naar andre mønstrede Kroppen og Fødderne, vilde han røre Hovedet og dets ømme Dele.

Den Form, Langebek har givet sit Digt, er at lade

*) Uagtet den foran dette Digt staaende saakaldte Erindring er undertegnet April 1771, formoder jeg, at Digtet først er udkommet i Løbet af Sommeren. Da Langebek nemlig det paafølgende Aar paa ny udgav dette Digt, og da i Forening med to andre Lejlighedsdigte, som vi senere ville komme tilbage til, under det fælles Navn „Trende Skaldedigte", omtaler han det i sin Fortale som første Gang udkommet kort før August Maaned 1771.

det være en Række Formaninger og Opfordringer til Kongen, idet han dertil knytter Bemærkninger om, hvad der er galt og hvad der fattes paa forskjellige Omraader. For saa vidt Henvendelsen og Formaningen til Kongen i og for sig har Interesse, ville vi senere komme tilbage til Digtet. Her ville vi lægge Mærke til, at Langebek under denne Form fik Lejlighed til den ene skarpe Udtalelse om Struensee efter den anden. Det er ham og hans Venner, han sigter til, naar han beder Kongen tage sig i Agt for den Smaakongeflok af Venner og Veninder, som han har delt Magten med, eller naar han udbryder

Hold Tiger, Ræv og Ulv og Aben fra din Side,
Pas paa, de mindre Dyr ej heller Hjorden bide.

Det samme er Meningen med hans Ord, naar han taler om, hvorledes der spilles Boldt med Ære, Velfærd og god Orden, naar han advarer Kongen mod de fremmede Lejesvende, der kjøre i Ring med Folket, og beder ham søge sine Raadgivere iblandt de Indfødte, naar han bruger et Billede, som snart skulde optages af flere, nemlig at kalde Struensee en Haman, og udtaler Ønsket om, at Danmark ejede en Esther Og, hvad der maaske er det mærkeligste, han peger allerede paa det, der senere skulde blive det ene Hovedpunkt i Dødsdommen over Struensee, idet han antyder, at den Stilling, denne indtog, var et Brud paa Kongeloven. Man kan ikke undre sig over, at dette Digt, hvor svagt det end i meget kunde være, fik en egen Vægt som det første truende Alvorsord mod den almægtige Minister.

Pressen blev imidlertid ikke blot brugt af Struensees Fjender. Det er vitterlig som et Ord til Gavn for ham, at et Flyveskrift i Efteraaret 1771 udtalte, at det syntes, som om den ædle Skrivefrihed vilde endes med Paskviller, og at det var afskyligt „at høre og læse i disse Tider hist og her offentlige Taler imod Regjeringen“. „Havde vi Danske“, hedder det fremdeles, „for lang Tid siden søgt at rejse os af Støvet og at forjage den Mening, at alt maatte blive ved

det gamle, og derimod stræbt efter den sande Ære, saa havde vi ej nødigt at se vittige Udlændinge herske over os" *). En anden Forsvarer for Struensee udtaler i Anledning af Klagerne over dennes Tydskhed, at „man hos os ikke uden af Pøbelen egentlig skal sige, enten Landets Sprog er dansk, tydsk eller fransk" **). Ikke mindre haanlig afvisende taler en Forfatter om den taabelige Uro, hver Gang der sker en offentlig Forandring i Staten, og han udbryder: „Lad derfor elendige og blinde al Bagtale fare over det, som I endnu ere for grønne om Næsen til at indse, og klager ikke længere over helt Skind" ***).

For saa vidt der i Pressen kunde fremkomme Udtalelser, som indeholdt Forsvar for eller Ros over enkelte Regeringshandlinger fra Struensees Side, maatte de selvfølgelig ogsaa opfattes som en Slags Indlæg til Gavn for ham. Saaledes, naar en Indsender i Magazin for patriotiske Skribenter i August 1771 under et fingeret Bondenavn ytrede sin Glæde over Forordningen om uægte Børns Ligestilling med ægte, eller naar det af Bondesagens Venner blev fremstillet som et vigtigt Fremskridt, at Forordningen af 20de Februar 1771 havde paabudt, at Hoveriet for Fremtiden skulde nøje bestemmes. En saadan Udtalelse indeholdt f. Ex. det samme Tidsskrift ved en Artikel, som skrev sig fra selve Oeder †).

Det laa nær for Struensees Forsvarere at fremhæve den ældre Styrelses store Mangler i Sammenligning med hans Regering. Ligesom derfor det sidst nævnte Flyveskrift mindede om, at i Modsætning til hans Sparsommelighed havde Frederik V.s Regering været altfor godmodig og

---

*) En Trøst for de danske Skrivere. Luxd. Saml. I. R. 13 B.

**) De danske Skriveres ugrundede Klage. Smstds.

***) Et uventet Ekko fra Christiansborg Slot. (Luxd. Saml. I. R. 15 B.), S. 6 og 15.

†) Nr. 81 og 84.

ødsel, saaledes gik en anden Forfatter stærkt ind paa at vise, hvor skadelig en Indflydelse den tidligere Stormandsvælde havde havt. Den Lighed iblandt Borgerne, hed det, som var Kilden til Velstand og Overflødighed, var den Gang bleven tilintetgjort, de fine Følelser af Ære vare blevne udslukkede, det var gaaet uheldig med de Fabrikanlæg, man havde villet fremme, saa vel som med de Forholdsregler, der skulde have bragt Finanserne paa Fode, Toldsvig og Snighandel vare ikke blevne opfattede som noget skammeligt og Lovene ikke efterlevede, en Følge dels af Embedsmændenes Slethed, dels af Sædernes Fordærvelse, og Landet havde i det hele set ud, som om det var blevet hjemsøgt af Krig, Pest eller Misvæxt. I Modsætning dertil kunde der kun tales i høje Toner om Kristian VII.s Regering; under den var Skrivefriheden bleven indført og Gehejmekonseljet blevet ophævet som et Middel til at befordre Menigmands Bedste og Lyksalighed, Kongen vilde selv bære Regeringens tunge Byrde. Den 27de December 1770 (Datoen for den sidstnævnte Begivenhed), burde efter Forfatterens Mening være lige saa hellig i Folkets Hukommelse som d. 16de October 1660. Paa den ene Side gjendrives saa de forskjellige Kritiker, der vare fremsatte imod Regeringen, paa den anden Side holdes der en Lovtale over de Reformer, der i den seneste Tid vare indførte. Det skildres, hvilken Omsorg Kongen viser for de enkelte Stænder, hvorledes han fra sit eget Kabinet udsteder de nødvendige Ordrer til at fremme Bøndernes Vel, at han ikke blot for at spare Statens Penge har indskrænket sine egne Udgifter, men også aabnet sine Magasiner som et Middel til, at Brødet kunde blive solgt for billig Pris*).

Den samme Aand mærker man i et andet Skrift, hvori der aabenbart tillige sparkes til Bernstorff som Dyret

---

*) Følelser ved at betragte Kongens Valgsprog i Anledning af Landets Tilstand. Luxd. Saml. I. R. 15. B.

fra en fremmed Skov, der af pure Dumhed og Foragt for vore egne indfødte Skovdyr fyldte vor hele Skov op med Dyr fra fremmede Skove (særlig med det Dyr der hedder NETNAKIRBAF). *) Som det her gik ud over Bernstorff, saaledes skildrede et andet Flyveskrift under omtrent lige saa smagløse Former, hvorledes en Oberhofstork, der næppe ejede Fjerene paa Kroppen, da den kom til Ørnens Hof, havde forstaaet at plukke Fugleriget, men saa var der kommet en ny Ørn paa Tronen efter den gamle, og efter nogen Tids Forløb havde denne været saa lykkelig, at der til den kom „en lærd og udi Statsvidenskaberne meget højt oplyst og vidt berejst Struds"; denne Struds havde den regerende Ørn under almindelig Glæde udnævnt til sin Premierminister og *viceroi*, og erklæret hans Ordrer for gyldige i alle de Tilfælde, hvor og naar han ej selv formedelst andre Forretninger kunde være tilstede. Mageløs havde da den Styrelse været, som denne Struds havde ledet. **) — Enhver ser let, at dette taabelige Skrift ved Oberhofstork sigter til Adam Gottlob Moltke ***) og ved Strudsen mener Struensee.

Dengang denne sidste Pjece udkom, havde Struensee imidlertid kort i Forvejen vist, at han ikke mente i saadanne Skrifter at have Værn nok imod de Angreb, der rettedes paa ham. Reskriptet af 7de Oktober 1771 indskærpede, som vi tidligere have set, vedkommende Forfatteres eller Bogtrykkeres Ansvar for, hvad der blev udgivet; det synes utvivlsomt, at Forbitrelse over den Glubskhed,

---

*) Lig Fabrikanten. Triumf, Glæde og Sejr i Skovens Rige. Luxd. Saml. I. R. 15. B.

**) En afrikansk Historie om Strudsen og Storken, efter en fransk Oversættelse udgiven paa dansk. Luxd. Saml. I. R. 15. B. Flere andre lignende Smaaskrifter, hvori Struensee prises, forbigaar jeg.

***) Efter hvad Johan Bülow har fortalt i en utrykt Optegnelse, havde Moltke lange og tynde Ben. Da Kristian VII., som ikke kunde lide denne, engang blev spurgt, hvordan Moltke var, svarede han: *Er ist Fuchs von oben und Storch von unten.*

der gik igjennem en Del af de imod Struensee og hans Venner stilede Skrifter, har drevet ham til denne Bestemmelse, som han burde have havt Omsigt nok til at fastslaa fra først af. Dette befriede ham imidlertid ikke fra faa Dage efter Reskriptets Udstedelse at blive Gjenstand for et Angreb, der ved den Form, hvori det fremkom, var saa godt som offentligt, selv om det først efter hans Fald kom ud paa Tryk. Den 11te Oktober 1771 holdt nemlig Præsten ved Vaisenhuset Bernt Sverdrup, en født Normand, paa dets Stiftelsesdag en Tale, hvori der laa en alvorlig Brod imod ham. Man vidste dengang, at den Plan var fattet, som ogsaa faa Dage efter blev udført, at Vaisenhuset skulde hæves og dets Midler lægges ind under en almindelig Plejeanstalt. Det var en af disse aldeles unyttige Forandringer, Struensee flere Gange foretog med den Tanke at centralisere alt saa meget som muligt. Ikke blot kom det ved slige Skridt til at gaa ud over en Del Embedsmænd, som bleve afskedigede; men paa en uforsvarlig Maade krænkedes derved gamle Fundatser. Det var det ægte revolutionære Træk hos ham som hos andre af Datidens Statsmænd, hellere at omvælte det bestaaende end at ændre i det enkelte, hvad der maatte være forældet og fejlfuldt. I dette Tilfælde syntes Pietetskrænkelsen saa meget større, som det her gjaldt en Stiftelse af den Konge, hvis Minde æredes overordentlig højt af alle i hin Tid, nemlig Frederik IV. Det var oven i Kjøbet en Stiftelse, der havde sin egen Præst og derved en bestemt religiøs Karakter. Jo mere der var Tilbøjelighed til, baade hvor der var Grund dertil og hvor der ikke var det, i forskjellige af Struensees Skridt at søge Vidnesbyrd om hans Had til Religionen, desto naturligere var det ogsaa at gjøre det i dette Tilfælde. Det er disse Stemninger, der idelig komme frem i Præsten Sverdrups Tale. Rygterne om, at Stiftelsen var truet, gav ham Lejlighed til at fremhæve, at Vaisenhusets Oprettelse hvilede paa Løfter til Gud, og at saadanne Løfter ikke maatte brydes af andre Mennesker;

han minder om Fundatsens stærke Slutningsord, ved hvilke Guds Vrede og uforbigængelig haarde Straf nedbedes over alle dem, som kuldkastede Fundatsen eller handlede imod den, og han udtaler, at Forgribelserne derimod vilde ramme det ganske Land.*)

Skjønt Struensee altsaa efter Reskriptet af 7de Oktober 1771 ikke undgik offentlige Angreb — ligesaa lidt som han slap for hemmelige Skandskrifter eller Truselsbreve —, saa synes det unægtelig, som om Litteraturen blev mere spagfærdig imod ham i den første Tid efter det nye Reskript. Men da han havde vist hele sin Karakters Svaghed overfor Fodgardens Optøjer Juleaften 1771, og da disse Optrin fremkaldte en almindelig Hoveren paa hans Bekostning, kunde Langebek, opmuntret ved den Lykke, hans tidligere Digt havde gjort, ikke dy sig for at give sin og den almindelige Glæde over de oprørske Gardisters Rejsning Luft i sit andet Skaldedigt: „Tanker over Juleaftens Fejde". Modsætningen imellem de saa almindelig yndede norske Soldater, af hvilke Garden langt overvejende bestod, og de tyske Magthavere skulde ligesom give en betydningsfuld Baggrund for Fortællingen om det hele Røre. Men uheldigvis havde Wessel unægtelig Ret, naar han kort og godt kaldte dette Digt Juleaftens Sludder; i den Grad er det noget tomt Skryderi. Foreløbig cirkulerede dette Digt kun i Afskrifter iblandt Folk, da Bogtrykkeren ikke turde udgive det; det udkom først efter Struensees Fald.

Holdt Pressen sig i det hele noget tilbage i disse Maaneder til Trods for alle de uhyggelige Rygter, der vare i Omløb og den Gjæring, som fyldte Sindene, saa skaffede den sig Oprejsning, da Katastrofen Natten imellem 16de og 17de Januar 1772 lettede alles Hjærter. Det var, som om Mænd af alle Klasser, hvad enten de forstode at føre en Pen eller ikke, nu vilde være med om at give det Had Luft, der

*) Denne Tale findes i den Luxd. Saml. 2. Række, 2det Bind.

fyldte dem imod Struensee og hans Venner, — nu da der ikke var nogen Fare forbunden med at gjøre det. Tidligere havde det mest været prosaiske Skrifter, Trykkefriheden havde fremkaldt; men nu fusede Vers frem fra alle Kanter, som om de havde været gjemte i en Tønde, hvoraf Tappen var blevet tagen. Det gamle Ord *indignatio facit versus* stod sin Prøve, naar man ser paa Mængden af de Digte, som dengang fremkom, men saare langt fra, naar man skal tale om Kvaliteten. De Melodier, der anførtes paa Viserne som skikkede til at synge dem paa, vare for det meste tagne fra Gadeviser, som dengang vare i Mode. De have rimeligvis passet godt til Aanden i de nye Viser. Det samme gjaldt ikke mindre om de Karrikaturbilleder af Struensee, hvormed adskillige af disse vare udstyrede. Hvor lidt Struensee end kunde kaldes en falden Løve, har den aller største Del af disse Vers og ogsaa det meste andet af, hvad der dengang fremkom paa Tryk imod ham, Lighed med et Æselsspark. Det var med god Ret, at et Digt, undertegnet E, der fremkom i Adresseavisen*), udtalte den mest haanende Dom om den i Anledning af 17de Januar opstaaede Digtning. Det hed her tilsidst:

Jeg kjøber alt, hvad skrevet er
(En Patriotes' Brev undtagen)**)
Om Struensee til Skam for Smagen.
Til Lethеflod jeg Pakken bær,
Og naar jeg smider den herud
Jeg et af Himlen vil forlange,
Fra Struensee og slige Sange
Befri os kjære Herre Gud.

Nogle Træk af denne Struenseelitteratur maa imidlertid fremdrages. Dog skal her ikke medtages noget om alle de

*) Dette Digt blev temmelig almindelig tillagt Evald; men han fralagde sig i Adresseavisen bestemt at have skrevet det.

**) Aabenbart Suhms Brev til Kongen.

væmmelige Digte, hvori Plyndringen af de berygtede Huse i Kjøbenhavn Natten imellem 17de og 18de Januar bleve besungne. De udmærke sig ikke ved andet end Dumhed, Raahed og Gemenhed og høre fuldstændig hjemme i Smudslitteraturen. Der er saa meget mindre Grund til at tale om dem, som det var en almindelig Mening, der mer eller mindre stærkt blev udtalt fra alle Kanter, at de der besungne Optrin vare en Skandale, som paa den hæsligste Maade havde endt en Dag, der kun burde have været helliget Glæden over Fjendernes Fald.

I Spidsen for alt, hvad der fremkom efter 17de Januar 1772, bør Suhms Brev: „Til Kongen" sættes. Ikke alene var det et af de første Skrifter, der udkom; men det gjorde en Opsigt som intet andet, blev udbredt i en Række Afskrifter og Aftryk som næppe noget, der tidligere var fremkommet i Danmark. Nyerup bruger endogsaa det naturligvis overdrevne Udtryk derom, at det blev mangfoldiggjort vel Million Gange. Der var dem, der stærkt kritiserede det, men langt flere, baade i Indland og Udland, vare begejstrede over det, og det blev oversat gjentagne Gange baade paa tysk og paa fransk. Den umaadelige Opsigt, det gjorde, og de meget forskjellige Domme, der fældedes over det, hang rimeligvis for en Del sammen med den paafaldende Tone, hvori Suhm her talte til Kongen, noget vi senere ville vende tilbage til; men det lille Skrift var i det hele affattet paa en saadan Maade, at det kunde faa Gjenlyd. Ganske vist hed det med nogen Spydighed træffende i Kritisk Journal: „Et Brev med den Frihed, Styrke og Nidkjærhed, skrevet til Kongen den 16de Januar, som dette er skrevet efter den, skulde vi have sat ved Siden af disse ædel-dristige Skrifter, hvormed den kritiske *public spirit* idelig nærmer sig til Tronen for at beskytte et fornærmet Folks Friheder imod egennyttige Ministres Indflydelse." Det er fremdeles, som der ogsaa her gjøres opmærksom paa, smagløst, at Suhm stærkt stikker sit eget Jeg frem som den uafhængige, der

aldrig som Betler havde nærmet sig Kongens Trone, især da denne Uafhængighedsfølelse kommer til at staa i et komisk Lys ved hans Tilføjelse om, at han takker Forsynet og sin Kone, fordi de havde sat ham i Stand til ikke at bede om noget. Men trods dette er der i Brevet en Flugt, en Styrke og en patriotisk Følelse, der under de daværende Stemninger maatte gjøre et uimodstaaeligt Indtryk.

Efter at Suhm strax havde ladet dette Brev komme frem som det stærke Udtryk for den Følelse, der fyldte ham efter Struensees Fald, udgav han senere et længere Flyveskrift: „Til mine Landsmænd og Medborgere, de Danske, Norske og Holstenere".*) Det var holdt i en roligere Tone, gik langt mere ind paa Enkeltheder af Struensees Styrelse og er vistnok, naar det opfattes som et fra et fjendtligt Standpunkt skrevet Indlæg, det bedste, der i hin Tid fremkom af Angreb paa Struensee. Til disse den højt ansete Videnskabsmands Smaaskrifter slutter sig nu en hel Masse større og mindre Skrifter af forskjellige Forfattere, nogle indeholdende Skildringer af Struensees Liv og Virksomhed i mere historisk Stil eller meddelende Efterretninger om hans og hans Medfangers Fængselsliv og Rettergangen imod dem, andre blot indeholdende Angreb paa ham under forskjellige Former. Iblandt disse Skrifter fortjener særlig at nævnes det saakaldte: Grev Struensees Levnetsbeskrivelse og Skjæbne, der ingenlunde er uden Værdi, og der knytter sig stor Interesse til den af Dr. B. Münter udgivne Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen J. F. Struensee, hvori den gejstlige Forfatter, der var Struensees Skriftefader, i en rolig og værdig Tone fortalte, hvorledes denne ved sine Samtaler med ham i Fængslet fra at have været Fritænker omvendte sig til at blive en troende Kristen. Et lignende, men mindre vigtigt lille

*) Baade dette Skrift og Brevet til Kongen findes i Nyerup Suhmiana (Kbhvn 1799).

Skrift udgav Provst Hee som en Skildring af sine Samtaler med Brandt. Men de Gejstlige bleve ikke staaende ved slige Skrifter, der nærmest vare skikkede til at svække Uviljen imod Struensee og Brandt hos den store Almenhed, som i dem begge saa stærkt havde set Fjender af Kristendommen. Ingen angreb maaske de styrtede Magthavere stærkere end netop Gejstligheden ved den Række Prædikener, der efter 17de Januar dels frivillig, dels i Følge Befaling af Regeringen bleve holdte rundt omkring i Landet for at opfordre Menighederne til at takke Gud for Frelsen fra Struensees Aag, og af hvilke adskillige udkom i Trykken. Til dem sluttede sig ogsaa Taler, der lejlighedsvis bleve holdte af andre, deriblandt den, som en af selve de Mænd, til hvem Struensee havde havt Tillid, nemlig Biskop Gunnerus senere i Aaret holdt i det norske Videnskabernes Selskab.

Den Form, som slette Forfattere havde Forkjærlighed for at bruge ved deres Angreb paa Struensee nu efter hans Fald, var, som allerede berørt, Versformen. Men ogsaa Langebek var for tredje Gang med at forsøge sig som Digter, idet han udgav: Frimodige Tanker over Hævnens Dag. Som det var let at være frimodig, naar den Fjende, man angreb, sad i Bolt og Jern, saaledes maatte Langebek fra alle Sider set helst have ladet være at skrive dette Digt. Det var ikke blot poetisk slet, men indeholder Ytringer, der ere hans Navn uværdige. Det samme gjælder om Tyge Rothe, da han skrev Digtet: Om Dagen den 17de Januar 1772, hvorpaa der karakteristisk staar, at det er trykt efter Befaling. En Mand, der havde ladet sig stærkt bruge af Struensee som en af Statens øverste Embedsmænd, burde have følt, hvor forargeligt det var, naar han nu bagefter i de mest opstyltede Udtryk raabte Ak og Ve over den onde Aand, som Struensee havde villet skaffe Magten i Landet, og over det skjændige Aag, han havde villet lægge paa det ædle Folk. De andre Forfattere, der optraadte som Digtere, vare dels de samme, dels af ganske

lignende Slags som de, der før Struensees Fald havde fyldt Litteraturen med værdiløse Pjecer. Hvilket Sind imod ham, der gik igjennem dem, vise saadanne Titler som: Danmarks oplivede Haab paa den store Dag 17de Januar 1772; Tvillingrigets Tvillingglæde; Nordens Fryds- og Sejerssang; Poetische Gedanken über der(!) Höllenmacht, in welcher Graf Struensee geherscht und ferner herschen wollte; Den i kort Tid ophøjede, men lige saa hastig nedstødte store nordiske Tyv eller Struensees rette og sande Karakter; De tro Israeliters Glæde over deres Befrielse fra Hamans Kløer osv.

Hvad der ved denne Litteratur mest forbavser os med det Kjendskab, vi have til Forholdenes Sammenhæng, er den allevegne fremkommende Tro paa, at Struensee havde villet styrte Kongen og gjøre sig selv til Landets Herre. Dette Æmne spiller f. Ex. en stærk Rolle i Prædikenerne. Münter udmaler, hvorledes alle følte sig Afgrunden nær før den 17de Januar, og at Struensee og hans Venner utvivlsomt tænkte paa voldsomme Skridt for at sikre sig Herredømmet*). En anden Prædikant, Pastor Østrup ved Nicolaikirke, taler om, at man i Ugen før den 17de Januar var kommen til nærmere Kundskab og Efterretning om den Fare, Kongen, det kongelige Hus og Rigerne vare udi, det formodentligste forskrækkeligste Blodbad, der var beredt for hver ærlig Borger, Stridsmand og Undersaat, der vilde blive tro. Balle, som den Gang var Præst i en Landsbymenighed, udmalede i stærk Bevægelse, hvor nær det var, at Vantro og Ugudelighed havde sønderbrudt Regentens Scepter og kuldkastet Fædrelandets Lyksalighed. Præsten Nannestad i Odense udtalte, at det var landkyndigt, hvilken Befrielse der den 17de Januar var vederfaret Kongen og Rigerne fra

*) Münters Prædiken i den Luxdorphske Samling II. R. 1. B. S. 8—17.

de skændigste Anslag, fra en fast uhørt Ulykke og Fare*). Ikke mindre overtydet om disse Struensees Planer var Suhm, der i sit Brev til Kongen skrev: „maaske havde Din Residensstad inden faa Dage bleven et Offer for Luen, kun været en ynkelig Stenhob". Selv efter at Kommissionsdommen over Struensee ikke havde nævnet noget om denne Beskyldning imod ham, havde Suhm ondt ved at slippe saadanne Tanker, og han udtalte ligefrem, at Grunden til, at Struensee ikke var bleven overbevist om slige Planer, laa i, „at vore milde Love ej tillade at bruge pinligt Forhør(!) og i, at han paa Frederiksberg havde opbrændt utallige Brevskaber, da Bulderen var med Livvagten**)". Det Distichon og Ordspil af Luxdorph, der den Gang blev meget bekjendt:

Sic regi mala multa Struens-se perdidit ipse
Jam vinctus claustris, qui modo victor erat

vidner om en Opfattelse, der var lige saa fjendtlig. At Langebek mente det samme, kunde vi omtrent sige os selv. Han taler om, at der var „Aspekter til Pariserbryllup og sicilianske Vesper"***). Ogsaa Tyge Rothe taler om, at Tronen bævede og, at Morderdolken slebes†). Naar oplyste Mænd og begavede Historikere mente saaledes, kan man vel vide, at det samme idelig varieredes i de gyseligste Former i de Digte og Skrifter, der fremkom fra de almindelige Rygtesmede eller saadanne Mennesker, hvis Uvidenhed var lige saa stor som deres Ophidselse, for slet ikke at tale om dem, der vilde fortjene sig en Skilling ved at skrive, hvad der ret kunde finde Afsætning som pirrende Almuens Lyst til altid at tro det værste om anklagede Stormænd. Enhver, der har Lyst, kan finde Exempler nok derpaa i den

---

*) Disse Prædikener findes alle i det nævnte Bind af Luxd. Saml.

**) Til mine Landsmænd og Medborgere o. s. v.

***) Trende Skaldedigte S. 112, jfr. S. 62 med den tilføjede Note.

†) Digtet om Dagen d. 17de Jan. 1772 i den Luxd. Saml. II. 4de Bind S. 7.

Luxdorphske Samlings 2den Række, de første 8 Bind. Nu i vore Dage, da vi vide, at Struensee slet ikke havde havt saadanne Planer, der vare lige saa dumme, som de vare onde, kunde man fristes til at tro paa Sandheden af, hvad der i sin Tid er blevet paastaaet, at Fortællingerne derom skyldtes skjændige Opdigtelser af hans Fjender; men det er blevet klart godtgjort, at i det mindste flere af selve dem, der styrtede Struensee, virkelig troede, at han havde slige afsindige Tanker*). Det har været den Slags Rygter, der, fostrede af Had og Frygt, ligesom opstaa af sig selv og under en almindelig Ophidselse finde Tiltro endog hos dem, som man skulde tro, i Følge deres Dannelse og vante aandelige Sysler vare henviste til at bruge deres Kritik imod, hvad der fortaltes.

Var denne, den værste Sigtelse, som fremsattes imod Struensee, end uretfærdig, saa var der desto værre kun altfor meget i hans Færd og Styrelse, som der med Rette kunde slaas løs paa, især da, naar de, der vilde ham til Livs, paa Partimodstanderes Vis fuldstændig vilde overse, at han vistnok i meget oprigtig havde ment at arbejde for en god Sag og ogsaa ubestridelig paa flere Maader virkede derfor. Der var en vid Mark baade for rhetoriske Deklamationer og voldsomme Invektiver. Dr. Münter véd, at det hverken var af Kjærlighed til Gud eller for at fremme det almindelige Bedste, at „disse ugudelige Mennesker“ foretog deres voldsomme Fordringer. Slotspræst Janson udtalte i en Prædiken for selve Kongen og de kongelige Herskaber, at i Struensee og hans Venner var Lasten og Synderne med deres fordærvelige Virkninger blevne knuste til Held for Menneskeslægten, at Mørkets Rige havde faaet sin Ende paa Jorden. Præsten Østrup kalder Struensee og hans Medfanger listige Voldsmænd, Fjender af Guds og Kongens Hus, blodtørstige

---

*) F. Schiern: Bidrag til Oplysning af Katastrofen den 17de Januar 1772. Hist. Tidskr. 4 Række, 2det Bind.

Mænd, der nu lykkeligvis vare som raadne Grene afskaarne, og som en stinkende Surdejg udfejede, udkastede af Kongens Hus og bortkastede til saadanne Steder, og indesluttede i saadanne Forvaringer, som allerede daglig kan give dem en skrækkende Forestilling om det forestaaende, og Biskop Gunnerus skildrer, hvorledes man endog i en Krog af det kongelige Palads havde stjaalet sig til at oprette for de fæleste Laster, den allerstørste Letsindighed, den mest udsvævende Overdaadighed, den højst drevne Stolthed og Ærgjerrighed samt den frækkeste og i mere end én Henseende allerfornærmeligste Vellyst Tempel og Alter. Han udmaler, hvilken skrækkelig Smitte der havde udbredt sig derfra, saa der havde været Fare for almindelig Ødelæggelse*).

Men Forfatterne af Lægmandsklassen stode ikke tilbage i stærke Udtryk for de Gejstlige. Strax Begyndelsen af Suhms Brev til Kongen viser det. „Længe nok", hedder det her, „have Religion og Dyd været hos os traadte under Fødder, Retsindighed, Ærbarhed altfor længe forviste fra vore Grænser. Dog er Du, o Konge, uskyldig herudi. En skammelig Sammenrottelse af nedrige Folk havde bemestret sig din Person, gjort Adgangen til Dig umulig for alle retskafne; Du saa og hørte kun gjennem deres Øjne og Øren". „Alting", siger han snart efter, „var til Pris for Æreskjændere, for Røvere, for Gudsbespottere, for Dyds og Menneskelighedens Fjender", og han taler om „den nedrige Forræder, som var for doven til at lære vort Sprog, for spodsk over os til at nedlade sig saavidt". Tyge Rothe fortaber sig, som det var at vente, i Udtryk, der ere ligesaa hyperbolske som besynderlig skruede. Han udbryder

---

*) Gunnerus' Tale, der blev holdt den 11te October 1772, altsaa paa en Tid, da man skulde tro, at Lidenskabernes Hede allerede havde lagt sig, findes i den Luxdorphske Samling II. R. 5. B. Den viser, hvor lidt Struensee, ved at gjøre Gunnerus til sin vigtigste Raadgiver med Hensyn til Spørgsmaalet om Universitetets Omordning, havde formaaet at knytte ham til sig.

Men faraonisk var det Raseri mod Gud

....

Og hvor man sølede sig i kapræisk Lyst
Og som ved Herolds Bud det frækt og stolt blev lovet
Til Kristnes Angst, at snart nu Helved Sejr vandt,
Saa Templerne laa hen som natlige Ruiner
Saa øde — saa der ej var Alter mer — og ej
Var Helligdom blandt os — da vé, hvem Gud det undte
At være Fader — og den Stund det var for mig!
Saa sort, naar vemodsfuldt jeg holdt i matte Arme
Dig Barn o. s. v.

Langebek gik ikke blot ligesaa vidt i med Forbitrelse at skildre Struensees Ugudelighed, Usædelighed og Foragt for det danske Folk; men ved saadanne Udtryk, som at kalde den faldne Minister en vellystproppet Vom og ved den Maade, hvorpaa han hentydede til hans og Karoline Mathildes Forhold, nærmede han sig ligefrem til Smudslitteraturens Sprog. Medens Suhm i sit Skrift Til mine Landsmænd og Medborgere, dog havde Retfærdighedsfølelse nok til at anerkjende, at der var noget godt i en Del af de Forandringer, som Struensee gjorde, og at han trak en og anden fortjent Mand frem for Lyset, havde Langebek ikke Øje for, at han havde kunnet ville andet end det onde. Idet han glemte alt, hvad det er en Historikers Pligt at tænke paa, naar han vil dømme om andre, fremsatte han saadanne Latterligheder, som at Kongen ikke en Gang havde kunnet faa Lov af Struensee og Brandt til at gaa i Kirke. Han opfatter Standsningen af Bygningen paa Marmorkirken, der var vel grundet i de urimelige Udgifter, den voldte, som kun fremkaldt af Struensees Ugudelighed, og han har den utrolige Dristighed at paastaa, at naar der undertiden skete noget godt, da skyldtes det Kongen, ikke Struensee.

Efter saadanne Prøver paa, hvorledes Staven blev brudt over denne og al hans Gjerning, kunne vi tænke os, hvilket Sprog der blev ført i den store Mængde Skrifter og Viser, som skjød frem fra de lavere Samfundslag og Datidens litterære Proletariat. Det kunde her gaa til Ophobning af

gemene Skjældsord mod den faldne Minister, og der fremkom jævnlig de dummeste Smagløsheder, som naar i en paa tysk skreven Piece Belzebub beslutter at gjøre Struensee til sin Mufti, naar der laves flove Vittigheder over dennes Navn, som indbefattende de latinske Verber *struens* og *ruens*, naar der tillægges ham at oprette et Testamente til Gavn for Kjøbenhavns Skjøger og andet lign. Ligesom en af Prædikanterne i sin Prædiken om syttende Januar havde for at finde en bibelsk Lignelse faaet den besynderlige Idé at sammenligne ham med Absalon, der stræbte David efter Livet, saaledes fandt flere Forfattere Behag i at optage den Tanke, som Langebek allerede havde udtalt i sit Digt Ny Prøve af Skrivefrihed, nemlig at Struensee var en anden Haman. Men dette var ikke nok for Lidenskaberne. Det kunde ikke være mindre, end at han maatte være den værste Forbryder, der nogensinde havde levet i Verden. Snart var det den barbariske Attila og Caligula eller den Mand, hvem det attende Aarhundrede karakteristisk nok opfattede som den værste Statsforbryder, nemlig Cromwell, som han overgik i Ondskab, snart hed det, at selv Røvere som Cartouche eller Kongemordere som Ravaillac og Damiens vare langt hæderligere end han.

Jo større en Forbryder Struensee havde været, og jo frygteligere en Fare der havde truet Staten ved hans Misgjerninger, desto vidunderligere havde naturligvis ogsaa Frelsen været. Gud havde umiddelbart grebet ind derved. Han gav, hedder det i Münters Prædiken, de undertrykkede Mod, hans Naades Tjenere stode beredte, om vi end ikke vidste det, og ventede paa hans Bud, han sagde til den ene: gaa, saa gik han, til den anden: kom, saa kom han, han bød de andre: gjør det, og de gjorde det. Jødepræsten Hartwig Wessely, der paa Kongens Fødselsdag den 29de Januar tolkede sin Tak for den vundne Befrielse i en hebraisk Tale og Bøn, som oversatte fylde 51 trykte Sider, udmaler, hvorledes det behagede Gud i det afgjørende Øjeblik at udruste den højmodige Konge

med Tapperhedens Aand; han bød og befalede, da samlede højmodige Helte sig strax om Herrens Salvede og gik omkring som Stjerner, hvem Solen forlener sit Lys; modige med Sværd og Sjæl i Haanden fuldbyrdede de det Bud, de fik fra Tronen*).

Netop den Tanke, der her kommer frem om de udmærkede Mænd, som ved denne Lejlighed havde været Redskaberne til Frelsen, træffer man oftere paa i Struensee-litteraturen. Af alt det næsten utrolige, der idelig møder os i denne, er der næppe noget mere forbavsende end at se Personer som Rantzow Ascheberg, Beringskjold og Køller blive skildrede som mageløse Helte og oven i Kjøbet Nationalhelte. Der forekommer en saadan latterlig Opdigtelse som den, at Struensee havde villet forføre General Eickstedt og Oberst Køller til at styrte Kongen fra Tronen selve Natten imellem d. 16de og 17de Januar, men i Stedet for at følge ham vare disse Mænd tillige med „den fortjenstfulde Herre Rigsgreve Rantzow Ascheberg“ blevne Redningsmændene**). En Vise udtaler det paafaldende Ønske:

Men gid hver Adelsmand Rantzowisk tænke maa,
Just Nordens Herlighed sin Spidse da skal maa.

I en anden Vise, der gaar paa Melodi „Og der gaar Dans paa Ribe Gade“, prises de store Helte ved følgende Vers

Fore der danser Rantzow god
Struensee er bunden —
Efter da danser Køller kjæk o. s. v.

En tredje Vise taler om Grev Rantzows ærlige Hjerte og om ham som en brav Mand af Landets ægte Grever, roser Beringskjolds ædle Tapperhed, og opfordrer alle Danske til at spejle sig i disse Heltes Dyder***). Naar en Forfatter i sin

---

*) Oversat paa tysk Luxd. Saml. II. B. 2. B.

**) Udførlig Efterretning om den hemmelige Sammenrottelse, som lykkelig blev aabenbaret Natten imellem den 16de og 17de Jan. 1772 o. s. v. Luxd. Saml. II. R. 2 B.

***) De danske Kongers suveræne Magt bevist i Anledning af sidste 17de Januar; En ny Vise om Kongen af Danemark, hvorledes han ved sine tro Mænd lod uddrive Forræderne fra Kongens Gaard; Sandfærdig Liste paa de

Begejstring over den fuldbragte Stordaad opkaster det Spørgsmaal: „Hvo kjender ej Landets Marius", har man Valget, om man vil tænke paa Eickstedt eller Køller!*).

Nu da den Heltegjerning var bleven udøvet, at Mænd, der laa rolig og sov i deres Senge, vare blevne arresterede, og nu da man vidste, at de styrtede Magthavere sade vel forvarede bag Kastellets Mure, var den Frygt, der tidligere havde været for dem, bleven afløst, ikke blot af Glæden over at være bleven fri for dem, men ogsaa af Haabet om at skulle se dem exemplarisk straffede. Münter formanede vistnok i sin flere Gange nævnte Prædiken til ikke af føle Had og Fjendskab mod de „ulykkelige Mennesker", saadanne Følelser, sagde han, vilde vanære Kristendommen. Men naar det i en anden Prædiken fra hin Tid, som Biskop Harboe holdt, hedder: „Nedtræd i din Vredes Grumhed den Belials Slægt, der vil understaa sig at oprejse sig imod vor Konge", er det Ord, der uvilkaarlig maatte opflamme Hævnfølelsen, som visselig ikke behøvede Opmuntringer fra Prædikestolen for at blusse højt. Naturligvis kom denne paa den raaeste og modbydeligste Maade til Orde i Datidens Flyveskrifter og Viser, hvor der snart lød Opfordringer til at „opsøge og arrestere de endnu omløbende Tigre", snart endog opmuntres til at bruge de rædselsfuldeste Straffemidler imod Struensee og Brandt. Selv efter disses Henrettelse krævede en af disse noble Forfattere, der var bange for, at Regeringen skulde være for spagfærdig, at Retfærdighedens Sværd skulde ramme den, „som i mindste Maade

---

vigtige Mænd, som efter højeste Ordre 17de Jan. 1772 tog Kongens Fjender enhver især i Fængsel. Jfr. Hvo sigselv ophøjer, han skal nedtrykkes, i Anledning af 17de Jan 1772 af Frants Christensen. Alle disse Viser findes i den Luxd. Saml. II. R. 4 B.

*) Brev til Kongen paa alle Undersaatternes Vegne (Luxd. Saml. II. R. 10 B.).

befindes at have været vidende om de Henrettedes Hensigter." *).

Medens det lykkeligvis kun var sjældent, at Hadet imod Struensee og hans Venner skaffede sig Luft paa en saa uhyggelig Maade, var det et mere fremtrædende og i høj Grad besynderligt Træk ved Datidens Viser og andre Skrifter, at Forfatterne fortalte Publikum om de Stemninger og de Følelser, der bevægede sig hos de anklagede, og meddelte en Mængde Udtalelser af dem. Naar en Pjece indførte Struensee samtalende med Griffenfeldt eller, naar en anden lod ham komme til de Dødes Rige og der udtale sig om sit Liv og sin Virken for Korfitz Ulfeldt, laa Opdigtelsen klart for Haanden. Anderledes derimod, naar der udkom Grev Struensees Sang, forfattet i hans Fængsel; den henrettede J. F. Struensees allersidste Sørgesuk til et fortørnet Rige; Grev Enevold Brandts sidste Afsked; de forrige Grever Struensees og Brandts Betragtning over deres velfortjente Straf og deres ynkelige Endeligt, eller naar Forfattere meddelte Samtaler i Fængslet imellem Brandt og Struensee og Breve, som Struensee havde vexlet med sine Forældre, da kan det vistnok antages, at mange af den lettroende store Mængde har taget alt dette for noget historisk virkeligt. Hvilket frugtbart Æmne var ikke her for Forfatterne til at kunne fremsætte, hvad der ret kunde gjøre Indtryk paa godtroende Læsere! De gjorde det da ogsaa til Gavns, naturligvis for det meste i højeste Grad smagløst, men for øvrigt paa meget forskjellige Maader. Intet kunde være

---

*) Da jeg ikke føler mig oplagt til at dvæle ved disse frastødende Enkeltheder, skal jeg nøjes med at henvise til Digtet: Poetiske Tanker om Forræderne af Philopatreias jun. (d. v. s. den elendige Smører Søren Rosenlund); Forræderes rette Karakter og værdige Straf, og Greverne Struensees og Brandts Tanker ved at se sit Rettersted, Skafottet. (Luxd. Saml. II. R. 6 B.

hæsligere end at trykke fingerede Breve imellem Struensee og hans Forældre, hvori disse overvældede Sønnen med Forbandelser, og han svarede Faderen, der dengang var Generalsuperintendent i Slesvig og den kongelige Del af Holsten, med at skjælde ham ud for en gammel Pappegøje og en gammel Tosse. Betegnende for Tonen er det ogsaa, at Forfatteren lader Struensee overfor Faderen bruge følgende Ord, som han aabenbart har været meget stolt over at kunne hitte paa: „Jeg har aldrig bedet Jer falde paa Knæ for min Skyld, og det maa nok være i Arten, at jeg saa ofte paa mine Knæ har tilbedet det smukke Kjøn“ *). Det almindeligste imidlertid er, at Forfatterne til slige Skrifter udmale, hvorledes Samvittigheden nager Struensee, og lade ham tilstaa de Forbrydelser, han havde havt i Sinde. Dette kan antage en ligefrem barnagtig Karakter, som f. Ex., naar Struensee indføres gjørende Afbigt, snart for Kjøbenhavns Borgere, snart for hele det danske Folk. „Forlader“, siger han, „ja forlader for evig ædle Danske Eders udsonende Misgjerningsmand. Min Død, min Skam, mine sønderhuggede Lemmer kan ikke forsone Eder den Uret, jeg lod Eder vederfares. Lader da Naade gaa for Ret“ **).

Men, hvor smagløse og taabelige end alle saadanne opdigtede Struenseeske og Brandtske Selvbekjendelser vare, virkede de aabenbart til at forberede en mildere Opfattelse af Statsfangerne. Maaske vare de fremkaldte ved, hvad der blev fortalt om Præsten Münters Samtaler med Struensee og Provst Hees med Brandt under deres Fængselsliv og om den Indflydelse, disse Samtaler havde paa begge Grevernes Omvendelse. Efter at Struensee paa det grundigste ligesom havde slaaet baade Folkets religiøse, sædelige og nationale Bevidsthed i Ansigtet, fik man nu at høre om den oprigtige

*) Grev Struensees mærkværdige Svar paa hans Faders Brev i 8. B. af den Luxd. Saml. II. R.

**) Den henrettede J. F. Struensees allersidste Sørgesuk til et fortørnet Rige. Luxd. Saml. II. R. 6 B.

Anger, han i flere Henseender følte, og det bragte mildere Stemninger til at blande sig ind i den lidenskabelige Forbitrelse imod ham. Det har vel sagtens været Virkninger heraf, naar man dels enkelte Steder kan se det udtalt, at der havde været gode Sider ved hans Styrelse, dels i hans saakaldte Afbigt til Kjøbenhavns Borgere træffer paa en Udvikling af ham, hvor han baade fremstiller de store Vanskeligheder ved en Statsministers Stilling og tillige paastaar, at Formaalet med alle hans Handlinger mod Kjøbenhavns Borgere aldrig havde været andet end det at gjøre Landet, Riget og Borgerne med ham selv mere lyksalige. Han udvikler da, hvorledes han paa flere Maader havde arbejdet paa, at Livet kunde blive friere og behageligere for dem, og det for den ringeste saavel som for den højeste. Ja, der udkom endogsaa et Flyveskrift, hvori Struensee indføres udtalende en skarp og haanende, men unægtelig fuldt berettiget Kritik over den lave Litteratur, som Begivenheden d. 17de Januar og Retssagen derefter havde fremkaldt. Blandt andet spotter han over, at Forfatterne allerede havde vidst hans og de medfængsledes Tanker i deres Fængsel. „I har", siger han, „allerede vidst dem, før vi kunde tænke dem" *). Saadanne Udtalelser kunde visselig tænkes at skrive sig fra Mænd, der havde hørt til hans Tilhængere; men at de vovede at komme frem, hang sikkert sammen med, at den almindelige Stemning imod ham efterhaanden hørte op med udelukkende at være Had og Forbitrelse. Ganske tydelig faar man Indtryk deraf ved saadanne Digte, hvor der ved Siden af de stærkeste Ord om hans og Brandts Forbrydelser tillige findes ligesaa stærke Udtryk om, hvorledes de ved deres

---

*) Baade Struensees Afbigt til Kjøbenhavns Borgere og den sidst her berørte Pjece Struensees Skrivelse til en Del Skribenter og Bogtrykkere, som har skrevet og trykt om ham i disse hans kritiske Tider, findes i den Luxd. Saml. 2den Række 8de Bind.

Omvendelse nu havde fundet Vejen til den evige Salighed. Et Vers i et af den Slags Digte siger med Hensyn til Struensee:

Vi ej om hans Salighed tvile,
Hans Sjæl i Guds Haand nu skal hvile.
Gid alle, ham her vilde hade,
Kun hisset maa blive saa glade.

En saakaldet Dødssang i Anledning af hans og Brandts Henrettelse har et Vers, der lyder saaledes:

Gud være naadig imod dem
Det ville vi nu bede,
Gid deres Tro til Glædens Hjem
Dem Vejen maa berede!
Saa denne Tids Pinagtighed,
Som nu for dem ej mer har Sted,
Maa blive dem til Glæde.*)

Det gjør et velgjørende Indtryk at se saadanne mildere Stemninger arbejde sig frem efterhaanden; men jo mere det var Tilfældet, desto større bliver Magthavernes Ansvar for

---

*) Jvf. ogsaa Digtet Skamminde af den forhenværende Gehejmekabinetsminister J. F. Struensee, der ved Siden af stærkt at fremhæve Skyggesiderne i hans Liv dog minder om, at hans Død er bleven

I al Vanære Salighed,
Til Glæde for de fromme.

Dette Digts sidste, virkelig alvorlig følte Vers lyder saaledes:

Vor Struensee afbeder alt,
Hvad han har brudt i Tiden,
Vor Jesus har den Gjæld betalt,
Som skulde kræves siden.
Lad kun hans Krop til Spot og Spe
Her over Jorden være.
Ved Herligheds Opstandelse
Den dog hos Gud faar Ære.

(Luxd. Saml. II. R. 6. Bind, hvor ogsaa de andre ovennævnte Digte findes.)

den Grusomhed, med hvilken Dødsdommen blev fuldbyrdet. En af dem, der overværede Henrettelsen, har fortalt, at han hørte et ungt Menneske iblandt Mængden udbryde, da Struensees Hoved var afhugget: „Nu er det nok, det andet — han mente Parteringen — kunde de gjerne lade være.“ *) Mynster har ogsaa i sine Meddelelser om sit Levnet fortalt, at det i hans Barndom var almindeligt, at man misbilligede den unødvendige Grusomhed, der havde ledsaget Katastrofen 1772. Hvad ovenfor er anført af Udtalelser i den nærmeste Tid før og efter Henrettelsen, danner aabenbart Begyndelsen til dette Omslag i Stemningerne.

Kritiske Stemninger og politiske Tanker i Tiden til Struensees Fald, der kunde synes farlige for Enevælden.

Hvis man blot vilde gjennemgaa Trykkefrihedslitteraturen for at se Stemningerne imod Struensee og Dommene om ham, maatte man blive staaende ved at have et meget pinligt Indtryk. Lidenskaber af forskjellig Art havde givet den dens Præg i saa Henseende og plettet selv Udtalelser, der udgik fra en fuldt berettiget Harme. Det er et Indtryk, der fuldstændig svarer til den lidet tiltalende Kjendsgjerning, at der i Struenseetiden næppe er en eneste af de mere fremtrædende Personligheder, med hvis Færd man ganske kan sympathisere. Det Hele var som en Svimmel, hvori alle, selv de bedste Mænd, tabte Ligevægten. Heldigvis førte Trykkefrihedslitteraturens Drøftelse tillige ind paa forskjellige store Spørgsmaal, hvor det har Interesse at se de til Grund liggende Synsmaader, idet disse kunne tjene til at

*) F. Schiern: Bidrag til Oplysning af Katastrofen den 17de Januar 1772 i Historisk Tidsskrift IV. R. 2. B. S. 752. I samme Afhandling findes flere skarpe Udtalelser af samtidige om Grumheden i Behandlingen af de anklagede.

oplyse visse Sider af Aandsudviklingen her i Landet. Det var for en Del Æmner, som allerede havde været oppe i den nærmest foregaaende Tid.

Vi have ovenfor berørt, hvorledes dengang forskjellige vigtige Samfundsspørgsmaal, særlig hvad der stod i Forbindelse med Landboforholdene, vare blevne behandlede, at Tanken om Kritikens Ret og den offentlige Menings Betydning var bleven vakt.

Det var nu det vigtige, der skete ved Trykkefrihedens Indførelse, at Struensee, der selv senere udtalte sig haanlig om den offentlige Mening, lod denne faa frit Spillerum. Vi have set, at den brød frem ved Kritik af en Mængde virkelige eller formente Fejl i Stat og Samfund. Med Rette talte den bekjendte nationaløkonomiske Forfatter O. D. Lütken om „vor Tids Medfør, at der skulde klages over alt", og der var Sandhed i den Ytring, som ogsaa kom frem, at enhver nu vilde være Dommer, og at hver anden Undersaat vilde være Statsmand. Men hvem var det vel til syvende og sidst, som Kritiken og Klagerne bleve rettede imod undtagen selve Enevælden? Jo mere Kongemagten i sig havde indbefattet al Myndighed i Landet, desto mere maatte det være den, der bar Ansvaret for alle de uheldige Forhold, som mere eller mindre stode i Forbindelse med Kongernes Politik og Styrelse. Den havde paataget sig den store Gjerning, uden nogen Medvirkning fra Folkets Side at løse alle vanskelige Opgaver. Klagedes der over enkelte saadanne Ulemper, som at Landet led under en altfor stor Udstedelse af Bankosedler og i det hele under en uheldig Handels- og Industripolitik, over at Norge ikke havde sit eget Universitet, og over at dets Kornforsyning var slet ordnet, eller ankedes der over, at mange Penge bleve bortødslede paa Opera og Komedie ved Hoffet, medens Landet var nedsunket i Fattigdom, klagedes der mere i Almindelighed over, at alt var gaaet tilbage siden Frederik IV.s Styrelse, over den Godsejerindflydelse, der havde havt Magten i Konseljet og de

højere Kollegier, eller over den umaadelige Slendrian, der raadede i Administrationen, og over hvor lidt der skete for kraftig at gjennemføre nye Forordninger, hentydedes der bittert til alskens Undertrykkelser fra Magthavernes og Embedsmændenes Side imod de ringere, eller ankedes der særlig over Indkaldelsen af nye tyske Adelsslægter, der havde undertrykket og foragtet Nationen og ikke sat Pris paa andet her hjemme end „alene danske Penge og danske Heste, indtil de engelske kom i Mode", da var alt dette i Virkeligheden ligesaa mange Anklager imod den enevældige Kongemagt.

Der kunde ikke tænkes en Mand, som af Naturen mindre var Frondør end Ove Guldberg; men dog kom ogsaa han ind paa stærkt at kritisere Regeringens tidligere Holdning i visse Henseender. Netop han var en af dem, der fremhævede de fordærvelige Virkninger af den altfor stærke Udstedelse af Bankosedler, og han kaldte Ordningen af den islandske Handel en Skjændsel for Landet.*) Langt mindre tilbøjelig til at tage med Fløjelshandsker paa det bestaaende var den Mand, som polemiserede imod Guldberg under Debatterne i Trykkefrihedstidens Begyndelse, nemlig Kristian Martfelt. Hans Mening var egentlig kort og godt, at Danmark havde været „en Bolig for Økonomi- og Kommerceforstyrrere", og udgaaende fra denne Synsmaade kritiserede han blodig de Grundsætninger, som hidtil havde været fulgte ved Styrelsen af Landets økonomiske Forhold. Den Varsomhed, der havde betegnet de fleste af Guldbergs Udtalelser, vilde han ikke vide noget af, og medens denne ved et vigtigt Spørgsmaal havde ment, at det kunde man bedst overlade „vor store Styrmand, som overser det hele", hjemlede Martfelt sig Retten til at kritisere; han mente, at Ministrene maatte anses som de første af Statens Borgere, de burde staa Staten til Ros eller Last for deres politiske Hand-

---

*) Philodani Undersøgelse af Philopatreias' Anmærkninger. 1. Hefte. Side 18 og 44 (Luxd. Saml. 1. Række. 3. Bind).

linger. Og det er temmelig hvasse Sidehug, han kommer med, naar han taler om „interesserede Hofmænds og magelige Kameralisters metafysiske Mesterstykker“ eller om den liden Indsigt, ja ofte Ukyndighed i de fleste Stats-Affærer, som Regeringen i de forrige Tider havde sine „Hofkjæledægger“ at takke for, naar han spotter den Tossegodhed, der saa tidt havde raadet og gjort, at Folk fik Embeder, fordi de havde Kone og Børn, ikke fordi de duede til dem, eller naar han i Anledning af Spørgsmaalet om Statsgjælden med en haanlig Vending udtaler, at det at gjøre Hemmeligheder af de Ting, enhver burde vide, altid havde været Politik, endskjønt af den forkerte Slags, i Danmark.*)

Mest Interesse knytter der sig dog maaske med Hensyn til det Punkt, hvorom her er Tale, til et mærkeligt Flyveskrift, der udkom anonymt, men var forfattet af en Embedsmand, Jens Reimert Schumacher, og har den Titel: Betænkning, hvor vidt en Efterkommer i Regeringen er forbunden at betale sin Formands Gjæld. Forfatteren kommer til det Resultat, at en Fyrste kun er forpligtet til at betale Gjæld, der har været stiftet til Statens Bedste. Denne Paastand, der fremkaldte skarpe Modsigelser fra flere Sider, er selvfølgelig i høj Grad paradox, hvis den overhovedet har været alvorlig ment og ikke har været beregnet paa blot at være en Form, hvorunder der kunde fremsættes adskillige Meninger, som maatte skurre stærkt i hyperloyale Personers Øren Idet Forfatteren gaar ud fra den Sætning, at den eneste Aarsag, hvorfor Menneskene have udvalgt de brugelige Regeringsmaader, er deres fælles Lyksalighed, kommer han ind paa med stor Styrke at fremhæve Herskernes Pligter. Medens han besvarer det Spørgsmaal, om en Regent ejer et Rige, med et bestemt Nej, udtaler

*) Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige Materier S. 18—19, 20, 21, 56, 58, 154, 440. Den Luxd. Saml. 1. Række, 3. Bind.

han den Opfattelse, at en Fyrste kun kan anses „som den, der er betroet det vigtigste Embede i Staten“. Heraf trækker han dels den almindelige Konsekvens, at det aldrig kan blive Pligt for Efterkommerne at fuldbyrde de Love eller opfylde de Løfter, som Formanden ved Misbrug af sin Magt har gjort, dels mener han særlig det samme med Hensyn til Betalingen af uforsvarlig Gjæld. Man skimter her den mærkelige Tanke bagved, at Enevælden har den store Fare, at et Folk ingen Sikkerhed har imod Misbrug af Statens, det vil sige dets egne Midler. Den Fristelse ligger nær at gjøre det Spørgsmaal, om ikke Forfatteren godt har set, at der i Virkeligheden ikke gaves nogen anden Garanti derimod, end naar Folket selv havde Del i Bevillingen af Statsudgifterne. Men dette kunde ikke siges uden at komme i Strid med Kongeloven, og Forfatteren har rimeligvis da valgt at opstille en Udvej, der i og for sig var umulig, men kunde gjøre god Tjeneste til at vise, hvilket Krav der kunde stilles til, at en enevældig Konge ikke greb for dybt i Statskassen.

Til selve Hovedtanken knytter der sig ogsaa ret mærkelige Sidebetragtninger. Saaledes opkastes det Spørgsmaal, om Regenten ogsaa kan gjælde for Statens Repræsentant, naar han af al Magt fremmer dens Undergang, saaledes som Ludvig XIV., Ludvig XV., Carl Stuart og Hertugen af Würtemberg havde gjort. Kunne, spørger Forfatteren fremdeles, en saadan Fyrstes Kontrakter forpligte hans Undersaatter? Det er, ser man let, Ytringer, der kunde lede til konsekvent at udtale Tvivl, om Undersaatterne skyldte slige Regenter Lydighed. Det stemmer godt hermed, naar han siger: „Lad Fyrsten forsømme det vigtige Embede, han har, saa skal hverken den højeste Pragt eller de haardeste Straffe skytte ham for Folkets Foragt.“ Og saa skjærer Forfatteren løs paa den urimelige Fordom, at Enevælden behøver ydre Pragt, og han finder det højst uforsvarligt, at Regenterne samtidig have kostbare Juveler og gjøre stor Gjæld. Han taler haanlig om en „Mængde Hofkavalerer, hvis vigtigste Forretninger

ikke ere af den Betydning som en god Skoflikkers", og han revser den latterlige Mening, at intet af Betydning kan afgjøres, med mindre en Mand af høj Adel ogsaa sætter sin Underskrift derpaa. Ikke mindre taabeligt finder han det, at der er knyttet anselig Rang og Gage til Embeder, som kun gjøre liden Nytte, og han opkaster det Spørgsmaal, hvorfor man ikke lader den højadelige Mand fare og blot benytter sig af Sekretærer, som ikke koste en Tiendedel af det, der gives til en saadan.*)

Der kan næppe være Tvivl om, at der ved dette Skrift særlig er tænkt paa at give en skarp Kritik over Statshusholdningen i Frederik V.s Tid, og det passer godt dertil, at den tyske Oversættelse deraf er tilegnet Rantzow Ascheberg**), der, som vel bekjendt, var en svoren Fjende af det Konselj, som fra Frederik V. var gaaet i Arv til Kristian VII. At Rantzow havde noget friere Meninger om Statsstyrelsen end de, der dengang vare almindelige, ser man af det Votum, han 4de Oktober 1770 ifølge kongelig Ordre afgav om Indretningen af et Gehejmekonselj. Han udtaler der, om end med en vis Forsigtighed, Tanken om at give et saadant en temmelig betydelig Udvidelse, saa at det foruden Cheferne for de forskjellige Kollegier tillige skulde omfatte de øverste Gejstlige, Medlemmerne af Højesteret, de øverste Provinsembedsmænd og maaske ogsaa andre. „Hvorledes," spørger han, „vilde det være muligt, at der kunde blive begaaet Fejl i en Regering, hvor Monarken hersker uindskrænket og tillige tager udvalgte Undersaatter fra alle Provinser, Stænder og Fag til sine tro Raadgivere?"***) Den

*) Foruden selve det danske originale Skrift, der findes i den Luxd. Saml. I. R. 9. B., er her ogsaa benyttet et Par Træk af den tyske Oversættelse deraf, som er forøget med nogle Noter og i den Luxd. Saml. følger umiddelbart efter den danske Original.

**) Reverdil mente endog, at denne var den egentlige Ophavsmand til Skriftet.

***) Danske Samlinger, udgivne af Chr. Bruun, O. Nielsen og A. Petersen. V. 110—111.

Reformtanke, der laa bag ved slige Meninger, maatte end mere end Rantzow Aschebergs personlige Uvilje imod det gamle Konselj gjøre ham vel skikket til at modtage Tilegnelsen af et Skrift, hvis Aand tydelig nok var kritisk indtil Bitterhed imod Enevælden i dens ældre Form.

De Skrifter, der her ere nævnte, tilhøre Begyndelsen af Trykkefrihedstiden, og hvad de indeholdt af Kritik, var rettet imod den tidligere Styrelse. Det var paa en Maade støttet til selve denne Kritik, at Struensee begyndte sine Reformer; men hans Styrelse skulde mindst af alt kunne føre til, at Tanken om de uheldige Sider, Enevælden kunde have, blev trængt tilbage. Det havde taget sig smukt nok ud, da det i den kongelige Kundgjørelse af 27de December 1770 om Ophævelsen af Gehejmekonseljet blev fremhævet som Motiv til dette Skridt, at Kongen ikke ved en Kreds af Stormænd vilde lade sig sinke eller hindre i, hvad der kunde tjene til at fremme det almindelige Vel, og det er rimeligvis sandt, hvad der fra flere Sider fortælles, at dette Skridt blev hilset med Glæde af mange. Men det varede ikke længe, inden Struensees Styrelse gav Indtrykket af, hvor lidt Folket var sikret imod, at Enevælden skejede ud til at blive et despotisk Favoritherredømme. Naar desuden tidligere i Kristian VII.s Regering Kongens egen Færd havde kunnet tænkes at virke skadeligt paa Kongemagtens Anseelse, da maatte denne i endnu højere Grad lide nu, da man saa al ydre Anstand forsvinde, og da Struensees Forhold til Dronningen vakte almindelig Skandale.

Det Spørgsmaal ligger da nær, om ikke den Nimbus, der fordum havde været over den gamle Enevælde, nu var ved at svinde, om ikke Folk bleve førte til paa en saadan Maade at overveje de Krav, der kunde stilles til Regeringen, at det blev truende for Kongemagten, og om ikke al den Kritik, der kom frem, maatte paa en for Enevælden betænkelig Maade nære Bevidstheden om, at den enkelte

Borger baade havde den Ret og den Pligt at virke med til at fremme Landets Tarv.

Selve Trykkefriheden syntes at maatte styrke en saadan Opfattelse. Det skorter da heller ikke paa Træk i Trykkefrihedslitteraturen, der pege i denne Retning. Som der er en stærk Lyst til at fremhæve, at man er et frit Folk, og at der i Tiden ligger en Stræben efter Frihed — hvorved der dog maaske nærmest tænkes paa den aandelige Frihed —, saaledes forekommer der Udtalelser om, at „man lever i et Aarhundrede, hvor enhver retsindig Borger stræber efter at blive og være en sand Argus for at tjene sit Fædreland ligesaa vel med sine Øjne som med sine Hænder.“ *) „Det er“, siges der, „enhver redelig Borgers Pligt at tilkjendegive, hvad han mener, kan være til Gavn, og den Undersaat fortjener ej Navn af veltænkende, som ej gjør Danmarks og Norges fælles Lyksalighed til sit Hovedmaal.“ **) Ved Siden af den Opfordring til Fædrelandssind, der ligger i en saadan Ytring, vidner den ogsaa om en vis selvbevidst Statsborgerfølelse. Denne kunde endog blive skærpet til en saadan Udtalelse som den, man træffer i en for øvrigt intetsigende Pjece fra den Tid, hvori det hedder, at „Regenten er ikke Argus, derfor var det nødvendig godt, at nogle Lemmer af hver Stand ransagede og vejede alle gjorte Forslag med alle Stænders, Tiders og Stæders Fordele eller Skade“. ***) Maaske uden at vide af det kommer den højst ubetydelige Forfatter her ind paa en Tankegang, der ligefrem maatte føre til en Kuldkastelse af Enevælden. I det mindste syntes

---

*) Fru Husligs Hussøgning hos de kjøbenhavnske Fruentimmer. Luxd. Saml. I. Række 18. Bd.

**) En Normands Besvarelse paa nogle nyere Indvendinger imod et Akademis Oprettelse i Norge, Side 45 (Luxd. Saml. I. Række, 12. Bd.)

***) Ligenes Besværing over Jerusalems Forstyrrerne, Side 8 (Luxd. Saml. I. Række, 14. Bd.).

et saadant Forslag at pege ud over den Tanke om en blot raadgivende Forsamling, som vi saa, gjærede hos Rantzow Ascheberg.

Ret ejendommeligt er det nu ogsaa at se en Indsender i det dengang udkommende Tidsskrift Magazin for patriotiske Skribenter skrive en den 27de Juli 1771 undertegnet Artikel om Regeringsformen i Danmark, hvori han med megen Styrke — om end ingenlunde med Dygtighed — vil hævde, at der var stor Forskjel paa den danske Enevælde og de despotiske Forfatninger. Hvad der nemlig giver denne lille Afhandling Interesse, er, at han her taler om, at hans Modstandere indvende, at „endskjønt Kongerne i Danmark ere souveræne og føre deres Regering paa monarkisk Vis, saa hindrer ingen Ting dem i at blive despotiske, saasnart de faar Lyst at være det". Det ligger nær, naar man læser sligt, at tænke sig, at dette Spørgsmaal er blevet drøftet i Samtaler, og at der da af flere er fremsat en saadan for Opfattelsen af Enevælden lidet gunstig Mening. Netop Struensees Færd maatte let føre til at komme ind paa slige Tanker.

Vi have set, at det Indtryk, Kongens egen Personlighed gjorde, ikke skulde kunne modarbejde en Udvikling, der kunde indeholde Farer for Enevælden. Ganske vist, det fattedes ikke paa Ytringer i den nedarvede vamle Stil om hans store og gode Egenskaber. Man kan naturligvis ikke undre sig over, at en Forfatter som Philopatreias taler om ham som „vor vise Augustus", der er „Vids og Sandheds Beskytter", eller over, at den ikke højere staaende Philodaneias bruger det Udtryk, at „Rygtet om vor Salomons Visdom er stort". Den Slags Forfattere holdt det selvfølgelig ikke for at være under deres Værdighed at sige, hvad de aldeles ikke mente, og højere have formodentlig ej heller et Par anonyme Skribenter staaet fra denne samme Tid, af hvilke den ene har kaldt Kongen „vor himmelske Kristian", den anden omtalt ham som den, hos hvem „alting

var Følelse". Men utroligt er det, at en Mand, der skulde gjælde for at have Dannelse og Forstand, Rejer Gjellebøl, Forfatter til en Beskrivelse af Hølands Præstegjæld i Norge, som han kom for Skade at tilegne Struensee, i denne Tilegnelse kunde nedværdige sig til at kalde den Konge, der havde forstaaet at vælge sig en saadan Minister, „vor nordiske Salomon". Og man maa spørge, hvad det skulde sige, at Ove Guldberg i sit polemiske Skrift imod Philopatreias nævnede Kongen som „vor store Styrmand". Om muligt i endnu højere Grad bliver man ubehagelig berørt ved at se, at en saadan skarp kritisk Natur som Martfelt, der skar løs paa saa meget i Styrelsen og naturligvis til Punkt og Prikke vidste Besked om Kongens personlige Uduelighed, kunde tale om denne som den, der „selv tænkte", eller forkynde, at „han med Hensyn til Landets økonomiske Styrelse vilde blive en Helt for Efterslægten. Begyndelsen var allerede gjort, og han vilde ikke ende, før han kom til Ende". Ja, han undser sig end ikke for at kalde ham Kristian den vise.*) Enten var dette tomme Floskler, der vare en dygtig Mand uværdige, eller en frastødende Smiger, der var beregnet paa under Kongens Navn at skulle gjøre et godt Indtryk paa Struensee som den, der bestemte Regeringens Politik paa de forskjellige Omraader.

Medens der ikke kan lægges den ringeste Vægt paa slige Ytringer som Vidnesbyrd om en oprigtig Højagtelse for Kongen, har det mere Værd at se, hvorledes i stærk Modsætning til dem den Opposition, som Struensees Styrelse efterhaanden vakte, kunde faa en Spids, der rettedes næsten truende imod selve Kongemagten. Paa anden Maade kan man i det mindste ikke opfatte, hvad der stod i et meget lidenskabelig skrevet Flyveskrift om, at Virkningen af Favorituvæsenet let kunde blive: „misfornøjede Undersaatter i

---

*) Disse Steder findes i de af Martfelt under Navnet Philocosmus udgivne Skrifter S. 62, 153, 389.

alle Stænder, baade gejstlige og verdslige, hvorved Souveræneteten lettelig kan undermineres, da den beror blot paa Styrken af Undersaatternes Tænkemaade i *conformité* og Overvejelse af Monarkens enten Opfyldelse eller Tilsidesættelse af sine Pligter".*) Er det betegnende, at et anonymt Flyveskrift saaledes tydelig trak „Monarken" ind med i Debatten, saa er det dog endnu interessantere at se Langebek og Suhm gjøre det samme.

Den Form, som den første af disse Forfattere gav sit heftige Stridsskrift imod Struensee: Ny Prøve af Skrivefrihed, var netop, som allerede tidligere berørt, Formen af en direkte Henvendelse til Kongen. Hvor lidt der end i dette Digt var Tale om den ringeste Kritik af Enevælden i og for sig som Forfatning, ja hvor stærke Udtryk Langebek end kunde bruge om dens Storhed, saa er det dog paa en næsten paafaldende Maade Kongens alvorlige Ansvar, han betoner. Som han strax i Digtets første Vers fremhæver, at Folket fordum frivillig overdrog Kongens Forfædre Tronen og sætter Ordet „frivillig" med udhævede Bogstaver, saaledes hedder det i de to nærmest følgende Vers:

Men vid, de gjorde ej saa stor en Skjænk i blinde
Nej! rette Grunden er i Kongens Ord at finde;
Om ikke kristelig og mild Regering drog,
Hvad skulde draget dem af et i andet Aag.

Hel fast den Bygning staar paa disse tvende Piller,
Naar kun Regent og Folk sin Rolle vel anstiller.
Men rokkes Grunden til din Højhed. Magt og Arv,
Hvor let er det da gjort med din og Folkets Tarv.

I Overensstemmelse med dette Udgangspunkt giver han ikke blot Kongen en Række Formaninger med Hensyn til en Mængde enkelte Punkter i Statsstyrelsen; men, hvad der

---

*) De danske Skriveres ulyksalige Skjæbne. S. 4. Luxd. Saml. I, R. 14. Bind.

er Hovedsagen han opfordrer Kristian VII. til ikke at overlade Struensee Magten, og det gjør han paa en nærgaaende Maade, saa at det i Virkeligheden bliver det samme som at lade Kongen vide, at han ikke længere maa være en Pjalt og forsømme sine Pligter. Hvad er det vel andet, der lyder igjennem et Vers som dette:

Hør Konge fleres Raad, vis, at du selv er hjemme
Og uden Hældestav dit Folkes Vel kan fremme.
Undse dig ikke ved at være Menneske,
Men ussel Menneske og Slave, det er Spe.

Om muligt endnu skarpere er det, naar han skriver:

En ærlig Tjener kan en Hoben ondt forsmerte,
Naar dog hos Herren han ser Hjærne og ser Hjærte,

eller naar det et andet Sted hedder:

En Suveræn som Du, en jordisk Gud i Norden,
Den, ak hvor liden, Plet, ham er betroet af Jorden,
Omskabe kunde til et jordisk Paradis,
Naar han kun tænkte ret og gjorde som en vis.

En stærk, men unægtelig fuldt berettiget Indignation bryder endelig frem ved Ord som disse:

Dit Riges gode Sprog sæt ikke rent til Side,
Tal, skriv og hædre det, giv det sin gamle Vide;
Sig til dets Fiender: jeg og mit Hus dog maa
Paa fjerde hundred Aar det danske Sprog forstaa.

Langebeks Følelse naar, som man ser, i dette Vers endog virkelig digterisk Kraft, hvad ellers sjælden hændte ham.

Da dette Digt senere blev anmeldt i Kritisk Journal, udtaltes det her, at dets Form havde været overmaade stødende, at det var affattet i en utaalelig bydende Tone, hvorved man fik Indtryk af en stræng, bister Mand, staaende lige op og ned for Kongen og med en autoritetisk oprakt

Pegefinger docerende Kongepligten for sin Enevoldsherre.*) Men det er netop denne skarpe Tone, som giver Digtet dets Interesse, fordi den vidner om den Opfattelse, at Kongerne ingenlunde ved deres ophøjede Enevælde burde være fritagne for, at Ansvaret for Styrelsens Gang offentlig blev lagt paa dem. Det er et af de Træk, der pege hen paa en Forandring af de politiske Synsmaader.

Det samme mærker man i Suhms Brev til Kongen, og det var, som tidligere berørt, utvivlsomt netop dette, der for en stor Del bevirkede den umaadelige Opsigt, det vakte Det ser ganske vist meget loyalt ud, naar Suhm, efter at have begyndt Brevet med de stærke Ord om, hvorledes Religion og Dyd vare traadte under Fødder, og Retsindighed og Ærbarhed vare forviste fra Landet, da tilføjer: „Dog er Du, o Konge, uskyldig heri", og naar han, efter nærmere at have udmalet det forargelige i den Struenseeske Styrelse og, hvorledes det danske Navn derved var blevet til en Vanære, saa siger: „Imedens alt dette skete, da var Du fornøjet, fordi Du tænkte, at alle vare fornøjede, at Undersaatternes Lyksalighed fremmedes"; men i hvilket Lys kom dog ikke Enevoldskongen til at staa ved en saa forfærdelig Modsætning? Og saa kommer Formaningen til Kongen om, at nu, da andre havde frelst ham fra Struensee, maatte han ikke længere gaa i Ledebaand. „Lad," hedder det, „saa mange Kongers Blod, som rinder i Dine Aarer, opvarme Dit Hjærte til selv at se til Dit Folk: saa gjorde Kristian IV., saa gjorde Frederik IV., forevigede Navne! Lad Smigrere ej indbilde Dig, at Du er allerede dem, men stræb at blive som de. Af Gud og Dit Folk har Du Enevoldsmagten, Du er ogsaa Gud og det Regnskab skyldig, hvorledes Du bruger den. En forfærdelig Magt, Enevoldsmagten! Jo større Magt, jo større Pligter." Og idet han ligesom Langebek, men kun sammentrængt i faa Ord, retter forskjellige Formaninger til Kongen,

*) Kritisk Journal for 1773, Nr. 7.

saa bryder ogsaa hos ham den nationale Harme og derved i Virkeligheden en hvas Dadel frem igjennem følgende Ord: „Lad os igjen i Dine Befalinger høre vort eget kjære Sprog, Du er jo dansk og jeg véd, at Du kan dansk.“

Hvor ejendommeligt et Indtryk end hele dette stærke Sprog gjør, saa er det mærkeligste ved Brevet maaske den Tanke, det udtaler, at Kongen ikke alene er Gud, men ogsaa Folket Regnskab skyldig for den Maade, hvorpaa han bruger Magten! Om der end selvfølgelig ikke kan tænkes paa, at Suhm skulde mene, at Kongen havde noget juridisk Ansvar, er det dog værdt at se, hvor stærkt det moralske Ansvar her fremhæves af en Undersaat. Det Spørgsmaal ligger nær, om den Aand, der gik igjennem en saadan Ytring, ikke stod i bestemt Strid med den, der havde fremkaldt Affattelsen af Kongelovens § 2, hvorefter „Kongen skal af alle Undersaatterne holdes og agtes for det ypperste og højeste Hoved her paa Jorden, over alle menneskelige Love, og der intet andet Hoved og ingen anden Dommere kjender over sig enten i gejstlige eller verdslige Sager uden Gud alene“.

Der var noget i Suhms frie Tone og i hans Fremhævelse af Kongernes Pligter og Ansvar, som stærkt slog igjennem hos adskillige. Man kan sige, at det endog ligesom blev den Text, hvorover en Præst Wolf oppe i Norge holdt en hel Prædiken i Anledning af Struensees Fald. Thi det, denne drejede sig om, var netop for en stor Del Kongedømmets Pligter. „Ligesom det var Folket,“ udtalte han, „der paa Guds Befaling havde gjort Fyrsterne til det, de vare, saaledes paahvilede det dem, ikke at overlade Folkets Vel til Ministre, som tidt ikke vare andet end Lejesvende. En Konge skulde huske paa, at han var sine Undersaatter sig selv skyldig, og naar den hellige Skrift lærte Underdanighed mod Øvrigheden, saa lærte den ogsaa, at enhver Øvrighed skulde vaage over de Mennesker, der vare den undergivne. Det var Hyklere, forbandede Hyklere, som uafladelig vilde foresnakke Kongerne, at de vare Overherrer,

som ej havde at gjøre nogen Regnskab for deres Handlinger." — Naar man ser en Ytring som denne sidste, bliver man uvilkaarlig opmærksom, thi der kunde trækkes en farlig Slutning deraf. Men Forfatteren bliver ligesom bange for sig selv og tilføjer: „Det er sandt, ingen er berettiget derfor at fordre Regnskab af dem; men de ere pligtige at gjøre det for sig selv." Hermed er selvfølgelig hele Brodden brudt af Regnskabspligten; men det er ikke uinteressant at se, hvorledes Tanken om Nødvendigheden af et Regnskab foresvæver den Tids Mennesker. De kunde ganske naturlig ikke komme over den Vanskelighed, der laa i at forene dette med det absolut nødvendige i, at Kongerne maatte gjælde for ukrænkelige. Den eneste Udvej at lade Ministrene blive ansvarlige overfor Folket for Styrelsen kunde de kun komme ind paa, saafremt de vilde bryde med Enevælden, hvad de — med en enkelt Undtagelse — endnu ikke kunde tænke sig Muligheden af. De maatte da blive staaende ved at give deres ubestemte Følelse af Folkets berettigede Krav Luft ved i stærke Udtryk at tale om Kongernes Pligter. Idet denne Præst gjorde det, kom han ogsaa ind paa at give Sidehug til Skyggesiderne ved Fyrsternes og Hoffets Liv. „De gemene Folks Begjæringer," sagde han, „ere som Bække, der flyde sagte frem, hvilke med lettere Møje kan tilbageholdes; men Fyrsternes Begjæringer ere stærke Strømme, som ingen Dæmning opholder, som, jo videre de løber, immer blive større og ødelægge hele Landet — — — Hoffet er en frugtbar Ager paa forfængelige Forlystelser, paa verdslig Kjærlighed, paa onde Begjæringer." *)

Medens det kunde synes at være en underlig Maade, hvorpaa der her for Strinden Menighed i Trondhjem Stift blev sagt Gud Tak for Frelsen d. 17de Januar, var det unægtelig en fuldtonende Gjenlyd af Suhms Brev, og Taleren tilegnede da ogsaa sin Prædiken til denne i meget be-

*) Side 18, 19, 20, 21, 30, 31, 33. Luxd. Saml. II. Række, I.

gejstrede Ord. Under ligefrem Titel af „Kort Ekko fra de norske Fjelde“ udkom ogsaa et Digt i Bergen, der i ligesaa slette som af Beundring fyldte Vers bragte Suhm en Tak*). Fra en helt anden Side modtog han Taksigelser, idet baade J. H. E. Bernstorf og Overkammerherre Reventlow, begge Medlemmer af det Konselj, Struensee havde faaet styrtet, i Breve til ham udtalte deres Anerkjendelse. Reventlow skrev endogsaa: „Mon en Englænder vil kunne tro, at man udenfor hans Land kan tænke og handle som De... Et saadant Exempel giver De, min Herre, paa den Ophøjethed i Følelser, som Forfatteren til *L'esprit des lois* mener, ikke findes i visse Forfatninger, og paa en i Sandhed romersk Dyd“. Linné udtalte i et Brev til Gunnerus sin store Beundring over det og mente, at Tiden næppe kunde vise Magen til det**).

Men Suhms Brev fremkaldte ogsaa Udtalelser af modsat Natur. Der udkom baade en fransk Kritik af det og en saakaldet Ode til ham samt en af den yderst maadelige Pamfletskriver Bynch forfattet Pjece, hvilke Skrifter alle tre gik løs paa ham saaledes, at han endog i det ene af dem blev stemplet som den, der havde tiltalt Kongen paa den frækkeste Maade, tilsidesat al den Ærefrygt, han skyldte sin Souveræn, og glemt en Undersaats Pligter for at spille

---

*) Oplag af Konferentsraad Suhms kostbare Skrift til Kongen med et kort Ekko fra de norske Fjelde, Bergen 1772. (Luxd. Saml. 2den Række. 10 B.).

**) Om disse sidste Udtalelser se Nyerup: Udsigt over P. F. Suhms Levnet og Skrifter, Kjøbh. 1798, S. 57 ff., hvor der tillige findes forskjellige andre lignende Udtalelser. Se ogsaa i Suhmiana (Kjøbh. 1799) Tyge Rothes lille Skrift: Til Folket og til Suhm om dennes Tale til Kongen, der imidlertid først blev trykt mange Aar efter 1772. Det er det nordisk fri Sprog hos Suhm, som her prises, idet der tillige hentydes til, at Monarker i Løndom kunne forfærdes ved at tænke, hvad de skylde Folkene, og ved hvad Patrioten tør lydelig kræve af dem.

Monarkens Rolle. Den Tone, hed det, hvori han havde skrevet, vilde visselig ikke kunne skaffe Souverænen Tiltro, Ærefrygt, Kjærlighed og Lydighed hos Undersaatterne. — Denne Bemærkning var visselig ingenlunde uden nogen Berettigelse. Hvor naturligt det end var, at et Skrift som Suhms kunde fremkomme, er det ganske sikkert, at det trods al sin lydelige Royalisme stillede Kristian VII. i et saare ynkeligt Lys, og dette var i og for sig alt andet end royalistisk.

Men Suhm var, naar det kom til Stykket, ingenlunde nogen fuldtro Tilhænger af Enevælden. Allerede flere Aar før Trykkefriheden havde han udtalt sig i sine Skrifter paa en Maade, der tyder paa, at han holdt det for at være en fuldkomnere Slags Forfatninger, hvor Folket selv havde Del i Regeringen*). Midt under Struenseetiden, i Aaret 1771, udgav han paa fransk et Skrift om Videnskabernes og Skjønlitteraturens Tilstand i Danmark og Norge, idet han skjulte sit eget Forfatternavn under Ordene „un Anglais“. Ligesom han her paa flere Maader lod sin kritiske Lyst komme til Udbrud, saaledes var det med en vis Bitterhed, at han skrev, at medens alle Folk synes godt om sig selv og ringeagte de andre, er „den fromme Danske den eneste, som synes godt om alt andet uden om sit eget Land. Vel muligt, at Regeringsformen bidrager sit dertil, da det er afgjort, at Friheden opløfter Sjælen imod at Slaveri nedtrykker den. Og ere vi (Englænderne) den første Nation i Verden, maa Aarsagen dertil søges i den dyrebare Frihed, som vi ere i Besiddelse af“**). Det var unægtelig en meget mistænkelig Maade, hvorpaa han her fremhævede Modsætningen imellem den engelske og den danske Forfatning. Men overhovedet

*) Se mit Skrift: Om Synet paa Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed o. s v. S. 104

**) Jeg citerer efter den danske Oversættelse af Suhms Pjece, som findes trykt i Suhmiana.

var det ikke ualmindeligt den Gang, maaske som en Følge af den Indflydelse, Montesquieu havde havt, at se med en vis Respekt og hemmelig Beundring paa den engelske Statsforfatning, og man kan f. Ex. i et af Smaaskrifterne fra Trykkefrihedstiden træffe en Ytring som den: „Hvor skjønt er det ikke, at se Kongen af England give Parlamentet Regnskab for sine fornemste Forretninger". Suhm var imidlertid ganske sikkert en af dem, der følte sig mest sympathetisk hendragne til en Forfatning som den engelske.

Ret mærkeligt er det nu at se, hvorledes de sørgelige Erfaringer, man havde havt om, hvad Enevælden kunde blive til under en Konge som Kristian VII., bragte Suhm til at tænke over, om man ikke burde søge at komme bort fra den. Medens det siden Udgivelsen af Suhmiana har været bekjendt, at han endog har gjort Udkast til en Slags fri Forfatning, er det først i den nyeste Tid blevet paavist, hvorledes han blev bragt dertil. En af dem, der nærmest saa Stillingen paa samme Maade som han, var den daværende Kommandørkaptajn og Fabrikmester Krabbe. Ængstet ved Skuet af, hvad „en dristig Voldsmand" havde skabt for sørgelige Forhold, henvendte han sig faa Dage før den 17de Januar til Suhm, hvis Meninger altsaa ikke havde været ham ukjendte. Han udviklede da for denne, „at det var ej nok at dæmpe den nuværende Kabale, man maatte og sætte sig i Sikkerhed for Fremtiden, at saadant ej kunde ske mere, da Kongen var *faible* og Dronningens Kronprins kom udentvivl en Gang til Regeringen, og kunde da kalde sin Moder tilbage, og hun hævne sig. Det eneste Middel var at indskrænke Regeringen". Han opfordrede derfor Suhm til at skrive „en Plan" til en saadan Forfatning*).

---

*) Det er, saa vidt jeg véd, Schiern der, i sin ovennævnte Afhandling i Hist. Tids. IV. R. 2det B., Om Katastrofen 17de Jan. 1772 først har gjort opmærksom paa Krabbes politiske Synsmaade og Henvendelse til Suhm.

Suhm opfyldte ogsaa dette Ønske, og paa den Maade fremkom et saakaldet Udkast til en ny Regeringsform. Da dette er trykket flere Gange paa let tilgængelige Steder, skal her kun gjøres nogle faa Bemærkninger derom.

Om det end ganske naturlig bærer Præg af at være nogle i Hast udkastede Tanker og derfor ogsaa frembyder meget svage Sider, saa har det dog Interesse i flere Henseender. Strax i de første Ord træder Tanken frem om at afværge saadanne Optrin som dem, man i den sidste Tid havde været Vidne til. Det hedder nemlig, „at Souveræneteten bør sættes paa en fast Fod, saa den ej kan rykkes, og heller intet Indgreb gjøres i Undersaatternes Velfærd". Men uagtet der her tales om Souveræneteten, er det tydelig nok en konstitutionel Forfatning, Suhm vil have indført. Ingen Skat maatte nemlig efter hans Forslag paalægges, ingen Hovedforandring gjøres i Landets Økonomi og indvortes Bestyrelse uden Stændernes Samtykke, ligesom ej heller nogen maatte afsættes fra sit Embede uden et saadant Samtykke ved Lov og Dom Forfatningen skulde være et Etkammersystem med et Parlament paa 48 Personer, der skulde samles i Kjøbenhavn, og hvis Medlemmer burde vælges paa 3 Aar. Danmark skulde udgjøre 6 store Valgkredse eller Portioner, som han kaldte dem, Norge 6, Island 1, Slesvig 2, Holsten og Oldenburg 1. For hver Valgkreds skulde vælges 3 Parlamentsmedlemmer. Selvfølgelig var Valgretten meget begrænset; men, hvad der er ret mærkeligt, Stænderprincipet var langt mindre stærkt udtrykt, end det plejede at være det i den Tids Forfatninger. Suhm, der selv var Adelsmand, vilde ikke indrømme Adelen nogen egen Repræsentation, og skjønt det synes, som om han mente, at der i hver Valgkreds skulde vælges en af Bystanden, en af Landstanden og en af Gejstligstanden, vilde han, i det mindste i alle almindelige Sager, ikke lade hver Stand stemme for sig, men mente, at Afgjørelsen burde finde Sted ved simpel Stemmeflerhed. Vigtige Spørgsmaal skulde un-

derkastes tre Behandlinger. Der skulde være et Konselj, bestaaende af otte Personer, men deriblandt maatte med Undtagelse af Ministeren for de udenlandske Sager, ingen være, som havde Forsæde i et Regeringskollegium og havde Referat derfra. Ingen, der havde Sæde i Konseljet, maatte vælges til Parlamentet, hvorimod dog de Sager, der bleve forelagte dette, skulde „proponeres“ af en eller to iblandt Konseljets Medlemmer. Beslutninger i saadanne Sager havde kun Gyldighed, naar Kongen og Parlamentet vare enige.

Man vil, naar man gjennemlæser denne Plan, ikke faa Indtryk af, at Suhm, trods sin Interesse for den engelske Forfatning, har ladet sig paavirke af denne undtagen i et ganske enkelt Punkt. Han har i det hele aabenbart troet, at han stærkt har taget Hensyn til de særegne Forhold ved den dansk-norske Stat. Fremfor alt mærker man det ved den ejendommelige Maade, hvorpaa han vel opstiller Staten som en Helstat, men tillige paa visse Punkter lader Tanken skinne frem om dens Sammensætning af tre Riger, Danmark, Norge og Fyrstendømmerne. Der er med Rette blevet gjort opmærksom paa, at den Stilling, Suhm her vilde lade Slesvig indtage, havde sin meget betænkelige Side, og at Guldberg i denne Henseende saa langt klarere, saaledes som han blandt andet viste det, dengang Spørgsmaalet om den slesvigholstenske Kanals Anlæggelse kom til at foreligge.

Hvilke Mangler det Suhmske Forslag havde, var imidlertid ganske ligegyldigt. Om det saa havde været et Mesterværk, vilde det ikke have faaet nogen anden Skjæbne end den, det fik. Dets Forfatter var saa ivrig for at faa det frem, at han allerede den 17de Januar forelagde Guldberg det. Men, som Suhm selv skriver derom med Bitterhed, denne forkastede det, vant til Slaveri*), Naar der trods

*) Schierns Afhandling om 17de Januar S. 839. Smstds. S. 837 staar Bemærkningen om Suhms uheldige Opstilling af Fyrstendømmerne som et eget Rige.

dette dets Endeligt her er mindet om det, er det, fordi dets Tilblivelse er det klareste Vidnesbyrd om, hvorledes Struenseetiden satte Tanker i Bevægelse, der førte ud over Enevælden. Det blev skabt af den samme Stemning, der strax efter brød frem ved Brevet til Kongen, og hvor stærke Ord der end i dette findes om den skjønne Fremtid, som en rigtig Brug af Enevoldsmagten kunde bringe*), falder der ved Forfatningsudkastet et Lys over det, der viser, at hvad der for Suhm var Hovedsagen i det, var Fremhævelsen af Enevældens umaadelige Ansvar. Det er, som om han følte Trang til at fremhæve det, da han ingen Vej kunde komme med sit Udkast. Men ogsaa af den Grund har dette sin Interesse, fordi det viser, hvor lidt man maa opfatte den Uvilje, der saa stærkt rejste sig imod Struensee, som fremkaldt blot af Fordomme og Reaktionsaand. Suhm var paa sin Vis langt mere Fremskridtsmand end den af ham saa afskyede Minister. Netop derved viste Struensee sig som en aldeles ubrugelig Statsmand, at han omtrent ligesaa meget stødte dem fra sig, der vilde fremad, som dem, der helst vilde blive ved det gamle.

Opblussen af loyale Følelser imod Kongehuset efter den 17de Januar 1772.

Der kan næppe være Tvivl om, at hvis paa den Tid, hvorom her tales, Tanken om konstitutionelle Statsformers Fortrinlighed havde været stærkt oppe rundt omkring i Europa,

---

*) Naar han taler om den Lykke, som da skal indtræde, at den vil blive større end i selve det frie England, hvor egennyttige og nedrige Ministre tør understaa sig at fængsle Folkets Forsvarere, dem, som tale en hellig Sag, er det aabenbart den dengang meget bekjendte John Wilkes' Sammenstød med Regeringen og Underhusflertallet, han tænker paa.

da vilde de Følelser af det nødvendige i at have Garantier imod en despotisk Ministervælde, som fremkaldte Suhms Plan til en Forfatningsforandring, have grebet ikke faa Mænd, og da kunde der være opstaaet en virkelig Fare for Enevælden. Men Vinden blæste i det hele kun lidet i den Retning. Hvor stor Beundring mange i forskjellige af Europas Lande end maaske nærede for den engelske Statsforfatning, blev det dog endnu de fleste Steder lært og troet, at de Reformer, som man følte Trang til, særlig i økonomisk Henseende, bedst fremmedes af en stærk Kongemagt, der havde en ved en fri Presse udtrykt offentlig Mening ved Siden. Ligesom dette havde været den gjældende Synsmaade her hjemme allerede tidligere, saaledes vedblev denne Opfattelse at bevare sin Magt. Den blev støttet dels ved den Interesse, som mange havde af, at der ikke rokkedes for meget ved det bestaaende, dels ved den politiske Umodenhed, der var saa almindelig og for en stor Del Mennesker lod det være en Selvfølge, at Styrelsen udelukkende maatte være Regeringens Sag. Desuden var det saa meget naturligere, at Tanken om Indførelsen af en konstitutionel Forfatning kun kunde blive nogle enkeltes Sag, som der utvivlsomt hos alle Statens Undersaatter endnu fandtes en dybt rodfæstet Kjærlighed til Kongehuset. Man kan paa Royalismen her i Landet fuldt anvende de Ord, Tocqueville har brugt om den samme Følelse, saaledes som den endnu højt op i 18de Aarhundrede var almindelig i Frankrig, at den paa én Gang bar Præget af den ømme Følelse, man har for en Fader, og af den Ærefrygt, som man kun skylder Gud. Lydigheden imod Herskeren var derfor langt mere mærket af Kjærlighedens end af Tvangens Følelse*). Det var derfor naturligt,

---

*) Tocqueville L'ancien régime et la révolution 4de Udgave. (Paris 1860) S. 198, hvor han tillige stærkt advarer imod at opfatte denne Slags Følelser som Vidnesbyrd om Lavhed i Tænkemaaden.

at den Medlidenhed, som Folk i den sidste Tid saa almindelig havde følt for den af sine nærmeste Omgivelser slet behandlede Kristian VII. havde bragt dem til at slaa en Streg over, hvad tidligere havde fremkaldt Misfornøjelse med ham. Nu smeltede oven i Kjøbet Medlidenheden med ham sammen med Opfattelsen af, at Struensee havde villet føre et vilkaarligt Herredømme over Folket. Idet man saa ham som den, der samtidig havde gjort et Attentat imod Kongens personlige Magt og krænket Folkets egne Rettigheder, blev Baandet knyttet fast imellem Tronen og Folket, saaledes at Enevælden gik frelst ud af den Krise, den havde været i, ja den royalistiske Følelse blev endog en kort Tid om muligt endnu stærkere end tidligere. Den Jubel, der næsten som en Rus i den første Tid efter den 17de Januar greb Sindene rundt omkring i begge Rigerne, drejede sig i lige Grad om Folkets og Kongens Befrielse.

Naar nemlig Forbitrelsen imod de styrtede Fjender og Haanen over dem var det ene Hovedtræk i den Litteratur, som 17de Januar fremkaldte, saa var Glæden over, hvad der var vundet, det andet. Man ser det allerede af de Prædikener fra hin Tid, som ere blevne trykkede. Provst Hee gav Tanken om den umaadelige Modsætning imellem før og nu Udtryk ved som Text for sin Takkeprædiken at følge Evangeliet om Brylluppet i Cana, og saa lade Struensees Styrelse være Vandet og den ny Styrelse Vinen. En anden Præst prædikede over det angeneme Stille, der var fulgt efter det stormende Uvejr. Men det stærkeste Udtryk fik dog disse Stemninger ved de „Frydesange og glade Tanker“, som det vrimlede med, og som lagdes forskjellige i Munden. Snart var det hele Norden, der jublede, snart den kongelige Livvagt, Amagerne eller Bønderpiger og Karle. Det blev endog besunget, hvorledes Glæden var kommen til Udbrud rundt omkring i næsten alle Rigernes Kjøbstæder, hvorledes snart Borgerne havde samlet sig i festlige Lag, snart enkelte Honoratiores havde trakteret deres glade Medborgere, at

man havde „sunget og spillet paa Instrumenter“ og „ingenlunde glemt Pokalers Tømmelse“. Glæden i Kristiania blev besunget i følgende Vers:

> Med Faner og Musik først Borgerne optrakte
> Og hver Mands billig Agt for denne Dag opvakte,
> Ved Saluteringer af deres Haandgevær
> Og ved Kanonskud, som gjentoges stedse her.
> Et Aftentraktement der offentlig blev givet
> Hvor alles Glæde ved Pokaler blev oplivet.
> ....
> Bal var om Aftenen og hvert et Hus i Staden
> Illumineredes af alle Folk til Gaden.
> ....
> Professor Döderlein holdt samme Dag en Tale
> Som passede til det, hvers Glæde skulde male.
> Hans taleriske Aand vist alle de har rørt
> Som hans Veltalenhed paa samme Tid har hørt.

I kortere Udtryk hedder det om Fredericia:

> Man sang og dansede, man Skaaler drak og spilte
> Og lod sin Gavmildhed imod de Fattige
> Ved denne Lejlighed og kjendeligen se.

Borgernes Glæde i Nysted skildres i følgende Ord:

> Hr. Prokurator Toft gav et anseligt Bal,
> Ved hvilken Lejlighed han forud holdt en Tale
> for de forsamlede...
> Den hele Nat gik bort med Glæde og Musik
> Man dansede og drak, til Dagningen begyndte.

Dette som et Par Exempler, der have deres Sidestykke i en Mængde lignende i lige Grad filistrøse og loyale Udgydelser om Stemningen i andre Kjøbstæder*).

Det er en Kjendsgjerning, at då Kristian VII. op paa Dagen d. 17de Januar kjørte igjennem Kjøbenhavns Gader for at modtage det henrykte Folks Hyldest, viste den

---

*) De findes i den Luxdorphske Samling 2de Række, 4de Bind under samlet Titel: Vedvarende Vidnesbyrd om Nordens Glæde over den 17. Januarii 1772.

aandssvækkede Mand, hvem Morgenens Begivenheder ganske havde fortumlet og skræmmet, i sit Aasyn langt mere Udtryk af Skræk for Folkemasserne omkring ham end nogen Glæde og Stolthedsfølelse. Det var for saa vidt sandt, hvad der stod i et af Datidens Flyveskrifter, om end ment paa en hel anden Maade, at han „ikke havde Air af at have fældet Titanerne“. Men naturligvis maatte det kun hedde sig, at han var lutter Glæde. Ikke blot skildrede en taabelig Person sine „Tanker ved Kongens Optog“ omkring i Kjøbenhavn ved at udbryde: „Her var en jordisk Gud og hans Tilbedere“; men, hvad der er forbavsende, Münter holdt sig ikke for god til i sin Takkeprædiken at tale om, at da Folket saa Kongen den 17de Januar, forkyndte *„sein froher Blick uns seine und unsere Errettung“*. Og uagtet Gud og hver Mand maatte vide, hvilken ynkelig Rolle Kristian VII. havde spillet ved sin Befrielse, fandtes der dog Forfattere, som vare enten dumme eller løgnagtige nok til at tale om, at „vor vise Kristian“ under disse Begivenheder ved sin Kjækhed og kongelige Myndighed havde vist den sande monarkiske Aand i al sin Herlighed og Pragt, og at hans Øje havde forudset Faren og hans Snildhed grebet de listige Forrædere*). Man kan efter sligt næppe undres over at se ham tidt i Datidens Viser og Smaaskrifter ligesom tidligere blive prist som den store Konge. Men betegnende nok, ved Siden af al den Slags absurde Udtalelser skinner det dog tydelig igjennem som den almindelige Mening, at han maatte støtte sig til andre, og man glæder sig over, at han havde trofaste Hjælpere blandt sine nærmeste.

Vistnok tænkte man her mindst af alt paa den, som ved det ydre Baand var knyttet nøjest til ham, nemlig Dronningen.

---

*) Den paaseende Bias 2det Stykke S. 45. (Luxd. Saml. II. R. 17de Bind) og De danske Kongers souveræne Magt, vist og bevist i Anledning af sidste 17de Januar S. 7. (Smstds. 4de Bind).

Struensee havde trukket hende med sig i sit Fald, ikke blot ved den Dom og Forvisning, der kom til at ramme hende, men ogsaa, idet den Folkeyndest, som hun en Tid havde havt, for en stor Del nu var forsvunden. Der er tidt blevet talt om, paa hvilken usømmelig Maade hun ogsaa efter 17de Januar er bleven angrebet. Ligesom man har fremhævet, at der blev tilføjet hende den Krænkelse, at Præsterne paa egen Haand udelode hendes Navn af Kirkebønnen, saaledes har Reverdil*) særlig udtalt sin Harme over, at en Præst, der prædikede for hende paa Kronborg, nyttede Lejligheden til at vælge Texter, hvori der laa en Brod, hvis Stik hun tydelig maatte føle. Der maa imidlertid hertil siges, at de Prædikener som findes i den saa righoldige Luxdorphske Samling, deriblandt netop nogle, der ere blevne holdte paa Kronborg, intet indeholde, som man har Ret til at anse for særlig møntet paa hende**).

---

*) Anf. Sted S. 267.

**) Man maa antage, at det er den Helsingørske Præst Peder Hansens Prædikener, Reverdil sigter til. Men naar denne bruger et Udtryk, som om Magthaverne havde sendt Dronningen denne Præst paa Halsen, maa det dog bemærkes, at da han var residerende Kapellan ved Slots- og Garnisonskirken i Helsingør, kom han simpelt hen i Følge sit Embede til at prædike for hende. De Prædikener, som Pastor Hansen har udgivet, ere 4 i Tallet, og ingen af dem handler om de Texter, Reverdil angiver (Esaias c. 14 og 63); men da man af Forordet ser, at det ikke er alle de af ham for Dronningen holdte Prædikener, han har udgivet, kunde de over disse Texter holdte mulig være blevne udeladte. Det bør imidlertid tilføjes, at han i Fortalen siger, at det kun er af Hensyn til Omkostningerne, han ikke har udgivet flere, og at han tilføjer: „Disse faa kunne maaske og fyldestgjøre min Hensigt, at befordre Opbyggelse og tilintetgjøre et ugrundet Rygte etc. Es. 47". Man ser altsaa, at der har været talt om hans Prædikener og det da rimeligvis i den af Reverdil angivne Retning, men at han paastaar, det var Bagvaskelse. Naar han nævner Es. 47, skulde man tro, at han herved særlig hentydede til en Text, man havde sigtet ham for at have benyttet; thi dette Kapitel af Profeten vilde unægtelig langt mere grusomt have kunnet anvendes paa Dronningen end de af Reverdil nævnte Steder.

Ej heller give Datidens Viser og Flyveskrifter i det hele Indtryk af Forfølgelseslyst mod hende. Man finder ganske vist et enkelt Sted Hentydninger til hendes Forhold til Struensee, der ere i yderste Grad gemene; et andet Smædeskrift lader hende endog have været enig med sin Elsker om at ville rydde Kongen af Dage, og man kan endnu et tredje Sted finde Udtryk, der naturlig maa opfattes som pegende paa, at hun havde opført sig nedrig imod sin Ægtefælle. Dog, denne Tone er ingenlunde den almindelige. Man ser det af en Række, i poetisk Henseende naturligvis værdiløse Smaadigte, der udkom i Anledning af hendes Ophold paa Kronborg og Rejse derfra. Et af dem aander ligefrem Sympathi for hende, saaledes som følgende Verslinier kunne vise:

Du vor Mathilde var saa kjærlig og saa sød
De store med de smaa saa let Dit Venskab nød.

I et andet, hvor hun indføres holdende en Afskedstale til det danske Publikum og modtagende dettes Svar, ere Publikums Ord meget venlige. Flere af Viserne holde sig til, at der er noget smerteligt, ved at hun maatte være paa Kronborg og ved hendes Bortrejse, men gaa let hen over, hvad der har været Grunden dertil. I et lille Skrift, der kaldes „En fornemme Dames Bebrejdelsesbrev og Tordenvers til Grev Struensee i sit Fængsel“, er det selvfølgelig hende, der menes med den fornemme Dame, og der lægges hende her en Række Forbandelser imod ham i Munden. Andre Steder bekjender hun ydmyg sin Skyld, men dog saaledes, at man kan se, at den opfattes som en Ungdoms og Svagheds Synd, og en mod hende aabenbart vel stemt Viseforfatter lader hende udtale:

Og de mig nu umildt dømme,
Selv for smaa til mine Fejl,
Før de sig mod mig berømme
O saa se de sig i Spejl.

Der kan, hvis man skal slutte fra Viselitteraturen, næppe være Tvivl om, at Folk i det hele ere blevne blødt

stemte ved den unge Dronnings Ulykke, og at der ikke har været nogen Lyst til at bryde Staven over hende*).

Idet den Struenseeske Katastrofe havde draget Skilsmissen imellem Kongen og Dronningen med sig som sin Følge, og hun fra nu af ikke mere tilhørte den dansk-norske Historie, blev det Kongens Stedmoder Juliane Marie og hans Halvbroder Arveprins Frederik, der kom til at staa ham nærmest som hans Raadgivere. Kronprins Frederik var endnu kun fire Aar gammel.

Hverken Enkedronningen eller Arveprinsen havde tidligere stærkt henledet Opmærksomheden paa sig. Som Frederik V.s Gemalinde havde Juliane Marie aldrig formaaet at hæve sig op i Linie med sin Forgængerinde Louise. Hun havde ikke havt noget af den hjærtevindende Ynde, som havde gjort denne saa almindelig elsket. Under Kristian VII. var hun bleven nødt til at føre et meget tilbagetrukkent Liv, og medens vi nu vide god Besked om de forskjellige Tilsidesættelser, der bleve viste hende saa vel som hendes Søn Arveprinsen, var det dengang næppe noget, Folk i Almindelighed havde hørt stort tale om, end sige, at det skulde have kastet den Forfølgelsens Glorie over hende og Sønnen, der kan virke saa stærkt til at skabe Folkeyndest. Om hun havde fremragende Evner eller ikke, vidste ingen, og endnu mindre lader det sig tænke, at Sønnen, der vitterlig kun lidet udmærkede sig ved aandelige eller legemlige Fortrin, kan have gjældt for at være et Lys. Han var desuden dengang kun lidt over 18 Aar gammel.

Saa kom Katastrofen den 17de Januar, der vitterlig ikke skyldtes noget Initiativ fra deres Side, men ved hvis Udførelse Enkedronningen unægtelig havde spillet en vigtig Rolle. Den stillede dem begge frem i fuldt Lys for hele

---

*) De Viser, hvortil her er hentydet, findes i den Luxd. Saml II. R. 5 B.

Folket, og Arveprinsen fik Sæde i det Statsraad, som i Modsætning til den Struenseeske Kabinetsstyrelse nu ved Forordningen af 13de Februar 1772 formelt fik Magten i Hænde. Det blev som vel bekjendt ved denne Forordning fastslaaet, at ingen af Kongen undertegnet Befaling skulde have Gyldighed, med mindre den var udfærdiget gjennem Statsraadet. Den Plads, Arveprinsen nu som Kongens Broder indtog i dette Raad, gjorde, at han udvortes set maatte gjælde for hans nærmeste Raadgiver. Men baade den Betydning, som Enkedronningen havde havt ved selve Begivenhederne om Morgenen d. 17de Januar, og maaske ogsaa en vis Forestilling om, at hun havde mere Personlighed end Arveprinsen, henledte Opmærksomheden ligesaa stærkt paa hende som paa Sønnen. Det maatte efterhaanden endog blive klart, at iblandt de kongelige Personer var hun den, som havde mest at sige. Idet Kjærligheden til Kongehuset stærkt blussede op ved Sejren over det Attentat, man tillagde Struensee imod det, blev det trods alle de kunstlede Begejstringsudtryk om Kongen altsaa dog Enkedronningen og Arveprinsen, som denne Følelse nærmest samlede sig om. Uheldigvis ytrede den sig paa en Maade, der ligesom næsten alle Udtryk for Følelser under disse Forhold gik til Yderligheder og blev i høj Grad frastødende, for saavidt den ikke maatte gjælde for ligefrem latterlig.

Ligesaa stærke som de Ord vare, hvori den elendige Døgnlitteratur kastede Skarn paa Struensee, i ligesaa opstyltede Former udbasunede den Julianes og Frederiks Ros. Snart var Enkedronningen Esther, der havde styrtet Haman, snart var hun Judith, snart lignes „vor elskværdigste Juliane med en kostbar Diamant", og topmaalt latterligt bliver det, naar det endog lægges Struensee i Munden ved en saakaldet „bevægelig Afskedstale" at paakalde „den velsignede Juliane, den umistelige Moder".

I ikke mindre varme Udtryk prises den „dyrebare Frederik, den elskværdige Prins og trofaste Kongebroder". En

af de taabelige Flyveskriftsforfattere, der skildrer ham som „et levende Aftræk af Guddommens Billede“, véd endog, at han formaaede „med sejrrige Kræfter at opvriste Døren til Videnskabens Tempel“, hvilket Udtryk rimeligvis skal sige det samme som, at han gav 300 Rdl. om Aaret til det norske Videnskabernes Selskab og tillod at maatte nævnes som Præses for dette. Den smagløseste Form faar dog maaske denne Smiger ved en Note, som en Hellfriedt, der udgav Suhms Brev til Kongen, satte under dette ved Enkedronningens og Arveprinsens Navne, thi her hedder det: „*Geschichtskündige Theologen mögen entscheiden, ob diese Namen verklärte oder noch auf Erden wandelnde Schutzheilige bezeigen.*“*)

Men uheldigvis er det ikke blot hos slette eller ubetydelige Forfattere i hin Tid, at Udtrykkene for den loyale Hengivenhed faa et ubehageligt Præg af grov Smiger. Saaledes naar Gunnerus i en Tale i det norske Videnskabernes Selskab den 11te Oktober 1772 paa Arveprinsens Fødselsdag skildrer ham som en anden Titus og Marcus Aurelius, der dels ikke lod nogen trængende eller forurettet gaa trøsteløs fra sig, dels tog sig af alt, hvorpaa Statens Lyksalighed beroede, og ikke alene forestod Kongens Statsraad, men endog de kongelige Kollegier og derved holdt Kongens Betjente aarvaagne. Endnu langt mere frastødende og smagløse vare dog Langebeks smigrende Udtalelser i hans Frimodige Tanker over Hævnens Dag. Med en besynderlig Iver for at benytte bibelske Udtryk kommer ogsaa han ind paa at fremstille Enkedronningen som „Judith den snilde og den heldige Mandinde, hvem Gud rustede til Holofernis' Fald“. Og Arveprinsen, han bliver til den liden David, der slog den stærke Goliat; men ikke nok dermed, Langebek anraaber

---

*) Nyerup: Suhms Levnet og Skrifter, S. 64. Som allerede N. M. Petersen har gjort opmærksom paa, har Reverdil ved en Uagtsomhed tillagt selve Suhm disse Ord.

ogsaa Juliane, hvem Æren næst Gud tilkom, og der som en Debora gik i Spidsen for Hæren, om at blive en Moder i vort Israel, og for endelig at finde endnu en taabelig Sammenligning siger han, at

Julianes Ros saa længe Verden staar
Vidt Semiramiders i Norden overgaar.*)

Og nu Suhm. Det var smukt og rigtigt, naar han i en Opmuntring til de Danske og Norske opfordrede de tvende Folk til igjen saa at sige „at oprette Pagten med Kongen, med det kongelige Hus, med Fædrelandet og med Raad og Daad at hjælpe det til Undergang hældende Fædreland"**); men det er ubegribeligt, at han i Slutningen af sit Brev til Kongen kunde lade følgende Tirade undslippe sin Pen: „Saalænge danske og norske Helte ere til, skulle Julianes og Frederiks Ros vedvare, men ej forøges, thi dette er umuligt; Verden vil altsaa før blive til intet end deres Ære forgaa."

Midt under alle disse Salver af jublende og smigrende Udtryk lød der som en skærende Dissonans en Tone af en hel anden Natur igjennem et Skrift, der kaldte sig: Entdeckung der wahren Absichten des Staatssystems der dänischen Regierung og fingeredes at være skrevet af en tidligere dansk Konferensraad og Kabinetssekretær C. A. Rothes. Det gik ud paa at vise, at Juliane Marie var en sand Djævel, hvis Ondskab havde fremkaldt alle de senere Ulykker i Danmark. „*Ich verabscheue*", udbryder Forfatteren derfor, „*die verwitwete Königinn als ein Ungeheuer und bin bereit mein Blut zur Rache der Unschuld ihrer Ri-*

---

*) N. M. Petersen har i sin Litteraturhistorie 5te Bind I. S. 290 (1ste Udgave) gjort opmærksom paa, hvor vidt Præsterne kunde gaa i raffineret Smiger imod Enkedronningen ved blot at nævne hende som Marie, „hvorved der ligesom af sig selv kom et Helgenskin over hendes Navn".

**) Samlinger, 1ste Bind, 3dje Stykke, S. 235 - 37.

valinn zu vergieszen.“ Han nævner det udtrykkelig som sit Maal, at fremstille hende til Rædsel for den fjærneste Fremtid og at gjøre den danske Regering forhadt hos alle dem, der vare i Stand til at føle for Retfærdighed og Menneskelighed. Skriftet er komplet værdiløst, det indeholder de utroligste Usandheder og forbavser kun ved sin Frækhed. Blandt andet tillægger det hende at have styrtet saa godt som alle de mere fremragende Mænd, der vare blevne fjærnede under Kristian VII.s Regering, endog selve Bernstorff! . Men den, som Juliane Marie særlig har forfulgt, er naturligvis Karoline Mathilde, og Processen imod denne og imod Struensee skildres da ogsaa som kun fremkaldt af Ondskab og som alene hvilende saavel paa falske Vidner som paa falske Aktstykker.*)

I hvor høj Grad end dette hadefulde Skrift skjød over Maalet, var der dog noget i dets Tendens, som ikke stemmede ilde med den Opfattelse, der strax efter 17de Januar begyndte at komme til Orde paa forskjellige Steder i Udlandet, og hvorefter i det mindste Karoline Mathilde havde været et uskyldigt Offer for Rænker fra den modsatte Side. Til en vis Grad fandt slige Stemninger ogsaa Gjenlyd her hjemme, hvor der allerede, imedens Undersøgelserne imod Karoline Mathilde, Struensee og deres Venner stod paa, var dem, der mente i det sejrende Partis Fremfærd at se tydelige Vidnesbyrd om Forfølgelseslyst. Efterhaanden som der under den Guldbergske Styrelse udviklede sig Uvilje imod

*) Dette Skandskrift findes i den Luxd. Saml. II. R. 20 B. Det eneste, der forekommer mig at have nogen Interesse ved det, er, at Forfatteren S. 22 lader Rantzow Ascheberg egentlig have havt den Tanke fra først af *„seinen Mittbürgeren die Freiheit wieder zu verschaffen und durch Einschränkung der souveränen Macht die alten Gesetze wieder herzustellen“*. Om end Udtrykkene ere meget overdrevne, saa have vi dog ovenfor set, at Tanken om en vis Indskrænkning af Enevælden endnu 1770 ikke havde ligget Rantzow Ascheberg fjærn.

Magthaverne og da ogsaa netop imod Juliane Marie, slog denne Stemning fastere Rod, imedens der i stedse højere Grad blev dømt mildt om Karoline Mathilde. Skjønt Dorothea Biehl f. Ex. i sine Historiske Breve vistnok ikke udtaler nogen Tvivl om dennes Skyld i Forholdet til Struensee, har hun dog vitterlig en stærk Sympathi for hende, medens hun hader Juliane Marie og ikke er langt fra at fremstille denne som den, der havde voldt Karoline Mathildes hele Ulykke. Men saadanne Overdrivelser og Uretfærdigheder — og de skulde som vel bekjendt senere antage et utroligt Omfang — havde paa den Tid, hvorom vi tale, kun fundet Tiltro hos faa her i Landet. Juliane Marie kunde foreløbig ligesom Arveprinsen føle Nydelsen ved al den Virak, som ofredes til dem.

De politiske Synsmaader og Forholdet til Regeringen efter 17de Januar 1772.

Ligesom den Loyalitetsrus, der greb om sig strax efter 17de Januar, i sin Rod hos de aller fleste hang sammen med den fra gammel Tid indgroede Tro paa Enevældens Fortrin fremfor andre Statsforfatninger, saaledes ligger det i Sagen selv, at den virkede tilbage som endnu mere styrkende denne Tro. Der havde tidligere altid været en Tilbøjelighed til i Kritiken af Regeringens Politik og Styrelse at holde sig til Ministrene eller andre højt staaende Embedsmænd. Saaledes ogsaa nu, og det unægtelig med Rette overfor Struensee. Vi have set, at Folk desuagtet paa hans Tid i deres Kritik flere Gange vare gaaede lige til Randen af, hvad der kunde blive farligt for selve Enevælden; men naar undtages, hvad enkelte kunne have ment i deres stille Sind, holdt de paa det afgjørende Punkt ligesom Foden tilbage. Det var ikke alene Kongelovens Trusler, der skræmmede,

men ogsaa den Utilbøjelighed til at komme bort fra det gamle, der stadig laa paa Bunden af Folks Sind og med overlegen Styrke kæmpede imod, hvad der kunde friste til at ønske en friere Udvikling af Statsforfatningen.

Intet er lettere end i Skrifter og Taler fra Tiden efter 17de Januar at finde Ytringer, der vidne om, at nu da Struensee var borte, stod Enevælden i det gamle Lys.*) Men der er ingen Grund til at dvæle ved dem. Derimod er det vel værdt at lægge Mærke til, at der i denne Tid udkom en videnskabelig Undersøgelse over de forskjellige Statsforfatninger, og at denne var nedlagt i et af de baade ved Omfang og Indhold betydeligste Prosaværker, der fremkom i vor Litteratur i det 18de Aarhundrede, nemlig i det af Andreas Schytte udgivne Værk: Staternes indvortes Regering.

Schytte var Professor ved Sorø Akademi i Statsvidenskaberne, ligesom den ældre Sneedorff havde været det før ham. Da Sneedorff desto værre ikke havde kunnet faa fuldført sit vigtige Arbejde: Om den borgerlige Regering, havde han inden sin tidlige Død bedt Schytte om at fortsætte det. Idet denne senere tog fat herpaa, formede det sig for ham som et selvstændigt Værk i fem Dele, hvor-

---

*) Blot som et Exempel *instar omnium* henviser jeg til den Tale, som Rektor Tetens i Horsens holdt paa Kongens Fødselsdag den 29de Januar 1772 for en festlig Forsamling. Den er endog stemt i Toner, der pege tilbage paa Stilen fra det syttende Aarhundrede. Men det forstaar sig, Taleren var rigtignok en Mand, der havde en Nydelse af at bruge højtidelige Former. Saaledes aabner han sin Tale med følgende Henvendelse til sin Tilhørerkreds:

Højædle og Velbaarne,
Velædle og Velbyrdige,
Velædle, Velærværdige og Højlærde,
Velædle og Velvise,
Ædle og Højfornemme,
Samtlige Højstærede!

(Luxd. Saml. 2den Række, 2det Bind.)

til der kom til at slutte sig et andet i to Dele: Om Staternes udvortes Regering. Første Del af Skriftet: Om Staternes indvortes Regering udkom 1773. Da det er det eneste Bind, som er udkommet i den Tid, vi tale om, have vi kun at gjøre med det her; men det er ogsaa netop i det, at Fremstillingen af de forskjellige Statsforfatninger findes.

Det ligger nær at sammenligne dette Skrift med det nys nævnte af Sneedorff, der ganske behandler de samme Æmner. Jeg har allerede tidligere i mit akademiske Skrift fra 1883 havt Lejlighed til at henlede Opmærksomheden paa det Sneedorffske Værk og til at vise, hvor stor Interesse der knytter sig til det som det første danske Forsøg paa en videnskabelig Behandling af slige Æmner og som et Vidnesbyrd om den vækkende Indflydelse, Montesquieus *L'esprit des lois* udøvede paa begavede Mænd her i Landet. Medens Schyttes Værk, taget som Helhed, har den betydelige Fordel fremfor Sneedorffs, at det er blevet fuldendt, saa staar det for saa vidt tilbage i Betydning for dette, som det er yngre. Der kan heller næppe være Tvivl om, at det Sneedorffske Skrift har Fortrin med Hensyn til Ordningen. Det er en tydelig Mangel hos Schytte, at han ikke er tilstrækkelig skarp i sin Anordning, at der er ikke faa Gjentagelser og at man kan finde det splittet ad, som naturlig hører sammen, ja endog saaledes, at det kommer til at staa paa gale Steder. Overmaade meget hos ham ligesom ogsaa i det Sneedorffske Værk er selvfølgelig nu kjendte Sager, og hverken Schytte eller Sneedorff ere egentlig dybe Tænkere; men enhver, der har Interesse for at følge Aandsudviklingen her hjemme i forrige Aarhundrede, vil dog erkjende, at Staternes indvortes Regering er et højst fortjenstfuldt Arbejde. Ikke alene er det en betydelig Kundskab, der er nedlagt i det og sat i Bevægelse ved det; men ingen kan ej heller tage Fejl af, at Schytte i sjælden Grad var en Mand af Aand. Han gjør tidt ypperlige Bemærkninger, og han

har en forbavsende Mængde Træk og Citater, særlig fra Oldtidens Forfattere, paa rede Haand, som han med Talent forstaar at benytte til at give Fremstillingen Liv og Anskuelighed. Dertil kommer et særegent Greb paa at bruge pikante og aandrige Sammenligninger og Vendinger, hvorved hans Stil, til Trods for noget gammeldags kejtet, der undertiden kommer frem, dog faar et spillende Liv, som lader ham indtage en ganske ejendommelig Plads i det attende Aarhundredes danske Prosalitteratur.

Hvad jeg her kan fremhæve om det nævnte Værk, er følgende. Gangen deri er for det første den, at der forudskikkes en Indledning, der ligesom første Bog af Sneedorffs Værk handler om Staternes Opstaaen og Regeringsformerne i Almindelighed, derpaa følge syv Afdelinger, hvori der henholdsvis handles om Monarkier, Despotisme, Demokratier, Aristokratiet, blandede Regeringer, forenede Stater og Staternes Grundstøtter. I den nærmere Udførelse af denne Plan ser man, at Schytte ogsaa for saa vidt har Lighed med Sneedorff, som han ikke mindre end denne er paavirket af *L'esprit des lois.* Den stærke Opmærksomhed, der allerede tidligere var bleven henledet paa Montesquieu, havde ført til, at hans nys nævnte Hovedværk ganske kort Tid, førend Trykkefriheden blev indført, var bleven oversat paa dansk, og man kan mere end én Gang i Trykkefrihedslitteraturens Smaaskrifter finde Hentydninger til den store Franskmand, der alle vidne om Beundring. Men ingen har vistnok brugt stærkere Udtryk om ham end Schytte. Han taler i Indledningen til sit Værk om ham som den, der havde lært Statsmændene Regering, og, idet han fremhæver Statsvidenskabernes Fremskridt i den nyeste Tid, siger han, at „det er en Lykke for det menneskelige Kjøn, at vor Alder i Montesquieu har frembragt saadant et Geni, der har været i Stand til at indse Sandheden, som Vankundighed og Passioner i saa lang Tid have skjult, havt Oprigtighed til at sige den paa en Maade, som har fundet almindeligt Bifald hos alle

Hoffer og Folkeslægter undtagen hos sine egne Landsmænd." *)

Montesquieus Indflydelse er ogsaa tydelig at spore paa adskillige Steder hos ham. Det er vistnok for en Del den, det skyldes, at han i Indledningen til sit Skrift bestemt fjærner sig fra den Opfattelse, der var bleven fremsat af de gamle Naturretslærere og som vi f. Ex. gjenfinde hos Holberg, at nemlig Statssamfundenes Indretning fra først af hvilede paa et fælles Samtykke**), eller, hvad der tidligere kaldtes en Pagt. „For at gjøre en saadan Mening rimelig," siger han, „nødes vi til at tilstaa de første halv vilde og hel raa Mennesker saa megen Indsigt i Sjælen, saa megen Rolighed i Sindet, saa stor Overensstemmelse i deres Vilje, at vi nødes til at give disse Tanker Afsked i samme Øjeblik, vi have erhvervet dem." ***) Meget stærkt ser man Indflydelsen af Montesquieu ved den Fremstilling, han giver af, hvad han kalder Grundstøtterne for en Stat, det samme, som Montesquieu har givet Navn af ledende Principer. Denne havde opstillet den borgerlige Dyd som det ledende Princip i Republiken, Æren som det ledende i Monarkiet og Frygten som Principet ved Despotiet. Herfra havde Sneedorff fjærnet sig ved i Almindelighed at undersøge, hvilken Betydning disse Principer havde havt til at gjøre Menneskene ivrige for deres Pligter og derved til at holde Statssamfundene sammen uden Hensyn til deres Forfatning. Han havde dertil føjet, som den fjerde bindende Magt, Re-

---

*) Indledningen XXXIII. ff. og XLIII.

**) Maaske har han her ogsaa tænkt paa Rousseau, hvis Lære om *le contrat social* i dette Punkt paa en vis Maade faldt sammen med de gamle Naturretslæreres Meninger. Men det er vel sandsynligt, at Schytte, hvis han særlig havde tænkt paa denne dengang saa stærkt omtalte Forfatter, vilde have nævnt ham. Han siger blot: „De fleste Skribenter holde for, at Staternes Indretning er en Virkning af Folkets fælles Samtykke."

***) S. 26.

ligionen, der ogsaa omtales hos Montesquieu, men hos ham kun som Skranke for Despotiet. Nu nærmede Schytte sig igjen mere til Montesquieu, om end tillige med Optagelse af noget fra Sneedorff. Han mente, at Religion og Kjærlighed til Fædrelandet, hvilken sidste Sneedorff havde ladet falde sammen med den borgerlige Dyd, vare fælles Grundstøtter for alle Statsforfatninger, men at Æren særlig havde Betydning som Grundstøtte i Monarkierne, Frygten i despotiske Stater og Ligheden, grundet paa Dyder, i Republiken.*)

Hvor stærkt slige Undersøgelser end interesserede dem, der i hin Tid havde Sans for almindelig Statsret, er det dog Schyttes politiske Synsmaade, saaledes som den træder frem ved hans Behandling af de forskjellige Statsforfatninger, der for os er Hovedsagen.

Det er strax et karakteristisk Træk, at ligesom han holder Demokratierne og Monarkierne for at være de naturlige Statsformer, der tidligst vare opstaaede hos Folkene, medens Despotierne og de aristokratiske Forfatninger senere havde udviklet sig af dem, og det ved Tvang, saaledes er det disse to sidst nævnte Forfatninger, som han afgjort sætter lavest. Begge, siger han, føres med en Slags Voldsomhed. Undersaatterne behandles paa en slavisk Maade. Baade de regerende og Undersaatterne frygte for hverandre, og i Aristokratiet kommer dette til, at selve de regerende se paa hverandre med gjensidig Frygt. Begge disse Klasser Forfatninger ere desuden underkastede indbyrdes Uroligheder, der fødes af Undertrykkelse**). — Her har man et Grundpunkt i hele Schyttes Synsmaade, nemlig Foreningen af Tanken om det nødvendige i Lovens Herredømme og den stærke Lighedsfølelse. Skjønt han i visse Retninger, f. Ex. hvad Landboforholdene angik, langt mindre var Fremskridtsmand end Sneedorff havde været det, ser det ud, som

---

*) S. 250—51.

**) S. 188.

om han var mere antiaristokratisk end denne. Det er vistnok denne Aandsretning hos ham, der et Sted har bragt ham til spydig at udtale, at det strider imod den monarkiske Ære at tvivle om en fornem Mands Duelighed. Medens han heri noget fjærner sig fra Montesquieu, der holdt Aristokratiet for med Nødvendighed at høre hjemme i Monarkierne, passede hans Stemning godt til den Uvilje imod Adelen, som vi have set netop i den sidste Tid var i stærk Udvikling her i Landet.

Men han stemmer ikke mindre med den almindelige politiske Synsmaade, idet han afgjort stiller sig under Monarkiets Fane. Vistnok kan han, ligesom Sneedorff tidligere havde gjort, tale med Beundring om de store Egenskaber, der kunde udfoldes i Republikerne, og han har ikke mindre end Sneedorff Lyst til at se de daværende schweizerske Tilstande i et overdrevent idealt Lys; men han deler paa den anden Side ogsaa ganske sin Forgængers Mening, at Republiker umulig kunne bestaa i Længden, da de stille altfor store Fordringer til Borgernes Dyder. Og til Republikerne regner han vel at mærke ogsaa, hvad vi vilde kalde konstitutionelle Forfatninger. Han nævner udtrykkelig baade England, Sverige og Polen som Exempler derpaa, om det end er hans Mening — hvad der, dengang han skrev, kunde ligge temmelig nær at antage, — at den engelske Konges Magt var ved langsomt at voxe, saaledes at den efterhaanden vilde faa en Styrke, der ikke kunde modstaas*) Det var mest den indre Splid, han holdt for Ulempen ved disse Forfatninger saa vel som ved de egentlige Republiker; thi man kunde ikke vente en redelig Omgang imellem de regerende i Republiker og indskrænkede Stater, hvor den øverste Myndighed udøves af mange. „Blandt dem, som

*) S. 110, 151, 209 og 211. Paafaldende er det, at uagtet hans Bog udkom 1773, er det tydelig nok, hvad Sverige angaar, Tilstandene her, som de vare før Gustav III.'s Forfatningsforandring 19. August 1772, han sigter til, saa tidt han taler om dette Land.

bære Kapper, siger Seneca (det er dem, som have Del i Regeringen), er der ingen Fred; den ene haster endog ad Gjenveje til den andens Fordærvelse*)".

Det bliver altsaa det enevældige Kongedømme, Schytte tænker paa, naar han taler om Monarkiet som den Forfatning, der er mest betryggende for Folkene. At hans Opfattelse af Enevælden ikke har noget som helst at gjøre med den gamle Forestilling om Kongedømmet som Guds umiddelbare Indstiftelse, behøver ikke at siges. Den var opgivet af alle.

Hvad der ved første Øjekast vækker Forbavselse ved hans Karakteristik af Monarkiet, er de paafaldende stærke Udtryk, han bruger om den Magt, det hjemler Fyrsten. Snart hedder det, at Borgernes Gods, Ære og Liv hører Fyrsten til, snart, at Folket med alt, hvad det ejer, indtil den sidste Blodsdraabe tilhører ham**). Det lyder, som om det snarere var en despotisk end en monarkisk Myndighed, han vilde tillægge Kongen. Naar man imidlertid ser nærmere til, er det klart, at han kun mener, at en saa udstrakt Magt tilkommer denne, for saa vidt det gjælder Statsformaal. Det er netop hans Mening, at al Regerings Øjemed er at gjøre Undersaatterne lykkelige, og at der derfor bør være den nøjeste Sammensmeltning af deres og Herskerens Interesser. „Monarkens sande Fordel er tillige Folkets." Derfor skal ogsaa Regenten i en monarkisk Stat lige saa vel som Folket rette sig efter Lovene. „Den mest uindskrænkede. Monark forestiller en dobbelt Person i Staten, en Fyrstes og en Borgers. Som Fyrste befaler han, som Borger adlyder han. De europæiske milde Monarker rette sig i blotte borgerlige Sager efter den borgerlige Lov, ja lade sig dømme for deres egne Domstole" ***). Schytte skjælner da

*) S. XXX.
**) XXXI. og 37.
***) S. 38—39 og 48—49.

ogsaa saa stærkt imellem Monarki og Despoti, at han efter Montesquieus Forbillede udskiller de despotiske Forfatninger som en egen Klasse for sig. Det gaar unægtelig vel let for ham med at stille Despotierne dybt under Monarkierne, idet han gjennemfører en Sammenligning imellem en ideal Konge og en asiatisk Despot af den værste Slags; men man ser dog, at han følger et vist Princip. Som det betegnende for Monarkiet opstiller han tydelig nok en bestemt borgerlig Lovgivning, som ogsaa Fyrsten agter, hvorimod han mener, at det karakteristiske ved Despotierne er, at der enten fuldstændig fattes borgerlige Love i dem, eller at Fyrsten sætter sig ud over dem, hvor de findes. At i Virkeligheden et Monarki kan skeje ud til et Despoti, naar Fyrsten „forsætlig og aabenbar handler imod den højeste Lov i Staten, det almindelige Bedste og alene ser paa egen Fornøjelse og Fordel“, er ikke skjult for ham; men det synes, som om han mener, at de europæiske Folk vare sikrede derimod ved deres Kulturstandpunkt*).

Man forstaar efter alt dette, at Schytte bestemt hævder, at Undersaatterne i et Monarki have fuld borgerlig Frihed; ja, han tillægger dem endog politisk Frihed, idet han, hvad der maa forekomme os paafaldende, mener, at denne bestaar i at vide sig sikker for Regenten**). Det er imidlertid ogsaa en Konsekvens af hans Syn paa den Pligt, Monarken har til at gjøre disse frie Borgere lykkelige, at han med stor Styrke fremhæver hans Ansvar. „Naar“, siger han, „Filosofen betragter Vægten af Pligternes Tyngde, de Bekymringer og Arbejder, der følge Fyrsten overalt, det Regnskab, han skal aflægge for sin egen Samvittighed, hans nærmeste Underret, og endelig det, han skal aflægge for alles Overdommer, finder han i Kronen selv flere Torne end Roser“. Det Ansvar, en Konge har, kræver først og frem-

*) Se herom S. 135 - 140, 141 og 126.
**) S. 141.

mest Opfyldelsen af det Ord, den romerske Kejser Alexander Severus havde udtalt: „at regere er at arbejde", og det er derfor Regentens Pligt selv at styre sit Folk og ikke at lade Yndlinge og Ministre være de virkelig raadende*).

Men hvor stærkt Schytte end fremhæver, at Fyrsten har den Pligt selv at regere, saa indskærper han ligesaa stærkt baade af Hensyn til Folkets og Fyrstens eget Tarv, at Statsstyrelsen maa være ordnet saaledes, at Regenten faar de nødvendige Raad af dygtige Mænd. Som han her paa den ene Side fremhæver, hvor meget den offentlige Mening kan virke til at vejlede Fyrsten i at finde de rette Personligheder, saaledes lægger han paa den anden Side stor Vægt paa den Nytte, Kollegiestyrelsen kan yde. Han mener, at derved faa Monarkierne den samme Fordel, som Republikanerne tillægge deres Regeringsform, den nemlig, at mange have Del i Regeringen, at mange se og høre mere end en eneste Person Der vil ved en saadan Ordning af Styrelsen endog være den Fordel for Monarkierne i Sammenligning med den republikanske Styrelse, at der hersker „større Enighed i saadanne Kollegier, mere Overensstemmelse i Sagernes Behandling, mere Hastighed og Tavshed i det besluttedes Fuldbyrdelse". Men, hvad der vel er værdt at lægge Mærke til, han lader ogsaa Kollegierne være et Værn for Folket imod Vilkaarlighed fra Regentens Side. „At afskaffe Kollegier i en monarkisk Stat", siger han, „er det samme som at gjøre Regenten blind og omstøbe denne Regering til den despotiske. Har Regenten ikke Kollegier, eller foragter han deres Raad, Indsigter og Arbejder, maa han selv gjøre alt. Hvorledes kan et Menneske have Tid til at

---

*) Man fristes til at se en Hentydning heri til den Magt, Struensee havde havt, om han end selvfølgelig ikke nævner denne. Ikke mindre kommer man til at tænke paa Struenseetiden, naar han saa stærkt anbefaler, at indfødte skulde bruges fremfor fremmede til de vigtigste Betjeninger. S. 84 f og 83. Men dette sidste kunde rigtignok ogsaa gjælde om Tiden før Struensee.

undersøge alle Sager? I Mangel heraf maa Fyrsten dømme uden Overlæg og efter som det falder ham ind, og Staten er despotisk" *).

Det er, som man ser, nærmest Statsforfatningen i den dansk-norske Stat, Schytte har for Øje ved Fremstillingen af en Ordning, der kunde være betryggende baade for Undersaatter og for Fyrster. Med ikke mindre Glæde tænker han tilbage paa denne Forfatnings Oprindelse, idet „de danske og norske Stænder havde tilstaaet Frederik III. en fuldkommen Myndighed til at opsætte en Grundlov, som ham bedst syntes." Han lovpriser den mageløse Tillid til Regentens Indsigt og Redelighed, som Folket dengang havde vist.

Intet kunde være mere opmuntrende for Regeringen efter 17de Januar end at se Enevælden baade ved Flyveskrifter og ad videnskabelig Vej endnu stedse blive lovprist paa en saadan Maade. Samtidig mødtes den med den almindelige Stemning her i Landet ved klart at vise, at den vilde slaa ind i en dansk national Retning. Tyskeren Scheibe har i sit 1771 udkomne Skrift, Anekdoten eines reisenden Russen, hvor han temmelig blodigt satiriserer over Forholdene i Danmark, udtalt sin Forbavselse over den Dobbelthed, der betegnede Stemningerne imod de fremmede, at man, samtidig med, at man var ivrig i at efterligne dem, saa dog hadede dem **). Der var noget sandt i denne Bemærkning; men det er vel i det hele ret naturligt, at der udvikler sig en saadan Dobbelthed hos et lille Folk, der paa den ene Side nødvendigvis maa støtte sig til Udviklingen hos fremmede, paa den anden Side har en ubevidst Frygt for, at der heri skal ligge en Fare for dets egen Selvstændighed, og derfor naturlig ser med Ængstelse paa en stærk Optagelse af udenlandske Elementer. Forholdenes Udvikling her hjemme siden Enevældens Indførelse gjorde en saadan

---

*) S. 65 og 94.

**) S. 77 (jvfr. 71).

Frygt i høj Grad naturlig. Trykkefrihedslitteraturen indeholder talrige Vidnesbyrd, snart om Uviljen over den stærke Indstrømning af Fremmede, snart om Harme over Uvæsenet med at tale andre Sprog i det daglige Liv og optage udenlandske Moder. Det kunde komme til stærke Udtryk af Forbitrelse over Nationens egen Svaghed i denne Retning, naar det f. Ex. i et Flyveskrift fra 1771 hed: „Vi Fjanter, vi efterraabe og vi tænke aldrig, vi ere komme i Mode med at abe efter, og det er vor Hovedfejl. Alle Nationer tør tænke, men vi ikke“ *). En anden Forfatter paastod, at han havde kjendt Herskaber, som undsaa sig for at tale dansk med Gud i deres Bønner. Men endnu skarpere brød dog Forbitrelsen frem imod selve de paatrængende fremmede**), og de Stemninger, som i den Henseende havde været i Udvikling i længere Tid, kom naturlig ved Struensees haanlige Ligegyldighed for det danske Sprog til at blusse op i klar Lue. Vi have allerede set Vidnesbyrd om, hvorledes netop Hadet imod ham selv herved havde faaet stærk Næring***).

---

*) Den almindelige Recept for Daarer og skrueløse Hjærner, forflyttet fra Paris til Kjøbenhavn S. 32. Luxd. Saml. I. R. 18 B.

**) Se f. Ex. i den Luxd. Saml. II. R. 12. B. flere Flyveskrifter. I et af dem hedder det: Denne formastelige Flok har klinet sig til vort Hof som en Sværm Bier til Frugttræet, disse fremmede have udsuget vore Stater lige indtil Marv og Ben, uden at blive foruroligede i deres offentlige Tyverier.

***) Suhm havde i Brevet til Kongen ved Udtrykket: „Lad dette fremmede Sprog være et Kjendemærke paa den nedrige Forræder“ pointeret den danske Nationalfølelse saa stærkt, at man ikke kan undre sig over, at det vakte Anstød hos Kongens tyske Undersaatter, saa meget mere som disse ingenlunde havde havt nogen Sympathi for Struensee, men været lige saa ivrige som de Danske og Normændene til at bryde Staven over ham. Suhms Udfald blev derfor opfattet af dem som indeholdende et uretfærdigt Sidehug til dem. Det var af Hensyn dertil, at han senere søgte at værge sig imod, at han særlig skulde have villet Tyskerne til Livs. (Se herom Nyerup: Suhms Levnet og Skrifter S. 60.)

Det var denne danske, eller om man vil dansk-norske Nationalfølelse, Regeringen efter Struensees Fald gav Indtryk af at ville støtte sig til. Befalingen om, at det tyske Kommandosprog ved Hæren skulde afløses med dansk, var en tydelig Forkyndelse deraf. Naturligvis vakte det stor Tilfredshed at se Regeringen saaledes tone det nationale Flag. „Hvor stor en Glæde," hedder det i et Skrift fra denne Tid, „maa det ikke være for enhver dansk ærlig sindet Mand at kunne høre af sin egen Konges Mund: Alting skal være dansk. Disse ere jo Hans Majestæts egne Ord udi Forordningen af 13de Februar."*) En anden Forfatter udtaler sin Glæde over at have set de Ord i en trykt Dom: „Ukynde i Landets Sprog efterdags kan blive regnet endog blandt Forbrydelser."**) I god Overensstemmelse hermed var det, at en Del ansete Mænd netop nu sluttede sig sammen for at stifte et saakaldet Typografisk Selskab, hvis Opgave det skulde være at udbrede gode danske Skrifter i alle danske og norske Provinser, og Stifterne paakaldte „den patriotiske Nidkjærhed for Sprogets og Nationens Ære" som det, der skulde støtte dem. Iblandt disse Mænds Navne træffe vi Guldbergs ved Siden af Suhms. Men det skal ikke glemmes, at Kredsen ogsaa omfatter to højt fortjente Tyskeres Navne, Oeders og J. H. Schlegels, et Vidnesbyrd om, i hvilken Grad disse Mænd havde sluttet sig til det danske og det norske Folk.

Vi ere vante til at opfatte den Tid, der begyndte efter Struensees Fald, som en Reaktionens Tid, og det var den visselig ogsaa paa vigtige Omraader, saafremt vi alene se paa Regeringen. Men vi vilde tage meget fejl, hvis vi

---

*) Det forvandlede Danmark eller upartiske Tanker over de nyere Forordninger (Luxd. Saml. II. R. 15. Bind).

**) En dansk Patriots Betænkning over de ved Trykken udgivne Kommandoord for den danske Armé (Luxd. Saml. II. R. 18. Bind), S. 10.

troede, at Folk dengang i Almindelighed mente, at det kun gjaldt om at komme tilbage fra Struensees Reformer, saa vilde alt blive godt. Der havde ganske vist været en god Portion Fordomme med i Spillet ved den Uvilje, som han havde vakt imod sig; men ligesom vi have set, at der paa den Tid, han traadte op, havde været en levende Misfornøjelse over mangfoldige Forhold i Stat og Samfund, saaledes var det ogsaa efter hans Fald en almindelig Mening, at der behøvedes Fremskridt paa talrige Punkter. Det, troede man, kunde finde Sted, uden at det var nødvendigt at reformere paa hans Vis, og man haabede, at Regeringen skulde se, hvilke Opgaver der forelaa. Guldberg havde selv ved de i sin Tid saa stærkt beundrede Flyveskrifter, han affattede under Navnet Philodanus, vist, at han godt saa, at det i mange Stykker stod ilde til, og han havde dengang brugt Ytringer, der kunde lade den Formodning ligge nær, at han følte, der maatte gjøres noget for at hjælpe den danske Bondestand i Vejret. Men vel at mærke, man vilde ikke slaa sig til Ro ved den Tanke, at Regeringen af sig selv vilde sørge for alt. Man havde ikke Lyst til blot at slumre ind i Enevældens Faderarme.

Skjønt Guldberg havde afvist Suhms Forslag om en Forandring af Forfatningen, havde denne dog, som vi saa, strax sluttet sig til den nye Regering, og ved sit Skrift Til mine Landsmænd og Medborgere, de Danske, Norske og Holstenere, søgte han at vække Tillid til den. Han talte her om, hvilken Mildhed, Humanitet og Hjælpsomhed imod Undersaatterne der nu udvistes, og om den Betænksomhed, hvormed Regeringen gik til Værks; men ikke mindre gjorde han sig til dens Talsmand ved at paastaa, at den ingenlunde vilde noget Tilbageskridt. Struensee, siger han, havde vistnok udgivet en Forordning om Hoveri for at fastsætte Bondens Byrder i saa Henseende, og dette havde været en meget billig Bestemmelse; men paa Grund af det Hastværk, der blev vist ved dens Udstedelse som ved

alt, hvad Struensee gjorde, var der udstedt en almindelig Forordning for hele Landet, uagtet det var nødvendigt at tage Hensyn til de forskjellige Forhold i de forskjellige Provinser. Netop det vilde Regeringen nu gjøre, og den vilde derved vise, at den ingenlunde vilde kuldkaste Ting, fordi Struensee havde gjort dem, men fordi de vare ilde gjorte. Og nu Trykkefriheden, den mente han, at Regeringen, der baade var klog og billig, nok vilde lade blive staaende. „Thi," siger han, „den befordrer Videnskaberne, den gjør, at Folk føler sig, den giver Frihed, Styrke og Rigtighed i Tankerne, den lægger Sandheden for Dagen, og hvi skulde retsindige og kloge Mænd frygte for, at deres Opførsel bliver offentligen undersøgt, ja dadlet, naar en Struensee ej haver frygtet derfor; nej, saadan nedrig og fejg Tanke kan ikke komme op i ædle Gemytter." Idet Suhm saaledes haabede, at Trykkefriheden skulde blive bevaret, og at den offentlige Mening derved skulde kunne udøve sin berettigede Indflydelse, lød ogsaa hans Opfordring til baade Danske og Normænd om at benytte sig af den paa en god Maade. Thi det er det, der maa være hans Mening, naar han i sin Opfordring til Folket om at vise det rette Sind imod Fædrelandet formaner til med Raad og Daad i alle Tilfælde at staa det bi, hver efter sine Evner og sine Indsigter, til strax at frafalde sin Mening, saa snart man ser, at en andens er bedre, til ej at skjule nogen Sandhed for Kongen eller dem som han sætter til at vaage over Rigets Bedste. „Lader," hedder det fremdeles, „ej Lyst til Projekter, til Forandringer henrive Jer, hænger ej heller i gamle Fordomme, men bruger modent Overlæg i alle Ting." *)

Ingen kan læse sligt uden at faa Indtryk af, hvor lidt den Hylding af kongelige Personer i devote Udtryk, som Suhm ikke mindre end hans samtidige kunde forfalde til, stod i Forbindelse med, at han havde ladet sine gamle Fri-

*) Samlinger, udgivne af P. L. Suhm. I. Side 236.

hedsønsker falde. Han havde kjendelig det Haab, at der ogsaa under Enevælden kunde udøves Indflydelse ved den offentlige Mening, og at den borgerlige Frihed og Selvstændighed kunde trives. Ret smukt har han givet sin Opfattelse deraf Udtryk ved en af sine digtede „Samtaler", den nemlig, hvor han indfører Leonidas, og hvor han ikke uden en vis Veltalenhed lader denne prise Frihedens og Selvstændighedens Sag. Et af Hovedpunkterne der er netop ogsaa det at kunne tale frit til sit Fædrelands Bedste.*)

Suhm er naturlig den, hvis Udtalelser vi ved dette Tidspunkt stærkest lægge Mærke til; men tilsvarende Meninger om det rette Forhold imellem Regering og Folk findes ogsaa hos andre. Der var derfor Lyst til paa flere Punkter at give Regeringen bestemte Raad, saaledes som naar en anonym Forfatter udtaler sin Mening om, hvilken Stilling Regeringen burde indtage til flere af de Indretninger, Struensee havde indført, f. Ex. Hof- og Stadsretten, Finanskollegiet, Kjøbenhavns Kommunalforfatning og den almindelige Plejeanstalt. Det er tydelig nok en selvstændig og af alle Hensyn til Regeringens formentlige Planer uafhængig Opfattelse, som her kommer til Orde. Ja, flere Træk vidne endog om Sympathi for den Struenseeske Styrelse. Forfatteren mener saaledes aabenbart, at man med Hensyn til de ovennævnte Institutioner i det væsentlige burde blive staaende ved, hvad dengang var blevet indført, og han spotter over den Lyst, Folk altid havde her hjemme til at være misfornøjede med, hvad der var gjældende Ordning.**) Netop et

---

*) Jvfr. ogsaa Samtaler i de Dødes Rige, som han udgav 1773, Samtalen imellem Absalon og en Minister.

**) Det forvandlede Danmark eller upartiske Tanker over de nyere Forandringer. Luxd. Saml. II. Række, 15. Bind. Dette Flyveskrift er i tysk Oversættelse optaget i Gasparis Urkunden und Materialien (1786), 1. Band. Man kunde derfor tro, at det som saameget andet hos Gaspari skrev sig fra Grev U. A. Holstein, der af Struensee var

af de Æmner, der i dette lille Skrift vare blevne førte paa Bane, Spørgsmaalet om Finanskollegiets rette Ordning, bragte ogsaa Martfelt til at gribe Pennen. Idet han i en Artikel i Bibliothek for nyttige Skrifter opstillede det som en bedrøvelig Kjendsgjerning, at det overhovedet havde staaet ilde til i Monarkierne med „den ædle og uskatterlige Finansvidenskab“, overførte han dette ogsaa med stor Bestemthed paa den dansk-norske Stat og mente derfor, at Regeringen for at blive klar paa, hvorledes de økonomiske og finansielle Sager bedst kunde ordnes, skulde gaa udenfor sine Embedsmænds Kreds og paakalde Videnskabens Hjælp ved at udsætte en Præmie for Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvilken Plan der var den bedste til Ordningen af denne Del af Styrelsen.*)

Ikke helt uden Værd er det fremdeles at se Forfattere i denne Tid skrive Pjecer eller Artikler for at vise, hvor usigelig omfattende Pligter en Konge havde. Hvem kan andet end tillægge sligt en bestemt Adresse til Forholdene her hjemme? Saaledes indeholdt det nys nævnte Bibliothek for nyttige Skrifter en saa kaldet Oversættelse: Ussong, Persernes Konges sidste Raad**), som tydelig nok er en Række Formaninger om, hvorledes en enevældig Konge burde føre sin Regering. Ogsaa et eget lille Flyveskrift, der bar Navn af Kongetanker, gik ud paa det samme, og de Fordringer, som her stilledes til alt, hvad en Konge skulde tage sig af, havde et paafaldende Omfang. Hvor meget Forfatteren har tænkt paa Forholdene i den dansk-

---

bleven udnævnt til Overpræsident i Kjøbenhavn, og særlig kunde den Ros, der gives den Struenseeske Indretning af Kommunalforfatningen her, tale derfor. Men i saa Fald frapperer den stærke nationale Aand, der gaar igjennem Begyndelsen af Skriftet; den svarer i det mindste ikke til det Indtryk, man faar af de utrykte Optegnelser om hine Tider, som Holstein har ef erladt sig.

*) Nr. 17 og 18. Artiklen er dateret 3. Marts 1772.

**) Nr. 31 ff.

norske Stat, viser en Udtalelse som denne: „En Konge gjør sit Land aldeles og til Dels ulyksalig, naar han ikke selv regerer, men er efterladen i sine Affærer og overlader Rigets Bestyrelse i sine Favoriters og Yndlinges Hænder, naar han foragter sit Lands Skikke og Sæder.“ *) Hentydningen til Struenseetiden er her til at tage og føle paa. Men i det hele maa det vist nok nævnes som et karakteristisk Træk ved Datidens politiske Opfattelsesmaade, at ligesaa stærkt som man holdt paa Enevælden, ligesaa ivrig var man i at indskærpe dens umaadelige Pligter. Det hang nøje sammen med Grundtanken om, at Formaalet med enhver Regering var at fremme Folkets Lykke. Derfor skulde Fyrsterne personlig gjøre deres Pligter fuldt ud, ligesom de skulde tage Folkets Hjælp med, saaledes som den kunde komme frem ved Pressen. Det Spørgsmaal, hvad der skulde gjøres, naar Kongerne forsømte deres Pligter, skjød man til Side. Ingen kan imidlertid være i Tvivl om, at den voxende Styrke, med hvilken Fyrsternes Ansvar betonedes her hjemme som andre Steder i Europa, var et Skridt fremad imod Enevældens Tilbagegang i det almindelige Omdømme.

Pressen blev da ej heller staaende ved blot at give Formaninger og Raad. Ogsaa den skarpe Kritik, Klagen og Misstemningen over mange Forhold vedbleve at komme til Orde ligesom før Struensees Fald, selv om ganske vist til al Lykke den utaalelige Skrivelyst, som havde fremkaldt saa meget Jux og skandaløst Tøjeri, ikke lidt tog af. Et Flyveskrift: Den patriotiske Sandsiger af Christian Thura, der netop nu udkom, var endog paafaldende dristigt i sit Sprog. Det var et forunderligt exalteret Skrift, paa adskillige Steder ensidigt til Fanatisme, i ikke ringe Grad konfust og fuldt af Gjentagelser, men undertiden ret livfuldt og djærvt og ingenlunde uden enkelte træffende Bemærkninger. Man forbavses over her at se Ytringer som den, at

---

*) Kongetanker i den Luxd. Saml. II. R. 11. Bind.

„kloge Folk anse ikke længere Regentens Myndighed at være af nogen Betydenhed, end naar han bruger den som Guds Tjener og i Guds Sted". Forfatteren forkaster fuldstændig den passive Lydighed og fremhæver, dels hvor lidt Kongen har Lov til at gjøre alt, hvad han vil, dels hvorledes den souveræne Myndighed i visse Tilfælde kan blive skadelig. Uagtet han i Almindelighed karakteriserer Kristian VI.s Regering som gudelig og vís, nævner han dog et af denne udstedt Forbud imod at give Almisse som „en ganske ugudelig Forordning", og han drister sig endog til at kritisere selve Kongeloven, idet han finder det højst uheldigt, at denne lod en Konge blive myndig, naar han var fjorten Aar. Han mente, at denne Paragraf nødvendig burde forandres. Dette Skrift var vistnok skrevet i Struensees Tid, og det hører for saa vidt med til Vidnesbyrdene om, hvorledes hans Styrelse fremkaldte Meninger og Ytringer, der kunde synes farlige for Enevælden; men idet Forfatteren lod det komme frem efter 17de Januar, kunde det kun opfattes, som om han fastholdt sine Meninger ogsaa under de nu forandrede Forhold, og de Sætninger, det indeholdt, maatte gjælde som havende en mere almindelig Gyldighed. De bleve derfor opfattede af Regeringen som farlige, han blev sat under Tiltale i Henhold til Reskriptet af 7de Oktober 1771 og ved Kommissionsdom i Marts 1773 dømt til at have forbrudt Ære og Gods. Baade det her nævnte Skrift og nogle yderst tarvelige Pjecer, han tidligere havde udgivet i Struenseetiden, skulde offentlig brændes af Bøddelen. Ved kongelig Resolution blev Thura, i Stedet for at miste Æren, hensat paa Munkholm paa Kongens Naade.*)

*) Om denne Sag og Thuras senere Skjæbne samt om det ved hans Domfældelse fremkaldte lille Skrift: Den patriotiske Sandsigers Bedrifter, Bedømmelser og Dom henvises til Luxdorphiana S. 157 ff. Sagen om General Grev Schmettows Blätter aus Liebe zur Wahrheit, hvorom der handles sammesteds S. 49 ff., opfatter jeg som værende mig uvedkommende, da dette Skrift udelukkende vedrørte Religionen.

Thura havde været ubesindig nok til at kritisere Kongeloven; men bortset derfra er det tvivlsomt, om han havde vist synderlig større Misfornøjelse, end den flere Gange nævnte og i for sig yderst daarlige Forfatter L. Bynch gjorde det ved et Par Ugeblade, Statsmanden og Antistatsmanden, hvilket sidste skulde være et Slags Svar paa det første.

Foruden flere temmelig skarpe Hentydninger til Misbrug af Kongemagten træffer man følgende meget mistænkelige Udtalelse: „Folket vil være under Aag, derfor salver det en Regent over sig, og paa det andre Stater ikke skal skumle over deres Ringhed, saa giver de ham Navn af Konge . . . Forvovne Du nævner dumme og daarlige Regenter! Disse Tilnavne ere uhørte, det vil vel ingen nægte. Du kunde i deres Sted have skrevet vise og naadige. Jeg havde forenet samme Begreb med disse Tillægsord som nu, saa forvænt er jeg bleven ved Hykleres Misbrug af disse Ord. Vanen er den anden Natur; jo større Dumhed en Regent lader se, desto ideligere raabes der paa hans Visdom . . . da tror den blinde Mængde at se en Salomon, naar der sidder en Daare paa Tronen" *). Man kan ikke nægte, at den Form af Hylding, som blev vist Kristian den VII. i den nærmeste Tid efter 17de Januar, gav en saadan Udtalelse en vis Berettigelse. I et andet Flyveskrift, der i og for sig var af overordentlig ringe Værd, indføres to Personer holdende en Samtale, hvorunder den ene udtaler: „Naar Kongen er alene from og alene omgiven med træske, uredelige og falske Ministre ... mon da ikke et Rige og Landets Undersaatter være bested i større Elendighed end som nogen af de forommeldte Regeringer

*) Luxd. Saml. 2. R. 17 Bind. Dette stemmede ikke ilde med en Del skarpe Udfald, han i samme Ugeblad gjorde paa Litteraturen om 17de Januar. Den Sympathi han derved viste for Struensee, voldte ham 8 Dages Straf paa Vand og Brød.

(o: de, der ikke havde Enevoldsmagt) i Henseende, at hverken de høje eller nedrige Stænder tør tale direkte imod en Souveræn?" Og vel at mærke, dette Spørgsmaal fremsættes ikke for at gjendrives. Det kunde derfor let opfattes som indeholdende Tvivl om Enevældens Fortrin fremfor andre Statsforfatninger *).

Hvad der udtaltes i slige værdiløse Skrifter, har, om det end oplyser Stemningerne, dog mindre Interesse end den Drøftelse af en Mængde forskjellige Forhold i Stat og Samfund, der vedblev at finde Sted. Undertiden kunde det være enkelte uheldige Indretninger, der klagedes over. Tallotteriet var stadig Gjenstand for Angreb ligesom i den første Tid efter dets Indførelse. Extraskatten blev fremstillet som et umaadeligt Tryk paa Fattigfolk. Andre Forfattere skildrede den almindelige slette Tilstand i Riget, som naar det i et Flyveskrift hed: „Jeg beklager alene i et redeligt Hjærte, at under en Regering af saa mange Ypperligheder og Fortrin skal befindes saa mange bekymrede Borgere, saa mange udarmede Bønder, saa mange Fattige, saa mange Betlere, at derpaa fast ikke er noget Tal" **). De daarlige økonomiske og de derfor ogsaa tidt uheldige sociale Forhold bleve nu som i Trykkefrihedens første Dage behandlede i større og mindre Af-

---

*) Audfin Amundsen Normand ved den paa ny oprettede kgl. Livvagts Ugeblade. Fra 8. Maj til 5. Juni 1772 S. 15. (Luxd. Saml. II. R. 18 B). Dette lille Skrift er meget slet holdt i Tonen af at være skrevet af en Almuesmand, men har maaske nok en Normand til Forfatter

**) Velmente Erindringer i Anledning af Kancelliraad Martfelts Forslag til en Reformationskommission etc. (Luxd. Saml. II. R. 15 B.). En i og for sig meget daarlig Pjece. „Eremitens Tanker ved Hoffets Ankomst til Hovedstaden" giver ogsaa Indtryk af Misnøje over de uheldige Tilstande. Forfatteren taler iblandt andet om „den bemidledes store og himmelraabende Uretfærdighed og den forarmedes bitre Tilstand, som ved Hjælp af den kongelige Naade og de billigste Anordninger kunde lettelig hæves eller i det mindste forlindres" (Luxd. Saml II. R. 5 B.).

handlinger, snart vedrørende Agerbruget, snart drejende sig om Handelsbalancen, om Kornpriserne, om Rigernes Folkemængde, om Kjøbstædernes Kaar, om Fattigvæsenet, lutter Forhold, der mere eller mindre stode i Sammenhæng med Statsstyrelsen.

Der findes vistnok i de forskjellige økonomiske Skrifter, som dengang udkom, mange Vidnesbyrd om Forfatternes loyale Aand, og Opfattelsen af den stærke Kongemagts Nødvendighed for at kunne gribe regulerende ind paa adskillige Punkter træder jævnlig frem. Men de vidne dog ogsaa om Sans for de store Samfundsspørgsmaal og om Lyst til at virke med til deres Løsning*). Denne Lyst kunde endog forekomme vrantne Iagttagere at være altfor stor, og man kan derfor ogsaa i den første Tid efter, at den nye Regering havde begyndt sin Styrelse, møde den samme Klage som i 1771 over, at Folk altfor meget gav sig af med at ville agere Statsmænd. „Naar", hedder det saaledes i et Flyveskrift fra 1772. „har man nogensinde hørt det danske Folk ræsonnere saameget om Statssager som i nærværende Periode. Alle Mennesker ere dybsindige og svangre med politiske Fostre. Alle Forsamlinger ere Konseljer, hvor Statssager afgjøres Næppe gaar en Spækhøker til Torvs at kjøbe en Flæskeskinke, uden at han viser en dyb politisk Mine, og jeg synes ret at kunne læse af Fysiognomiet, at der i en saadan Skindpels bor en hel Macchiavel" **). En anden Forfatter anker over den ulyksalige Drift, der var bleven saa alminmindelig, „og som bidrager til almindelig Ustadighed, borgerlig Forvirring og Ulempe, nemlig at kritisere, ringeagte,

---

*) Det ligger udenfor denne Afhandlings Plan at gaa ind paa den økonomiske Forhandling, der dengang førtes. Jeg overlader det helst til Statsøkonomerne.

**) En gammel erfaren Statsmands politiske Briller tjenlige til den grandseende Publici Næse (Kjøbhvn 1772). En Hentydning her til svenske Forfatningsforhold viser, at det er skrevet i Slutningen af 1772. (Luxd. Saml. II. R. 15 B.).

uvillig adlyde de endog med allerhøjeste Autoritet forsynede offentlige Anordninger og Befalinger". Men denne Forfatter maa rigtignok i en ganske udpræget Grad have været en loyal Mand. Han mener, at kun naar en faderlig monarkisk Regent fremsætter et Statsanliggende til offentlig Oplysning og tillader enhver at sige sin Mening derom, er det en god Borgers Pligt, med sømmelig Beskedenhed at bekjendtgjøre sine Tanker, men naar Regenten først har taget sin Beslutning, bør en god Undersaat adlyde og ikke ville paatvinge Monarken sine Raad*).

Forhandling i Trykkefrihedstiden om Bøndernes Frihed.

Vi have set, at det stadig blev paastaaet, at der kunde finde fuld borgerlig Frihed Sted under den enevældige Regering, og der var en stærk Lyst til at gjøre gjældende, at en saadan Frihed netop fandtes under de dansk-norske Kongers Scepter; men dog maatte mangen en sige sig selv, at dette kun gjaldt i meget ufuldstændig Grad for den danske Bondestands Vedkommende. Jeg har tidligere andensteds*) søgt at vise, hvorledes dette Spørgsmaal var blevet drøftet af danske Forfattere i Tiden før Struensee. Det ligger i Sagen selv, at en Forhandling derom maatte kunne blive ført særlig levende i Trykkefrihedstiden, og der var saa

*) Svar paa en dansk Patriots Betænkning over de ved Trykken udgivne Kommandoord for den danske Arme. (Luxd. Saml. II. R. 23 Bind). De store Ord i denne Pjece tage sig dobbelt komisk ud overfor det beskedne i de Forslag, som her var Tale om, og som oven i Kjøbet vare ledsagne af den største Anerkjendelse af den skete Forandring. Man maatte virkelig dog give Forfatteren til disse Forslag Ret i, at det lød mindre heldig, naar et af de nye Kommandoord havde faaet følgende Form „Bagtil aabner Eder!"

**) I mit ovenfor nævnte Festskrift fra 1883.

meget mere Anledning dertil, som Bondestandens Emancipation hørte med til, hvad man maa kalde Struensees Program.

Naturligvis var der ved Landbosagen en Mængde Forhold at overveje, og der kunde dels tvistes om adskillige Enkeltheder, vedrørende selve de faktiske Tilstande, hvor vidt f. Ex. Fortællingerne om Bøndernes Fattigdom, Hoveriets Tryk og Klagerne over Godsejervilkaarligheden i forskjellige Retninger vare begrundede eller ikke, dels om, hvilke praktiske Hensyn der maatte tages, hvis man vilde naa et lykkeligt Resultat; men Kjærnen i den hele Kamp var Spørgsmaalet, om Tvang eller Frihed vilde virke bedst for Landet i økonomisk Henseende, og hvor vidt Statens Ret gik i at kunne indskrænke den enkeltes Frihed. Enhver ser, at paa Afgjørelsen heraf vilde det komme til at bero, om Stavnsbaandet skulde vedblive eller ikke, og om der burde paalægges Proprietærerne en Forandring af Hoveriet og i det hele af Fæsteforholdet. Allerede før Trykkefrihedstiden vare baade Enkelthederne og de store Principspørgsmaal blevne stærkt belyste fra modsatte Sider; men Debatten fortsattes med en Iver, der ikke sjælden gik over til lidenskabelig Hidsighed. Vi ville her kun nævne nogle Træk af denne Debat, der kunne vise Opfattelsen af Frihedsspørgsmaalet og af, hvor vidt Statens Magt over Bonden burde gaa.

Efter at Oeders berømte Afhandling om, hvorledes der kunde skaffes Bønderne Frihed og Ejendom, et Par Aar tidligere var udkommen paa Tysk, blev den nu udgivet i dansk Oversættelse, og Oeder offentliggjorde desuden en Række Tillæg dertil. Netop det havde været hans Hovedsynspunkt fra først af, at Bønderne ingen Frihed havde saa lidt som Ejendom, og at de derfor fattedes, hvad der kraftigst driver Mennesket til Arbejde. Dette vedblev han at fastholde. Han definerede den borgerlige Frihed, som „en Tilstand, i hvilken den enkelte, bortset fra de Pligter imod Samfundet

og den dette forestaaende Øvrighed, som vare fælles for ham og alle andre Borgere, ikke var underkastet andre Forpligtelser eller nogen anden Afhængighed af sine Medborgere end den, som han frivillig gik ind paa, en Tilstand, i hvilken han kunde fremme og nyde sit Velvære efter sit eget Tykke og paa enhver Maade, der kunde bestaa med det Samfunds Existens, under hvis Værn han levede". Idet han paastod, at denne Frihed, som Bonden savnede, fandtes hos den fattigste Daglejer, erklærede han, at den intet havde at gjøre med de forskjellige Statsforfatninger, og han udtalte med stor Energi, at han „fordrede den" for Bønderne, medens han, hvad Ejendom angik, ikke gik videre end til at „ønske", at ogsaa dette Gode kunde blive dem til Del. Med andre Ord, han frakjendte Staten Ret til at stille sig anderledes med Hensyn til Bondens Frihed end overfor de andre Stænder.

Naturligvis var den Struenseeske Forordning af 20de Febr. 1771 om Hoveriets nøjagtige Fastsættelse et vigtigt Skridt til at fremme Bondens Frihed, og den gav derfor ogsaa Martfelt Anledning til stærkt at udtale sin Glæde over, at Regeringen nu søgte at raade Bod paa „den politiske Ufrihed, Bonden har staaet i" *). En ganske lignende Aand gik gjennem et Skrift af Torkild Baden om Agerbruget og Landvæsenet i Sjælland. Ogsaa Poesien kaldtes til Hjælp for at tale Bondefrihedens Sag. En Komedie, der havde Navn af „Hyænejagten" og var en Efterligning af det franske, indeholdt et glubsk Angreb paa Godsejernes Undertrykkelse af Bønderne. Endog Selskabet for de skjønne Videnskabers Fremme viste sin Stemning for Landbosagen ved at udsætte en Præmie for det bedste Digt om: „Frihed og Ejendom som Kilderne til Jorddyrkernes Lyksalighed, Stræbsomhed og Kjærlighed til Fædre-

*) Philocosmi Betænkninger Side 47. Der staar i Texten den politiske Uforhold, hvad jeg antager, er en Trykfejl.

landet". Dette gav Anledning til, at Normanden Hans Bull og Dorothea Biehl skreve to Digte, der ingenlunde fattes Kraft og Varme; men medens Normanden i jublende Toner besang de norske Bønders frie Liv, og hvorledes det skabte Tilfredshed i Sjælen, Fædrelandssind og Tapperhed, brugte Dorothea Biehl de voldsomste Udtryk for at udmale de danske Bønders Tryk. Hun gaar saa vidt, at hun tilraaber Godsejeren

> Kom Undertrykker, Du som føder Dig af Plager,
> Kom, glæd Dig ved den Nød, din Graadighed aarsager,
> Se her din Slaveflok af Mangel at forgaa,
> Paa det din Ødselhed, din Vellyst kildres maa.

Der kan ingen Tvivl være om, at den Slags Udtalelser, naar de skulde gjælde som en almindelig Karakteristik af Proprietærerne, vare i yderste Grad uretfærdige. Vi vide nu tilfulde, at der baade var mange gode og hæderlige Godsejere, som trolig søgte at holde deres Bønder oppe, og at der var mange, hvis egne Kaar vare i høj Grad trykkede; men Dorothea Biehls Ord ere betegnende til at vise, hvilken Lidenskab der var kommen i Sindene. Og der var en ikke ringere Ensidighed og Forbitrelse hos adskillige af dem, som paa Proprietærernes Side førte Pennen. Man møder saadanne utrolige Paastande som, at Bøndernes Kaar i det hele vare blevne bedre, at Erfaringen viste, at Hoveribønderne havde det meget lykkeligere end de, der selv ejede deres Gaarde, og at Statens fuldstændige Ruin vilde blive Følgen, naar Hoveriet og Stavnsbaandet blev afskaffet og saaledes det blev ryddet bort, „der var Statens største Herligheder og Grund til en Del af vore indvortes Lyksaligheder". Naturligvis blev ogsaa den Struenseeske Forordning om Hoveriet kritiseret som lige ødelæggende for Herremænd og Bønder*). Ja, det blev endog paastaaet, at det

---

*) Magazin for patriotiske Skribenter Nr. 103 og 104.

ikke var Bønderne, men Godsejerne, der vare de plagede. Der var, siges det, ingen Ende paa Bøndernes Intriguer og Evne til at narre og drille deres Herremand, saa at denne maatte hver Dag studere paa Kneb, for at møde deres Malice. Den ene af disse Forfattere mente, at hvis Bønderne fik deres Frihed, vilde det gaa ud over „Landets Handel og Flor“ og Befolkningen svinde ind, hvorimod Bondens Afhængighedsforhold til Herremanden, saaledes som det for Tiden var ordnet, sikrede ham et Værn og en Hjælp, han ikke kunde undvære. En anden paastod, at Bønderne havde al mulig borgerlig og politisk Frihed. Var der end nogle Forfattere, som mente, man burde gaa en Middelvej og f. Ex. indrømme, at Hoveriet blev bestemt, saa var der andre som A. C. Teilmann, der fandt alt at være i den fortræffeligste Orden, som det var, og kun vilde gaa ind paa Fællesskabets Ophævelse, dette sidste endda kun, saafremt der ikke udøvedes den ringeste Tvang. Og disse Mænds Polemik var krydret med heftige Udfald imod deres Modstandere. En af dem sammenlignede de Skrifter, hvori Reformønskerne bleve fremsatte, med „stærke, usunde og ildelugtende Uddunstninger, som opstige af nylig antændt fugtigt Brænde eller vaadagtig Tørv“. En anden stemplede Modstanderne som „uægte Patrioter, der oprejse sig Æresstøtter paa andres Ruin“, atter en anden talte haanlig om „de fleste af vore Statsøkonomister, der ere saa forarmede som Kirkerotter“.

Et ulige værdigere Sprog førte, som det var at vente, Præsten O. D. Lütken, der i Tiden før Struensee havde indtaget en saa betydningsfuld Stilling som statsøkonomisk Forfatter. Men ligesom den Gang saaledes var han ogsaa nu med Hensyn til Landbospørgsmaalet ensidig konservativ. Han kunde indrømme, at visse Misligheder ved de bestaaende Forhold burde fjærnes, saaledes den ringe Sikkerhed, Bonden havde imod uden nogen ordentlig Taxation at blive tvungen til at overtage en elendig brøstfældig Gaard. Der

var vistnok noget i hans Ord, naar han mente, at de, der talte om at skaffe Bonden Frihed og Ejendom, ogsaa burde paavise, hvilke Mangler der fandtes i de andre Almueklassers Stilling. Han var endelig for skarpsindig en Mand til ikke i det enkelte at kunne gjøre gode kritiske Bemærkninger imod Bondesagens Venner f. Ex. Oeder; men ligesom han havde Uret, naar han paastod, at Bønderne havde Frihed og Ejendom i samme Grad som Almuens andre Klasser, at de endog vare lykkeligere end Menigmand ellers, og at de ikke følte Trykket ved Hoveriet, saaledes sad han fuldstændig fast i den gamle Opfattelse fra det 17de Aarhundrede, at Tvang var nødvendig for at faa Bonden til at arbejde, og han fremhævede, saaledes som det havde været almindeligt i tidligere Tid, med Ensidighed det formentlige Statshensyn saa stærkt, at Bøndernes personlige Menneskerettigheder maatte komme i den yderste Fare. Idet han gik ud fra, at Staten har Ret til at raade over Almuens Personer til at værge Staten til Lands og til Vands*), skrev han iblandt andet: „Og har nu Staten Ret til denne Forbindelse og Friheds Indskrænkelse, da kan den Ret vel heller ikke frakjendes Staten, til dens Tarv og store Fordele at forbinde de ved Jordbruget opfødte ved Jordbruget og dets behørige Bedrift som Basis til hele Statens Velstand at forblive, ja at forblive enhver i sin Egn og Distrikt, paa det de slettere Grunde og Egne ikke skal forlades og mangle Arbejdere, og at den talrige Bondestandens Ungdom dog i nogen Maade lige med øvrige Stænder kan haves og holdes under nogen Disciplin og Politiopsigt, en Opsigt, som aldrig

---

*) Denne Sætning var aabenbart rettet imod Oeders S. 122 citerede Ord, hvis Konsekvens utvivlsomt var, at Staten ikke havde Ret til særlig at paalægge Bønderne Soldaterpligten. Ingen vil nu bestride, at denne Pligt bør være fælles for hele Befolkningen; men dengang blev det ganske sikkert allevegne opfattet som utænkeligt, at andre end Bønder kunde udskrives til Soldater.

kan frakjendes nogen Regering, siden ingen Regering uden den kan bestaa, og siden den udgjør en af dens væsentligste Pligter... Af en ubunden og uindskrænket Frihed maa nødvendig gjøres Staten et Offer*).

Skjønt Landbospørgsmaalet allerede inden Struensees Fald var blevet saa stærkt behandlet, at der i det mindste, hvad Principerne angik, ikke kunde siges noget nyt mere, var Sagen dog for vigtig til, at Drøftelsen skulde kunne ophøre, saalænge der ikke fra Regeringens Side havde fundet en endelig Afgjørelse Sted. Da Struensee faldt for tidlig, til at dette kunde ske paa den Maade, som Reformvennerne havde ønsket, fortsattes derfor Striden i Pressen efter hans Fald. Vi se Kravene paa Forbedring i Bøndernes Kaar blive opretholdte af Tidsskriftet „Bibliothek for nyttige Skrifter“ og af Forfattere som Lübecker, N. C. Clausson, der var født Normand, og Westenholtz, ligesom de ogsaa støttedes ved de Oplysninger, som Torkild Baden gav om de Forbedringer, der i den nyeste Tid havde fundet Sted paa Krongodset i Vordingborg Amt Suhm lod lejlighedsvis sine Sympathier for Bondesagen komme frem, idet han i en af sine Samtaler i de Dødes Rige, nemlig den imellem „Absalon og en Minister“, tydelig henpegede paa, at Absalon ikke havde behøvet at være saa barsk imod Skaaningerne, og at han havde virket med til Bøndernes Trældom. Men de bekæmpedes med samme Iver som tidligere af flere Forfattere, deriblandt atter A C. Teilman, der skrev under sit vante pseudonyme Navn Anders Christensen, og den dygtige Pseudonym, Anders Jyde.

---

*) Anmærkning over et af Lodde oversat Skrift, om hvorledes Frihed og Ejendom kunde forskaffes Bondestanden samt Anhang til denne Afhandling i den Luxd. Saml. I. Række 6te Bind. I samme Bind findes adskillige af de Flyveskrifter om Landboforholdene, hvortil er henvist i det foregaaende, ogsaa i 5te Bind af samme Samling findes lignende Skrifter. At opregne alle de enkelte Titler paa dem vilde blive for vidtløftigt.

Det er i høj Grad karakteristisk at se Teilmann udtale sin Glæde over, at Struensee var falden, han der var Støtten for Antiproprietærernes hele Sekt, han der mente, at det var ligesaa let en Sag at støbe et helt Land om som et Krus eller en Kande og gjorde dem, der vare af samme Tanker, til sine Kreaturer. „Nej", fortsætter Teilmann, „nu har vi igjen faaet de af disse Økonomister saa forhadte og saa kaldte Proprietærministre, det er at sige, saadanne gode danske Mænd, som kjende Landet, have selv Del deri og som følgelig baade maa vide og ville fremme Landets Vel". „Fægt", tilraaber han sine Modstandere, „De kun med Deres afstumpede Pile, de hverken saare eller døde, thi Giften og Odden er tagen fra dem. Nu véd man, at man ikke har nødigt at frygte for nogen Delningstraktat, men at hver kan sidde under sit Vintræ og Figentræ ufortrængt og ufortrykt*).

En ikke ringe Støtte havde Reformvennerne fundet i den Kjendsgjerning, at de norske Bønder, hvor fattige deres Kaar end tidt kunde være, følte sig ulige lykkeligere end de danske, fordi de personlig havde en langt større Frihed end disse og for en stor Del havde deres Gaarde som Odelsejendom. Denne Modsætning var nylig kommen til at staa særlig levende, idet Selskabet for de skjønne Videnskabers Fremme havde udgivet de tvende ovenfor nævnte Digte af Hans Bull og Dorothea Biehl. Læseren vilde have svært ved at afgjøre, om her de norske Bønders Frihed eller de danske Fæstebønders Trældom var udmalet med de stærkeste Farver.

Det var et farligt Skyts, der ved disse Digte var ført i Ilden, og det gjaldt om at modarbejde Virkningen deraf. Der udkom derfor et Flyveskrift under Navn af S a m t a l e i m e l l e m e n n o r s k o g e n d a n s k B o n d e a n g a a e n d e d e n før-

*) Luxd. Saml. 2. R. 14 B. Den er ogsaa trykt i Bibliotheket for nyttige Skrifter for 1771 med en Række Randgloser af Redaktionen.

stes Lyksalighed og den sidstes Ulyksalighed. Lige tvært imod, hvad der blev holdt for uimodsigeligt og med skarpe Sidehug til Bulls og Dorothea Biehls Digte, vilde dette Skrift vise, at den danske Bonde havde det langt bedre end den norske, at man ved Hovarbejdet kunde se Hovfolkene løbe, danse og synge paa Agrene, som de havde ophøstet, saa det skingrede igjen, og at hvis den norske Bonde levede saa godt som den danske, vilde han blive til Spot, faa Øgenavn af en Skarv eller Fylfraas og snart gaa fra Gaard og Grund. Det hele løber ud til meget haanlige Ord om den danske Bondestand, som Forfatteren lægger den norske Bonde i Munden. Denne lader den danske Bonde høre, at han og hans Standsfæller ikke ere i Stand til at staa paa deres egne Ben, de fattes Kjærlighed til Fædrelandet og ville leve altfor godt. „Da I", siger han endelig, „nu har faaet Smag paa noget, der er godt, tragte I alt efter det, som er bedre, indtil I have faaet det aller bedste, og maaske I da ej heller var fornøjede" *).

Saaledes stode de modsatte Synsmaader stedse lige skarpt overfor hinanden. Da tog Regeringen afgjørende Parti imod Reformvennerne Forordningen af 12. Aug. 1773 kuldkastede de Struenseeske Bestemmelser om Hoveriet og fastsatte, at det for Fremtiden ligesom i tidligere Tid skulde gjøres i Overensstemmelse med hver Egns gamle Skik og Brug. Hermed var Reaktionens Bane tydelig betraadt. Man har paastaaet, at denne Forordning nærmest skyldtes Rentekammerets Chef, den adelige Godsejer Gregers Juel; men det er vel bekjendt, at den ogsaa stemmede med Guldbergs Synsmaade. Naar man allerede siden Udgivelsen af Suhmiana jævnlig har henvist til den der aftrykte Guldbergske Note ved Suhms kortfattede Danmarks Historie, at „Bøndernes Aag ikke kunde afkastes, uden at Staten vilde bæve i alle sine Grundvolde", saa har dette for faa Aar

*) Luxd. Saml. II. R. 14. B.

siden faaet en fuldkommen Stadfæstelse, da hans Breve til Johan Bülow udkom. De vise klart, at Guldberg ganske stillede sig paa det samme Standpunkt, O. D. Lütken saa stærkt havde fremhævet, hvorefter Hensynet til Statens formentlige Tarv blév det ene bestemmende. Det fattedes ham vistnok ikke paa Hjærte for Bønderne; men han mente, der ikke kunde tænkes paa at udvikle deres personlige Frihed, naar Staten ikke var tjent med, at de fik den. „I alt dette", skrev han til Bülow (1787), idet han skuede tilbage paa sin Statsmandsbane, „har Staten alene svævet for mine Øjne. Dens Vel er min Lov, det Heles Bedste min Regel" *). Denne usigelig stærke Fremhævelse af Staten i Modsætning til Individerne, der saa tydelig peger tilbage til Enevældens første Tider, hænger nøje sammen med, at han, saaledes som en Søn af ham lejlighedsvis har udtalt, var en „Frembringning af Tidsaanden fra 1660".**) Men den hang ogsaa sammen med, at han var en ængstelig Natur. Han gøs tilbage for alle de Vanskeligheder, der vare forbundne med at bringe det store Landbospørgsmaal i Orden, og han forestillede sig det i sin

---

*) Hist. Tidsskrift 4. Række I, 168.

**) For at dette ikke skal misforstaas, skal jeg dog tilføje, at Guldberg visselig ikke i den Forstand stod paa Traditionerne fra 1660, at han skulde dele den Opfattelse af Kongedømmet af Guds Naade, som i Enevældens første Dage havde været fremherskende og særlig er bleven udtalt af Vandal og Frederik Gabel. Dens Tids theologisk-statsretslige Synsmaade var nu forsvunden. I Skriftet Azan eller den for Gjæld udfriede Fyrste, som Guldberg skrev imod Schumachers Skrift om, hvorvidt en Efterkommer i Regeringen var forpligtet til at betale sin Formands Gjæld, udleder han tydelig og klart Fyrstemagten fra Folket. Det er derfor fuldstændig grebet ud af Luften, naar J. E. Sars: Historisk Indledning til Grundloven, Kristiania 1882, S. 89 lader Sætningen „at Undersaatterne var til for Kongens Skyld og ikke Kongen for Undersaatterne" være Guldbergs saa vel som de daværende Statsmænds Mening i det hele. Guldberg har udtrykkelig i det nys nævnte Skrift (S. 52) udtalt som sin Opfattelse, at Folket ikke var til for Kongens Skyld, men omvendt. Det var da ogsaa i Virkeligheden alles Mening dengang.

Ængstelse som en nødvendig Følge af Bøndernes Frihed, at de vilde drage bort fra de daarlige Dele af Landet og lade store Strækninger øde. Naar dette nu staar for os som en besynderlig overdreven Frygt, da er det imidlertid værdt at lægge Mærke til, at vi ikke blot se en lignende Ængstelse hos O. D. Lütken, men at vi ogsaa træffe den hos Aarhundredets største og hensynsløseste Fyrste, Frederik den Store af Preussen. Da han ønskede at hæve Livegenskabet i Pommern, og Landstænderne der fremsatte omtrent de samme Grunde derimod, der her hjemme bleve gjorte gjældende af Landboreformernes Modstandere, skræmmede det ham helt bort fra hans Plan. Højst karakteristisk har han i sit Skrift om Regeringsformerne (1781) paa den ene Side i de stærkeste Udtryk omtalt Livegenskabet som det ulykkeligste af alle Kaar og det, hvorimod Menneskeheden mest oprøres, paa den anden Side fremhævet som det sørgelige, at det vilde være usigelig vanskeligt at hæve det, og at, hvis man paa engang „vilde afskaffe den afskyelige Indretning, vilde det hele Landvæsen lide et dødeligt Knæk".

Falder der nu end herfra et Lys over det Guldbergske Ministeriums Holdning, der viser, at man skal være forsigtig med ligefrem at udtale Fordømmelsesdommen over det, som om det i denne Sag havde vist en særlig paafaldende Bornerthed, saa var det dog derfor lige uheldigt, at den gamle Mistillid til Friheden og den ensidige Tanke om Statens formentlige Tarv i den Grad fik Overhaand, at den lange Kamp, der i Litteraturen og Pressen var bleven ført for at faa Landboforholdene omordnede, foreløbig syntes at skulle blive resultatløs. Dette var netop omtrent samtidig med, at Reskriptet af 20. Oktober 1773 betegnede Afbrydelsen af Pressefriheden. Det var her en lignende Mistillid til Friheden paa et andet Omraade og en tilsvarende Opfattelse af, hvor truende den kunde være for Statens Tarv, der var det bestemmende. Al den næsten overstrømmende Loyalitet, der fra først af igjennem Pressen havde hilset

den nye Regering og stedse havde givet sig Udtryk ved Siden af Klagerne og Kritiken over Manglerne i de bestaaende Tilstande, havde ikke kunnet fjærne dens Frygt.

Det norske Spørgsmaal.

Den Forhandling om Statens og Samfundets Forhold, hvoraf vi i det foregaaende have fremhævet en Del Træk, havde som sit dobbelte Præg vist paa én Gang megen Misstemning og megen Loyalitet. Men ved ingen Side af, hvad der i hin Tid blev drøftet offentlig, traadte denne Dobbelthed frem paa en saa paafaldende Maade som i den Række Udtalelser, der drejede sig om Norges Tilstande og dets Stilling i Staten.

Der havde, i det mindste siden Enevældens Indførelse, været den vel kjendte Ejendommelighed ved den dansk-norske Stat, at samtidig med at den opfattedes og styredes som en Helstat, fastholdtes tillige ikke blot i Kongens officielle Titel, men paa adskillige Maader af selve Regeringen og tillige i den almindelige Bevidsthed Tanken om, at denne Stat bestod af to Riger, Tvillingrigerne, som man jævnlig kaldte dem. Selve Normændene havde paa den ene Side stedse havt en stærk Selvfølelse som dannende en egen Nation, jævnbyrdig med den danske, paa den anden Side vare de gaaede fuldt med til at kalde den Litteratur, til hvilken de ydede saa vægtige Bidrag, den danske, de holdt de Danske for deres Landsmænd, mente, at de havde fælles Fædreland med disse og kunde endog i politisk Forstand tale om sig selv som danske.

Medens der endnu paa den Tid, hvorom vi her tale, var en saadan Dobbelthed i Normændenes Følelser, have

dog nyere norske Forfattere med fuld Ret fremhævet, at efter Midten af 18. Aarhundrede begyndte den særlig norske Følelse stærkt at træde i Forgrunden*). Der er som et Vidnesbyrd derom først og fremmest blevet peget paa den norske Digterkreds, der med Wessel i Spidsen indtog en saa fremragende Plads i den dansk-norske Fælleslitteratur, og hvortil foruden Wessel ogsaa Johan Nordal Brun, Brødrene Frimann, Fasting, Rein, Zedlitz o. a. hørte. Man har gjort opmærksom paa Modsætningen imellem dem og det saakaldte „danske Litteraturselskab", der nærmest samlede sig om Evald, og man har mindet om den ejendommelige Stilling, som det af dem stiftede „norske Selskab" indtog i Kjøbenhavn, hvor det blev oprettet netop i selve Trykkefrihedstiden, nemlig 1772. Som Vidnesbyrd om, hvorledes norsk Nationalfølelse gjorde sig gjældende hos de norske Digtere, er der blevet henvist til, med hvilken Begejstring de sang om Norges Natur, og med hvilken Varme de skildrede Normændene som et frit Folk. Naar vi allerede tidligere have havt Lejlighed til at nævne det i 1771 udkomne Digt af Hans Bull, da kan der ogsaa her gjøres opmærksom paa det, fordi det viser disse tvende Sider, og det er bekjendt nok, hvilken norsk Følelse der

---

*) Det har interesseret mig, i Modsætning til Udviklingen senere i Aarhundredet og den Sans, som Normændene derfor dengang følte for ved Topografier at oplyse deres Lands særlige Forhold, at se den som Norges Statholder bekjendte Grev Chr. Rantzow i et Brev til Hans Gram af 24. April 1734 klage over Normændenes Mangel paa Sans for deres eget Land. Han holdt det for særdeles vigtigt, at der kunde blive udarbejdet en omhyggeligere Beskrivelse af Norge end de ældre ufuldstændige, man havde; men han vidste ikke, hvorledes det skulde være muligt at faa en saadan i Stand, da faa eller ingen i Norge brød sig om sligt. „Alle", skriver han, „bekymre sig ikkuns om *meum* og *tuum* uden at bekymre sig for det forbigangne eller at tænke paa det tilkommende". Det blev som bekjendt ogsaa en Dansk, nemlig Erik Pontoppidan, der ved sin Norges naturlige Historie gjorde det første alvorlige Forsøg paa at afhjælpe denne Trang.

gaar igjennem den af Nordal Brun ved Nytaarstid 1772 skrevne Sang: „For Norge, Kæmpers Fødeland“ *). Ved Siden deraf har en norsk Historiker**) for kort Tid siden mindet om, at den samme særlig norske Følelse træder ligesaa stærkt frem i Schønings Norges Historie, hvis to første Bind, vi ovenfor have sagt, udkom i Trykkefrihedstiden. Man ser der blandt andet Norges umaadelige Betydning som det Land, hvorfra Europas vestlige Folk for største Delen skulde være komne, fremhævet i saa stærke Ord, at de kunne bringe til at tænke paa de, ganske vist endnu langt stærkere Sætninger, som svensk Nationalfølelse et Aarhundrede tidligere førte Rudbeck til at fremsætte i sin Atlantica.

Det laa i Sagen selv, at naar en saadan særlig norsk Nationalfølelse var i Udvikling, maatte den let kunne blive sat i Bevægelse, saa snart Forhold i Staten æggede til Kritik og Misnøje, og at den da maatte kunne give saadanne Stemninger en forøget Styrke. Netop det er nu et vigtigt Træk ved Trykkefrihedstiden, at den ret gav Lejlighed til, at Klager, der var stærkt farvede af norsk Nationalfølelse, kom til Orde i Pressen.

Det var visselig ikke noget nyt, at der blev klaget i Norge; den norske Almue var altid rede dertil, saa snart den havde noget at udsætte paa en eller anden Foged, Sorenskriver eller Amtmand. Den saa kaldte Strilekrig 1765 i Bergen i Anledning af Rygter om Extraskattens Ophævelse havde vist, hvor let Bønderne mistænkte deres Embedsmænd for at ville dem ondt. Højst sandsynlig har ogsaa et af Trykkefrihedsskrifterne Ret, naar det siger, at der tidligere havde været almindelig Klage i de fjærne Dele af Staten

---

*) Om dette skal her blot henvises til Welhavens Skrift, Evald og de norske Digtere, Kristiania 1863 og J. E. Sars Norge under Foreningen med Danmark 1537—1814, det Afsnit, der staar i Nordisk Universitetstidsskrift 10. Bind 1864—66.

**) L. Daae: Gerhard Schøning, Kristiania 1880.

over, at Kongen ikke kjendte Rigets Tilstande*). Men medens Normændene hidtil kun i Henvendelser til Regeringen og Samtaler enten indbyrdes eller maaske undertiden med Danske havde anket over deres Tilstandes store Mangler, brød Misnøjet nu frem næsten med Voldsomhed, da Ordet var givet frit. Det i Kristiania udkommende Blad „Intelligenssedler" optog baade Artikler og Vers, der indeholdt de skarpeste Udtryk over Forholdenes Slethed; men endnu vigtigere var dog den Række Flyveskrifter, som udkom, for det meste i Kjøbenhavn, snart anonymt snart under pseudonyme Forfatternavne som Philonorvagus, Philodano-norvagus o. a. Den Grundtanke, som mere eller mindre tydelig gaar igjennem disse temmelig talrige Smaaskrifter og Avisartikler, er en lignende som den, man møder i den gamle Norges Beskrivelse af Absalon Pedersen fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, naar der her sukkes over, at Norge, som tilforn havde været mægtigt, var blevet saa gammelt, at „hun tør næppelig indenlands drage efter sin Næring og Bjering". „Norge", læser man nemlig i Trykkefrihedsskrifterne, var egentlig „saa rigt udstyret, at det kunde baade selv ved en fornuftig Husholdning have nok og noget for Danmark tillige"; det var et nordisk Peru, og det havde tidligere været fuldt af Rigdom og Velstand. Men al den Herlighed var forbi. En Forfatter taler om, at det som en Følge af dets daglige Aareladning var udtømt for rede Penge, andre sige, at det laa ødelagt hen, eller at dets Økonomi laa i det sidste Aandedræt; der tales snart om de blodgjerrige Lægers idelige Tapning, snart om de mange Statssvagheder, der truede det skjønne Kongerige med ufejlbarlig Undergang.

Visselig tog Datidens Skribenter det ikke nøje med de Udtryk, de brugte. Naar man dengang fik en Pen i Haanden,

*) Enfoldige danske og norske Tanker om Rigets Husholdning (Luxd. Saml. 1. R. 5. B.).

hvad enten det nu skulde være paa Prosa eller i Poesi, saa holdt man af at tale i de mest superlative Udtryk. Hverken ved Ros eller ved Daddel, hverken naar man vilde skildre Glæde eller Sorg, kjendte man Maade eller Grænse, og under det Væld af Stemningsudbrud, som Trykkefrihedstiden var saa rig paa, var der næsten en Kappestrid om, hvem der kunde raabe højst for at faa Ørenlyd. Selve Klagerne over Norges Tilbagegang vare da ej heller stærkere end de mange, som dengang fremsattes over Tilstandene i Danmark. Her som der var der vitterlig meget overdrevent i al den Jammer.

Men det kunde ikke være andet, end at de norske Klager maatte faa en egen ondartet Betydning som en Følge af den Dobbelthed, der karakteriserede Statsordningen, at der var én Stat, men to Riger. Ved det af disse Riger, der ikke var Regeringens Sæde, laa det nær at opfatte de Fejlgreb i den indre Styrelse, hvori Statsmagten gjorde sig skyldig, som staaende i Forbindelse med en Tilsidesættelse af dette Rige i det hele og det maaske endog en bevidst Tilsidesættelse. En national Modsætning kom da let frem. Netop dette møder os i det mindste til en vis Grad i de norske Flyveskrifter fra Trykkefrihedstiden; thi det blev med rene Ord sagt, at Norge stadig blev tilsidesat for Danmark, hvad der var saa meget harmeligere, som „Norge ikke havde en Skillings Fordel af Danmark, men Danmark vel af Norge". „Skal den norske Nation", hedder det i en Pjece, „være et Skumpelskud imod den danske"; flere Gange finder man Udtryk som det, at Norge var foragtet, eller der tales om „det forladte Norge, som nu i mere end tyve Aar var blevet saa ugudelig mishandlet"; et Digt kalder Norge et Land

> Som altid undertrykket er af dansk og jyske Slanger,
> Fordi de nærmest Tronen kan sig jævnlig slaa i Bugte.

I en lignende Aand hedder det i et Flyveskrift: „Længe nok har den skumlende Avindsbestræbelse udtæret os — — Listighed haver betaget Landets Børn sine Rettigheder,

Falskhed haver faaet Hævd paa at bedrage os, og vi tier"; Forholdet til Danmark betegnes et Sted ved følgende latinske Ord „*Infelix! nulli bene nupta marito*"; et andet Sted siges det, at Grunden til Norges Tilbagegang laa i, at Danmark, dets misundelige Søster, vilde have alt, hvad det ejede, og denne Sammenligning udføres nærmere af en Forfatter paa en for Danmark lidet smigrende Maade i en Fortælling om to Søstre, af hvilke den ene var pyntesyg, doven og forfængelig, den anden nøjsom og flittig.

Naturligvis oplyses det nærmere, hvori al denne Tilsidesættelse bestod. Et Hovedpunkt, der kommer frem den ene Gang efter den anden, er Klagen over, at Norge ikke havde sit eget Universitet; og dog havde selv Finland nu faaet et. Det fremhæves stærkt, hvilke Udgifter det voldte at skulle sende sine Sønner til Kjøbenhavn for at studere, og hvor ødelæggende baade paa Sjæl og Legeme Livet i den store By var for de unge norske Studenter, her, hvor der fandtes „saamange forføriske Folk, der havde ligesaa mange Skjul og Smuthuller, som Rovdyrene i Skove og Fjelde". Der bruges det Udtryk om de norske Dimittender, at de ved de aarlige Skoleforhør hvert Foraar dømtes til Kjøbenhavns Universitet. Kun en enkelt Forfatter frygter for, at det vilde blive for bekosteligt at oprette et eget Universitet i Norge og foreslaar derfor en Omdannelse af Examinerne, saaledes at der kun behøvedes et kortere Ophold i Kjøbenhavn. Ellers vare alle her enige. Og som der klagedes over Savnet af et Universitet, saaledes ogsaa over, at det stod ringe til med Skolerne, og over at der fattedes Bibliotheker. Ikke mindre følelig var den Uret, Norge led ved, som Følge af Toldlovgivningen, at maatte tage mange af sine Varer fra Danmark, som f. Ex. saadanne Sager, der tilvirkedes paa kjøbenhavnske Fabrikker. Men fremfor alt led Landet haardt under den Tvang, der var lagt paa det søndenfjeldske Norge siden 1735 derved, at det skulde tage alt det Korn, det behøvede, fra Danmark, selv om det baade

var slettere og dyrere end, hvad det kunde faa fra andre Lande. Norge savnede desuden en egen Bank, som man i længere Tid forgjæves havde søgt Regeringens Tilladelse til at oprette, og et eget Økonomikollegium i selve Landet, der kunde kjælpe paa dets Handel og Industri. Dertil kom saa Skatter, som man mente, vare alt for trykkende, og endelig var der den store Tilsidesættelse, at Normænd kun lidt bleve benyttede i høje Embeder, hvor de kunde varetage deres Fædrelands Tarv. Ingen Normand havde siddet i Gehejmekonseljet eller staaet i Spidsen for noget Kollegium. Der var nok blevet benyttet norsk fødte Mænd paa lavere Pladser i Kollegierne; men, lød det med et Suk fra en af disse Forfattere, man havde havt den Ærgrelse, at saadanne Normænd „vare gemenlig blevne Landet arrigere end de Danske og Tydske".

Ser man lidt mere til Bunds i disse forskjellige Klager, vil det vise sig, at de for Størstedelen drejede sig om to Ting, om det utilladelige Hensyn, som Regeringen tog til de danske Proprietærers Tarv, og den særlige Vægt, der blev lagt paa at hæve Kjøbenhavn. Ejendommelig nok faldt de norske Klager i disse Henseender ikke lidet sammen med dem, der saa tidt fremsattes af danske Forfattere, naar de kritiserede Tilstandene i deres særlige Fædreland. Det Forbud, der gjaldt imod, at det søndenfjeldske Norge maatte indføre Korn fra fremmede Lande, omfattede saaledes netop ogsaa Danmark, og der blev her som i Norge bittert anket over, at man paa Grund af Indførselsforbudet maatte betale Kornet dyrere, end det havde været nødvendigt, hvis Indførsel havde været tilladt, og det, sagde man, skulde gjælde blot, for at Proprietærerne kunde faa mere for deres Rug, Byg og Havre. Vistnok var der tidt i enkelte Aar blevet bevilget Ophævelse af dette Indførselsforbud; men da disse Undtagelser kun gjaldt for en kort Tid, kunde ingen Kjøbmand gjøre sine Beregninger derefter, og en virkelig sund

Kornhandel, bygget paa en stadig Omsætning med Udlandet, var derfor umulig.

Og nu Kjøbenhavn! Det var ikke blot Normænd, der kaldte den en Blodigle, som udsugede alle Undersaatter til Marv og Ben; man kan ogsaa træffe danske Forfattere, der bruge denne eller lignende Sammenligninger. Der blev talt om dens forskrækkelig slette Handelsbalance, at den indførte langt mere, end den udførte, og man ankede over, at den havde store Begunstigelser paa de danske Kjøbstæders Bekostning saaledes at disse maatte opgive Haabet om at komme i Vejret. Særlig blev det holdt for uheldigt, at Anlæg af Fabrikker i Kjøbenhavn stærkt vare blevne begunstigede af Regeringen. De burde, sagde man, mindst af alt oprettes i en stor By og i en Hovedstad, hvor alt var meget dyrere end i de smaa Byer og altsaa ogsaa Arbejdslønnen langt højere. Oven i Kjøbet var det saa, for at de kunde faa Afsætning, blevet forbudt at indføre mange Varer, med hvilke der ellers havde kunnet drives en fordelagtig Handel. Om faa Ting var der endelig en saa enstemmig Mening som om, at det var højst uheldigt, at Universitetet laa i Kjøbenhavn. Det var, som om det næsten var utænkeligt, at Professorer og Studenter kunde opfylde deres Pligter, naar de levede i en større Stad.

Men hvor meget beslægtet der end saaledes var i de danske og de norske Flyveskriftsforfatteres Klager, saa var der, som allerede er antydet, den store og betænkelige Forskjel, at Normændenes tillige havde en national Tilsætning.

De norske Anker vare utvivlsomt meget overdrevne. Den hele Tale om, at Norge blev udsuget til Gavn for Danmark, og at de rede Penge vandrede ned til dette hang sammen med et besynderligt Fejlsyn paa den norske og den danske Handel, et Fejlsyn, som forøvrigt ogsaa deltes af Danske. Idet man nemlig sammenlignede begge Rigernes Omsætning med Udlandet, kom man til det Resultat, at Danmark indførte langt mere, end det udførte, medens det

modsatte var Tilfældet for Norges Vedkommende. Deraf maatte altsaa Følgen blive, at Danmark aarlig maatte blive fattigere paa rede Penge, medens Norge blev rigere, og der udviklede sig deraf et uklart Ræsonnement om, at dette Riges heldige Handel bødede paa Danmarks uheldige, og at det derfor blev det, som holdt Staten oppe. Derefter vilde det, som man let ser, være Norge, som havde størst Værdi, og Tanken derom hævede den norske Selvfølelse, samtidig med at den forstærkede Bitterheden over de formentlige Tilsidesættelser. Mu véd man, at denne hele Beregning hvilede paa, at et Hovedpunkt var overset. Norge kunde ikke brødføde sig selv, og den aller største Del af de betydelige Korntilførsler, det behøvede, fik det fra Danmark. Skulde der gives et klart Overblik over begge Rigernes Omsætning, maatte selvfølgelig denne Mellemhandel tages med i Sammenligningen. Men det glemte man aldeles. Forholdet imellem Indførsel og Udførsel var derfor i Virkeligheden langt gunstigere for Danmark, end man dengang regnede, og det saaledes, at der slet ingen Fare for en Forarmelse var paa Færde, medens Norges saa højt anslaaede Handelsfortrin var langt ringere, end det gjaldt for*). Den

---

*) Dette Forhold er klart paavist af V. Falbe-Hansen i hans og W. Scharlings Danmarks Statistik 3dje Bind (Kbhvn. 1778) S. 393 ff. Det bør dog tillige nævnes, at J. E. Sars i sin ovenfor anførte Afhandling S. 52 har været opmærksom paa, at der var noget skjævt ved Opgjørelsen af begge Rigernes Handel. Det er formodentlig med Tanken herom, at M. Birkeland i et Foredrag: Vore Fædre (To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed Christiania 1867) har udtalt, at Norges Betydning for den samlede Stat i det 18. Aarh. hyppig blev overvurderet. Et slaaende Vidnesbyrd om, hvorledes det hele Forhold i hin Tid blev misforstaaet, har man i den Ansøgning, der 27. Novbr. 1770 af norske Forretningsmænd blev indgivet til Regeringen om Oprettelsen baade af en Nationalbank og af et Økonomikollegium i Norge. Det regnes her, at Udførselen fra dette Land aarlig beløb sig til 3 Millioner og Indførselen til 2 Millioner, saa at Staten aarlig vandt 1 Million Rdlr. „Denne Million, hedder det i Ansøgningen, „gaar ud af Landet til

mystiske Vandring af norske Kontanter fra Norge til Danmark var den naturligste Sag af Verden. Vare de ikke gaaede hertil, maatte de være gaaede til Østersøstæderne eller til andre Lande, hvorfra Norge kunde faa den Rug, den Byg og den Malt, det behøvede. Det var saa meget mere forbavsende, at dette Forhold kunde overses ved Beregningen af de tvende Rigers Omsætning, som der ellers blev talt saa meget om den danske Kornhandel paa Norge.

Til denne urigtige Grundbetragtning kom nu saadanne Fejl, som at det blev overset, at, hvad der gik af Penge til Danmark og opsugedes af Blodiglen Kjøbenhavn, for en Del brugtes til Opretholdelsen af Statsinstitutioner, der ligesaa meget vedkom Norge som Danmark. Selv om ogsaa dette sidste Lands Udførsel til Norge i visse Henseender var begunstiget ved Toldforordninger, saa gjaldt der paa den anden Side ogsaa Toldbeskyttelse for Udførsel af visse norske Varer til Danmark. Toldrullen af 1768 fastslog saaledes til Gavn for Norge Toldfrihed for alle Bygningsmaterialier, som førtes imellem Rigerne, altsaa netop for norske Produkter som Tømmer, Brædder og Lægter. En Del Jærnvarer (f. Ex. Kakkelovne) kunde ligesaalidt som forarbejdet Kobber eller Glas indføres i Danmark fra andre Lande end Norge, og Indførselen af forarbejdet Jærn i Almindelighed fra Norge til Danmark var desuden beskyttet ved Toldfrihed. Sligt giver Indtryk af, at Regeringen har ønsket at fremme Metalindustrien i Norge. Endelig hvilede den hele Opgjørelse af det økonomiske Forhold imellem de tvende Riger paa en Statistik hen i Vejret.

Danmark i Kontribution, Kancelli- og Kameralintrader, Procesomkostninger, Lotteri, Ungdommens Debaucher ved Universitetet og i de store Fonds, som de Particulaires, der flytte fra Norge til Danmark, medbringe". (M. Birkeland Forhandlinger om Oprettelse af en Bank i Norge 1760—1773. Christiania 1770 i Meddelelser fra det norske Rigsarchiv). Kornomsætningen med Danmark er ikke nævnt.

En Forfatter (Philodanonorvagus), der vilde anføre Talstørrelser til Støtte for sine Angreb paa Handelsordningen og slog løs paa den Forpligtelse, der var for det søndenfjeldske Norge til at tage Korn fra Danmark, regner, at den aarlige Indførsel af dansk Korn til Norge i Gjennemsnit løb op til 6—700,000 Tønder om Aaret; og han kommer saaledes til det Resultat, at Normændene havde maattet betale 400,000 Rdlr. mere om Aaret, end hvis de havde kunnet faa Kornet fra andre Lande. Men efter al Sandsynlighed udgjorde Danmarks aarlige Kornudførsel til Norge kun 280,000 Tønder, altsaa ikke Halvdelen*).

Trods slige Fejl, og hvor utrolig overdrevne end de Udtryk vare, hvori Klagerne fremkom, vil ingen nægte, at der var meget berettiget i disse, og at de Krav, Normændene stillede, vare særdeles maadeholdne. Selv om der i de pekuniære Forhold og i Mangel paa personlige Kræfter laa en gyldig Forklaring af, at Staten tidligere kun havde havt ét Universitet, saa maatte og burde Norge nu have sit eget, ligesom det i det hele behøvede bedre videnskabelige Anstalter; det var umuligt for dets Handel at kunne udvikle sig, saaledes som det kunde forlanges, saafremt den vedvarende i flere Henseender skulde være indskrænket af Hensyn til Fabrikker og Handelskompagnier i det fjærne Kjøbenhavn, og især var den tvungne Kornforsyning fra Danmark et ubilligt Tryk for det søndenfjeldske Norge, der vistnok herved tidt maatte betale sit Korn for dyrt.

Men, fristes man til at spørge, hvad havde da fremkaldt en saadan Ordning? Svaret er næppe vanskeligt at finde. Naar Norge endnu ikke havde faaet sit eget Universitet, laa Grunden, som allerede antydet, for en Del i pekuniære Hensyn; men der har maaske ogsaa nok været

---

*) Se Falbe-Hansen anf. St. S. 388. Det maa desuden erindres, at denne Udførsel ikke alene gik til det søndenfjeldske Norge, men ogsaa til den nordenfjeldske Del af Landet, hvis Befolkning aldeles ikke behøvede at tage imod den, dersom den kunde faa Kornet billigere fra andre Lande.

en vis Forestilling om, at det kunde virke heldigt paa Sammenknytningen mellem de to Riger, at den norske studerende Ungdom fik sin akademiske Dannelse i Hovedstaden og sammen med de danske Studenter. Det var denne Tanke, som en Normand gav et maliciøst Udtryk ved at sige, at en af de Grunde, der anførtes imod, at Norge maatte faa et Universitet, var den, at det des bedre skulde kunne holdes i Lydighed. Men den i det hele for Behandlingen af Norge til Grund liggende Opfattelse hos de ledende Statsmænd har sikkert været den, som vi allerede flere Gange have havt Lejlighed til at følge, at der først og fremmest burde ses paa, hvad der mest gavnede Staten som Helhed. I Sammenligning dermed maatte Hensynet til de enkelte Dele af Staten saa vel som til de enkelte Stænder vige tilbage. Det var denne Tanke om Statens Tarv, der som en Følge af de forskjellige geografiske og historisk nedarvede Forhold i de tvende Riger havde gjort, at den danske Bondestand var bleven stillet ulige uheldigere end den norske, og der kunde for saavidt fra dens Standpunkt have været klaget over, at Regeringen havde havt langt mere Hjærte for den norske Almues Bedste end for dens. Og det var dette samme Hensyn, der skjævt opfattet, som det blev, havde skabt en Centralisation, som paa flere Maader blev uheldig for Normændene. Guldberg skrev en Del Aar senere i et Brev til Johan Bülow: „Det er en uryggelig Finanssandhed for en middelmaahig Stat: Samle dine Kræfter i din Middelpunkt. Svæk dem ikke ved at adsprede dem, (thi Du har kun faa) og allerhelst ved at adsprede dem til Udsiderne. Kjøbenhavn er Statens Middelpunkt. Anvendelsen er let. Men det er mærkeligt (d. v. s. det vil let mærkes), at om Regenten anvender behørigen en Million i Hovedstaden, skal den i Told, Konsumtion, Skatter give ham tyve p. c. Gjør han det samme i Holsten skal den ikke bære 2 à 3 p. c. og i det øvrige Danmark ikke 5 à 6 p. c. Aarsagen ligger i Omløbets mægtige Hastighed og de kongelige Indtægters

større Sikkerhed paa det første Sted og højere Tilflod"*). Den Tankegang, der her er udviklet i en unægtelig næsten barok Form, har ganske sikkert været den almindelige hos Enevældens Statsmænd. De have ment, at det Liv, der rørte sig i Statens Midtpunkt eller nærmest ved det, havde den største Betydning for Staten i det hele, og det ikke alene med Hensyn til det finansielle og rent materielle, men ogsaa i aandelig Henseende. Man kjender Virkningen af denne Synsmaade ved saadanne Træk, som at der først er blevet tænkt paa Anlæg af gode Landeveje i Nærheden af Hovedstaden, at for Danmarks særlige Vedkemmende de fjærnere Dele af dette, som Jylland, først senere ere komne til at nyde godt af forskjellige Anlæg og Institutioner end Kjøbenhavn og Sjælland. En saadan Tankegang kom ganske naturlig til at udvikle sig i en enevældig styret Stat, idet den paa en Maade var en Konsekvens af det Centralisationsprincip, der laa til Grund for den hele Styrelse i en saadan Stat. Ogsaa den Absolutismen medfødte Lyst til at ville kontrollere alt, dens Mistillid til Friheden, har virket med. Det var langt lettere at holde Øje med et Universitet, et Handelskompagni eller et stort Fabrikanlæg i Hovedstaden end i en jydsk eller en norsk Kjøbstad.

Hvor klart vi end nu se det ensidige og uheldige, for ikke at sige unaturlige i denne hele Centralisation, og hvor indlysende det end er, at den maatte faa lidet gavnlige Virkninger for Norge, saa maa det bestemt fastholdes, at den ikke hang sammen med, at der hos Regeringen var mindre Følelse for det norske Folk end for det danske. Hvad der er syndet, er syndet af mangelfuld Indsigt, ikke af Ligegyldighed for Normændene, endsige af Lyst til bevidst at tilsidesætte dem. Der er Ytringer nok af Konger og Statsmænd, som vidne derom, og selv Guldberg, hvem vi ovenfor have citeret, og der saa saa mistænksomt paa, hvad der

*) Historisk Tidskrift, 4. Række. 1ste Bind. S. 161.

kunde gjælde for særlig norske Følelser, har ved Ytringer i sine Breve tydelig vist den Interesse, han havde for Norges Opkomst. At Normænd ikke bleve brugte i Konseljet, var sikkert en Følge af, at der var saa faa Adelsmænd i Norge.

Hvad der nu end havde fremkaldt de Forhold, hvorover der saaledes ankedes, saa giver det Sprog, hvori Klagerne bleve fremsatte, Indtryk af en ikke ringe Bitterhed imod Regeringen og af en bestemt Opfattelse af, at denne havde tilsidesat Norge. Det var her Styrelsen, saaledes som den havde været før 1770, Kritiken vendte sig imod. Maatte Stemningen hos Normændene ikke blive en anden imod Struensee? Det var ham, der havde givet Trykkefriheden og derved gjort, at der igjennem Pressen var blevet aabnet en Vej til at fremsætte sine Klager for selve Tronen, som man paastod, at skammelige Rænker hidtil havde lukket. Og Struensees Styrelse gav som bekjendt netop Udsigt til, at Norge vilde kunne faa sit eget Universitet, han lod give en Fritagelse for den tvungne Kornindførsel fra Danmark, der skulde vare lige til 1780 og da kunde ventes ikke mere at ville blive ophævet igjen, og det er blevet oplyst, at han var stemt for at imødekomme Normændenes Ønsker om en egen Bank.*) Men flere af disse hans Planer vare dengang ubekjendte, og han viste overfor Normændene det samme uheldige Talent til at krænke den almindelige Stemning, som saa tidt skadede ham. Ved at ophæve Statholderembedet i Norge og fordele dettes Hverv paa de forskjellige Stiftamtmænd lod han tydelig skinne igjennem, at han ingenlunde havde Lyst til at agte Normændenes Krav paa, at deres Land skulde gjælde for et eget Rige. Hans Tyskhed, hans Irreligiøsitet og de forskjellige andre store Skyggesider ved hans Færd og Styrelse vakte ligesaa megen Harme i Norge som i Danmark, og det blev endog Normænd, der tilføjede hans Anseelse dens første alvorlige Knæk. De Matroser, der ved deres Tog til Hirschholm skræmmede ham og hans

*) Birkeland anf. St.

Venner, vare norske ikke mindre end Hovedmassen af Fodgarden under Juleaftens Fejden. Normænd saa vel som Danske vare enige om at opfatte hans Styrelse som et Forsøg paa at lægge et despotisk Aag paa Land og Rige ligesaa vel som paa at tyrannisere Kongen. Det var denne Stemning, der fik et saa stærkt Udtryk i Nordal Bruns netop strax efter Juleaftens Fejden skrevne Sang: „For Norge, Kæmpers Fødeland“, hvori det hed: „Saa vaagne vi vel op engang og bryde Lænker, Baand og Tvang“.*) Jublen iblandt Normændene efter 17de Januar var derfor ikke mindre end iblandt de Danske. Vi have ovenfor set, hvor stærkt Glæden i Kjøbenhavn fandt Gjenlyd i de norske Byer.

Men denne Glæde formaaede selvfølgelig ikke at standse Klagerne over, hvad der var uheldigt i Tilstandene. Selv om Hovedmassen af de bitre Udfald og af de mange misfornøjede Udtalelser skriver sig fra Trykkefrihedens første Dage, tilhøre nogle af dem dog ogsaa Tiden efter 17de Januar.

Ingen kan vel læse saadanne næsten voldsomme Udbrud uden at faa Indtryk af, at der bagved laa en Stemning, som kunde være truende for Statens Helhed. Man skulde synes, at Konsekvensen af dem maatte være, at Forbindelsen med Danmark kun var at opfatte som fordærvelig for Norge baade i økonomisk og i aandelig Henseende. Ja, man skulde tro,

---

*) Med Hensyn til denne Sang og dens senere Skjæbne henviser jeg til D. Thrap: J. N. Brun og Politiken (Luthersk Ugeskrift for 1883, 24de November (Kristiania)). De i Texten citerede Ord af Digtet ere tidt blevne omtalte, da der af ansete norske Forfattere, senest af J. E. Sars, er gjort et besynderligt Forsøg paa at opfatte dem som sigtende til selve Forbindelsen med Danmark, en Tankegang, der staar i den stærkeste Strid med alt, hvad der vides om Forfatterens politiske Synsmaade. Ligesom denne Opfattelse allerede 1816 blev bestemt afvist i Nekrologen over Nordal Brun i Rahbeks Tilskueren, saaledes er den bleven bekæmpet i selve Norge, f. Ex. foruden i den oven nævnte Artikel i Luthersk Ugeskrift baade af Welhaven og i J. N. Brun: Gammelt og nyt om og af Johan Nordal Brun (Kristiania 1877).

de kunde være Indledningen til at prædike formeligt Oprør. Husker man nu paa, at Gustav III. af Sverige, som igjennem hele sit Liv havde den Yndlingsplan at skille Norge fra Danmark, netop paa denne Tid søgte at ophidse Stemningen deroppe imod Regeringen i Kjøbenhavn, kunde Øjeblikket synes farligt nok. Men i Virkeligheden var Faren endnu kun ringe. Vi have allerede set, at de mange stærke Klager kun løb ud til meget maadeholdne Fordringer. Der var ikke Skygge af noget Krav paa Løsningen af den gamle Helstatsstyrelse, eller hvis man maaske vil opfatte Ønsket om et eget Økonomikollegium som pegende i den Retning, saa var det kun paa et i politisk Henseende aldeles underordnet Omraade. Der blev i hin Tid vistnok undertiden talt om, at engelske Principer fandt en gunstig Jordbund hos Normændene, men hvorledes det nu end hang sammen med dem, saa gaar der igjennem alle Datidens norske Skrifter en Opfattelse af Enevældens Fortrin og en royalistisk Aand, der ingenlunde staar tilbage for den, vi have set saa mange Vidnesbyrd om for Danmarks Vedkommende.

Det gjør et ejendommeligt Indtryk Side om Side med de bitre Beklagelser at læse norske Forfatteres Opfordring til deres Landsmænd om at lade Kongens og det kongelige Huses Lyksalighed være deres Fryd, vi se dem fremhæve, hvor lidt Kongerne selv havde Skyld i, hvad der havde været galt, de, som havde elsket Normænd saa vel som Danske og „ved at lyksaliggjøre, ej ved at tvinge, forsikret sig om begges Lydighed“, man læser Udtalelser om, hvilken Lyksalighed det var at regeres af den ædelmodige oldenborgske Stamme, der forekommer Udbrud som „velsignede Kristian“ og „vor vise Konge“, og der bliver i en opdigtet Fortælling henpeget paa Kristian VII. som en Helt, der skulde bringe Norge Lykke. Ligesom Glæden over Struensees Fald ikke var mindre stærk i Norge end i Danmark, saaledes steg den overstrømmende Begejstring for Konge-

familien i den nærmest følgende Tid til lige saa mange Varmegrader blandt Normænd som blandt Danske. Medens Gustav III. fuldstændig blev skuffet i sine Forhaabninger om at kunne drage Fordel af det norske Folks formodede Misfornøjelse, var det med stor Jubel, at dette modtog Kongens Svoger, Karl af Hessen, da han sammen med sin Gemalinde Prinsesse Louise kom til Norge for at overtage Stillingen som et Slags Vicekonge. Der behøvedes ikke mere end saadanne Skridt, som at Regeringen ophævede Extraskatten i Norge og at Arveprins Frederik gav 300 Rdl. om Aaret til det norske Videnskabernes Selskab, for at fremkalde Udtalelser om „denne Fredens Søn", der vare et Overmaal af taabelig Hyldest.*) Vi have tidligere set, i hvor stærke Udtryk selv en Mand som Biskop Gunnerus paa denne Tid priste Arveprinsen.

Naturligvis maatte det ved Siden af Forholdet til Kongehuset blive et Hovedpunkt, hvilke Stemninger der udtaltes imod det danske Folk. Det har unægtelig et noget skarpt Sving, naar en af de norske Flyveskriftsforfattere i sine Klager tiltaler de Danske med Navnet „mine Herrer Danske", naar han ikke alene spydig kritiserer deres Færd som Handelsmænd, men ogsaa, efter at have opstillet det bitre Spørgsmaal: „Hvad haver Norge af Danmark?", derpaa udbryder: „Vær I saa artig, mine Herrer Danske, og svarer selv dertil." Det hedder da ogsaa snart: „Vi maa gjøre Poenitense for Eders Synder," snart: „Kan I misunde os Broderret, os, som I have saa bevislig fornærmet og undertrykket?" Og

*) Gabriels Gjensvar til Helvedes Fyrste om hans Beskyldning imod Nordfolket (Luxd. Saml. II. R. 10. B.). Jeg formoder, skjønt ganske sikker er jeg ikke derpaa, at denne slette Pjece har en Normand til Forfatter. Som et karakteristisk Træk af en over alle Grænser gaaende Royalisme kan henvises til en af det harmoniske Selskab i Bergen den 29de Januar 1773 udført Kantate: Hvad Normanden føler ved sin Monarches Kjærligheds Forsikringer (Luxd. Saml. II. R. 5. B.).

nu saadanne Udtryk i Flyveskrifterne som, at Danmark siges at have forglemt Norge, eller at det kaldes dette Lands misundelige Søster, de synes at indeholde et Angreb paa selve det danske Folk, ikke mindre end de spydige Udtryk, man kunde læse i Kristianias „Intelligenssedler" om „de Danskes Løfter" eller et saadant Udfald som det allerede tidligere nævnte, at Norge altid var undertrykket af „danske og jydske Slanger".

Men ser man nærmere til, er det ikke det danske Folk som Helhed, der er tænkt paa ved alt sligt. Det var de danske Herremænd, som Normændene saa skjævt til, fordi de mente, at de havde havt for meget at sige i Kollegierne i Kjøbenhavn og derved kunnet udvirke den for det søndenfjeldske Norge uheldige Ordning af Kornhandelen, og det var Slendrianen og Ligegyldigheden i disse Kollegier, hvortil der f. Ex. sigtedes ved følgende Ord i et Flyveskrift: „Naar Finanskollegiet har faaet Revenuerne ind, og Admiralitetet har faaet de fornødne Matroser, og Generalkommissariatet eller Regimenterne de aarlige Rekrutter fra Norge, ligesom fra en forpagtet Koloni, men alle har faaet deres Gage af Staten i en belejlig Tid, saa har de formodentlig troet, at alle Ting stod vel til endog i Norge." Og endelig havde de kjøbenhavnske „Monopolnegocianter" et daarligt Navn paa sig som slemme Plageaander. Derimod vil man aldrig finde noget Angreb bestemt rettet imod det danske Folk som Helhed. Man kan endog i en af de skarpeste Pjecer finde det Udtryk, at Forfatteren ikke frygter „Modstand fra vore Medbrødres Side", netop Brodernavnet bruges flere Steder om de Danske, og der er ikke Tale om andet end om, at Foreningen med Danmark opfattes baade som et stort Gode og som et Baand, der maatte gjælde for uopløseligt. En af Forfatterne begrænser vistnok „den Lykke" at staa under fælles Scepter med de Danske til deraf at haabe Fred og Beskyttelse, altsaa nærmest til at opnaa en større Sikkerhed udadtil; men andre Steder have Udtrykkene et

mere almindeligt og stærkere Præg, og det uagtet de kunne staa Side om Side med skarpe Angreb. Man kan træffe en saadan Ytring som denne: „I de sildigere Tider har den Lyksalighed, som begge Riger har høstet af Foreningen, gjort Venskabets Baand uopløseligt.“ Ligesom derfor, hvad der er af Misfornøjelse, kun maa gjælde for at være „en Disput imellem tvende Brødre“, saaledes udtales det, at den Undersaat fortjener ej Navn af veltænkende, som ej gjør begge Rigers fælles Lyksalighed til sit Hovedmaal. Endog Forfatteren af et af de allerskarpeste Flyveskrifter udtaler, at hans „Øjemærke er, ligesaa vel som Rigerne ere forenede, at nøjere end hidtil forene Hjærterne og Tænkemaaderne i begge Nationer til fælles Interesse og til en sand Fordel for det Hele.“ *)

Alt, hvad vi i det foregaaende have set, viser klart, at den norske Særfølelse var tilsat med saadanne Følelser baade overfor Tronen og med Hensyn til Betydningen af den nøje Forening med det danske Folk, at den havde et fuldstændig

*) De Flyveskrifter, jeg især har fulgt i den Skildring, jeg har givet af Normændenes Stemninger i Trykkefrihedstiden, ere Philonorvagi velmente Tanker (af Even Hammer, der 1771 var Sekretær i det norske Rentekammer og 1773 blev Amtmand i Romsdals Amt), Philodano-Norvagi oprigtige Tanker til bedste Eftertanke (Kristiania 1771, af Proprietær Gustav Strømboe); En uinteresseret Normands simple Tanker angaaende Norge; Undersøgelse over Hindringerne for et norsk Akademis Oprettelse af en Normand; Tanker i Anledning af en Normands Undersøgelser om Hindringerne for et norsk Akademis Oprettelse; En Normands Besvarelse paa nogle nyere Indvendinger mod et Akademis Oprettelse i Norge; En norsk Hyrdes Indtagelse i et Bjerg (af J. Chr. Grave); Velmente Erindringer i Anledning af Kancelliraad Martfelts Forslag til en Reformationskommission etc. ved Gustavus Strømboe; Audfind Amundsen Normand ved den paa ny oprettede kgl. Livvagts Ugeblade. Foruden disse findes en Del andre vedrørende norske Forhold i den Luxdorphske Samling; men de have mindre Betydning med Hensyn til de her omhandlede Spørgsmaal. Jvfr. L. Daae: Det gamle Christiania (Christiania 1871), S. 185.

loyalt Præg. Det var desuden saare langt fra, at Normændene opfattede den Udvikling, der havde fundet Sted hos dem siden Enevældens Indførelse, som udelukkende ugunstig. Naar de havde den glade Bevidsthed, at de vare et frit Folk med lykkelige sociale Forhold, saa laa netop deri, at, hvormeget de end i det enkelte kunde have at klage, saa følte de, at Undertrykkelse var mindst af alt det, der gav deres hele Stilling dens Præg. Det Resultat, som en Sammenligning imellem deres Almues og den danske Bondestands Kaar førte til, maatte i saa Hensende have ikke ringe Vægt.

Men, kommer man naturlig til at spørge, hvorledes stillede Folk i Danmark sig til Normændenes Klager og deres Krav? Bleve de mest paavirkede af det udfordrende og tirrende, der undertiden kunde være i Normændenes Sprog, eller kunde de med Ro overveje de norske Klager og anerkjende den loyale Aand, der tydelig traadte frem i dem ved Siden af de misfornøjede Ytringer? Selvfølgelig skal her ikke tales om Stemninger, der kunde næres af Kjøbenhavns privilegerede Kjøbmænd eller af stive Kollegieherrer, der højst sandsynlig meget vrantent saa paa alle Ytringer af den berygtede norske Klagesyge. Det kan ogsaa godt være, at det ikke sjælden er kommet til en hed Ordstrid imellem Danske og Normænd om Spørgsmaal som de ovenfor omtalte, og det siges udtrykkelig at have fundet Sted imellem danske og norske Studenter med Hensyn til Fordringerne paa et norsk Universitet.*) Men hvad det her gjælder for os om at se, er den offentlige Mening, saaledes som den kom frem i Pressen og Litteraturen.

Et slaaende Træk er det her, at Folk i Danmark aldeles ikke følte sig saarede af Normændenes stærke Sprog. Man var i Trykkefrihedstiden saa godt vant til en Rabalderstil, og man brugte den selv saa tidt, at man vel vidste, det ikke var Umagen værdt at tage paa Veje over Udtryk, der mulig

*) Kritisk Journal for 1771, S. 73.

kunde være noget voldsomme Ja, hvad mere er, der træder i det hele en tydelig Sympathi for Normændene frem paa mange Steder.*) Der tales saaledes i Anledning af Extraskatten om „det bedrøvelige Norges Skjæbne, om hvilken de offentlige Tidender fortælle os, at dets Indbyggere paa sine Steder æde Bark", og det fremhæves, hvilket Tryk Extraskatten under slige Forhold maatte være. Selv saadanne udprægede polemiske norske Skrifter som Philonorvagi velmente Tanker og En norsk Hyrdes Indtagelse i et Bjerg anmeldtes med stor Velvilje fra dansk Side. Kritisk Journal, der refererer Hovedindholdet af det første af disse Skrifter, siger om det, at „det forraader en Mand af Skjønsomhed og sat Karakter", og om det andet af dem hedder det sammesteds, at „Titelen er uefterrettelig, men Indholdet rigtigt, og forraader en Normand af Indsigt, Smag og en rig og levende Fantasi, skjønt i nogle Stykker maaske lidt for partisk for sit Fædreland". I Fortegnelsen over Trykkefrihedsskrifterne hedder det om Philonorvagi Tanker, at det er saadanne Skrifter som dette, der opfylde vores godgjørende Monarks Hensigter med den os forundte Trykkefrihed, og, hedder det videre: „Det er Norges hældende Tilstand, Forfatteren ved de klogeste og rimeligste Forslag søger at ville have oprejst igjen." Det samme Tidsskrift mener om det andet oven nævnte Skrift, at det indeholder en Del temmelig haarde Udtryk, som uden Tvivl ville behage vores Publikum. Og hvor varmt et Sind imod Norge vidne Langebeks Ord ikke om, naar han i Ny Prøve af Skrivefrihed udbryder:

---

*) Jeg griber Lejligheden til at nævne, at Rantzow Ascheberg hørte til dem, der mente, at der maatte tages mere Hensyn til Norges særlige Tarv, end det hidtil var sket. I det mindste fremhæver han i sit den 4de Oktober 1770 indgivne Forslag til en Omdannelse af Konseljet (jvfr. oven for S. 71), at der da i dette skulde optages Medlemmer fra *„ein grosses treues ganz abgesondertes Königreich, daraus nie einer zur Berathschlagung über sein Special-Interesse berufen wird"*.

Man haaber, Konge, Du Dig kongelig forlyster,
Om Du besøge vil det danske Riges Søster.
Agt Norges Herlighed, afhjælp dets Mangler,
Hav begge Rigers Børn og Velfærd lige kjært.

Idet Martfelt vilde udkaste en Plan for Økonomivæsenet i Staten og her kom ind paa at tale om, hvad der burde gjøres for at ophjælpe Norge, ser man ogsaa, at dette laa ham lige saa stærkt paa Sinde som Danmarks Opkomst. Han former det til følgende Spørgsmaal: „Kan Danmark glemme Norges Fordele uden at glemme sig selv?" Det er ogsaa en velbekjendt Sag, at det søndenfjeldske Norges tvungne Kornforsyning fra Danmark blev blodig kritiseret af ham.

Ikke mindre var Suhm en Fjende af den bestaaende Ordning. Men Norge har vel overhovedet aldrig havt nogen varmere Ven end ham. Skyldte han Norge sit rige Giftermaal og et trofast Venskab med Mænd som Gunnerus og Schøning, saa har han ogsaa gjengjældt det ved at vise den stærkeste Omsorg for dets Tarv. Medens han levede i Trondhjem, havde han skrevet om, hvad der kunde være til Fremme for dets Økonomi, og han havde været med om i Forening med de to nys nævnte Venner at give det første alvorlige Stød til det videnskabelige Livs Udvikling i Norge ved Oprettelsen af det norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem. Det var igjennem hele hans Liv, som om han aldrig kunde nævne Normænds Navne undtagen paa en Maade, der kunde vise hans varme Følelse for dem. I de Aar, hvorom her er Tale, udgav han paa ny sin ældre Afhandling Om Økonomien særlig Norges med tilføjede Noter. Netop i disse Noter fik han Lejlighed til at fremhæve, at der skete det søndenfjeldske Norge Uret, idet det maatte tage sit Korn fra Danmark, medens der ikke paahvilede Danmark den samme Pligt med Hensyn til norske Produkter. Han mente, at enten burde begge Rigers Handel være ganske fri for gjensidige Hensyn, eller ogsaa burde de i samme Grad tage hinandens Varer. Med stor Varme taler han nu ogsaa om,

hvorledes man ved Extraskatten havde fornærmet Norge, og hvor stor Elendigheden paa sine Steder var bleven deroppe. I en anden Afhandling Om Danmarks og Norges Tilstande i Henseende til Handelen, som han lod udkomme i Jan. 1772*), fremhæver han ikke blot fra det vante urigtige Grundstandpunkt, at Norges Handel var langt gunstigere end Danmarks, men paastaar saa fuldt som den ensidigste Normand, at Danmark fortærede, hvad Norge fortjente, han mener, at Normændene med Rette fortrød paa, at de saa at sige skulde føde deres Brødre de Danske, og han henviser endog til den ovennævnte Fabel om de to Søstre, der stod bag i „den smukke Afhandling om en norsk Hyrdes Indtagelse i et Fjeld". Ret ejendommeligt er det endvidere at se ham i en af sine „Samtaler i de Dødes Rige", nemlig den imellem Sverre, Kristian III. og Johan Friis, komme ind paa Spørgsmaalet om Norges Behandling efter 1536. Han lader her Sverre bebrejde Kristian III., at Norge havde mistet sit Rigsraad 1536, og udbryde: „Mit gamle, kjække og modige Folk røres lige stærkt ved Velgjerninger og ved slet Medfart, og elsker lige saa oprigtig som trofast hader". Kristian III. tilstaar da ogsaa tilsidst, at han havde handlet urigtig imod Norge, uagtet han altid havde anset sig som Konge over to lige Riger. Fra en anden Side viser Suhm Forholdet imellem Danmark og Norge ved en Samtale imellem Hakon Hakonsen og Kristian IV.; thi her lader han Hakon prise Kong Kristian som den, der fremfor alle Konger efter Foreningen kunde kaldes Norges Konge, og Kristian IV. taler i stærke Udtryk om, hvorledes hans tvende Folks Lyksalighed laa ham paa Hjerte. Ja, Suhm kunde endog bruge Udtryk om Norges Tilsidesættelse, der vare meget hvasse; thi man kan ikke give det

---

*) Luxd. Saml. II. R. 13. B. Afhandlingen udkom anonymt. Den indeholder for øvrigt flere interessante og sunde Bemærkninger som Indlæg i Datidens økonomiske Debat.

andet Navn, naar han i sin Udsigt over Videnskabernes og de smukke Kunsters Tilstand i Danmark og i Norge lader den fingerede engelske Forfatter skrive: „Norge er næsten blottet for alle Midler til Oplysning, det forekommer mig, at de Danske af en lav Misundelse og ugrundet Ængstelighed søge at forevige Uvidenhed der i Riget. Der gives intet Akademi, intet Universitet, ingen offentlig Bogsamling. De Normænd, som vil studere, maa rejse ned til Danmark."

Suhm kom her ind paa det, der maaske mere end noget andet var Normændene en Hjertesag. Allerede 1661 havde den norske Borgerstand fremsat et Andragende om et eget Universitet til Frederik III., og der kan ingen Tvivl være om, at det ønskelige heri senere i Tiden tidt har været Gjenstand for Normændenes Samtaler; men, medens den store Normand Holberg som bekjendt aldeles ikke brød sig derom, ser det næsten ud, som om den danske Suhm har været den, der først offentlig har gjort sig til Talsmand derfor*). Det Exempel, som han havde givet, fulgtes af andre Danske, da Spørgsmaalet, saaledes som vi have set, blev stærkt rejst fra norsk Side i Trykkefrihedstiden. Man ser Tilslutningen til Normændenes Ønske baade i Kritisk Journal, i Fortegnelsen over Trykkefrihedsskrifterne og andensteds**). Derimod vil man næppe finde nogen

---

*) I første Del af Trondhjemske Samlinger Stykket om Videnskaberne (1761). Nogle Aar senere skrev den i Præstø fødte Professor Lysholm som Rektor i Roskilde til Sjællands Biskop, at Norge burde have sit eget Universitet (S. N. J. Bloch: Roskilde Domskoles Historie 2. Hefte S. 66-67).

**) Kritisk Journal for 1771 S. 73; Fortegnelsen over Trykkefrihedsskrifterne I. Aargang, hvor et Universitet i Norge kaldes En Herlighed, som alle upartiske Danske vel ikke kunne misunde de gode Norske, og som man ikke har Aarsag at tro, vilde blive ilde anvendt", og sammesteds S 265, samt det lille Skrift: „En Præsts Tanker om Universitetets Forbedring, og om et Universi-

Udtalelse fra denne Tid, der bestemt gaar i modsat Retning. En Artikel i Adresseavisen for 1771 (Nr. 69) søgte vistnok at vise det urigtige i det Overslag, der var gjort over, hvor stor Tilgang der kunde ventes til et norsk Universitet, men bekæmpede aldeles ikke Tanken i og for sig. Det blev da ogsaa erkjendt af én af de norske Flyveskriftsforfattere, at „Danmarks egne havde givet Tanken om et Universitet i Norge deres Bifald", og han paastod, at endog allerede Pontoppidan og Sneedorff havde været ivrige derfor*).

Den Sympathi for Normændenes Sag, der i det hele var betegnende for den offentlige Mening i Danmark, havde uomtvistelig sin Grund i en Broderfølelse, saaledes som man ogsaa faar Indtryk af ved de dels meget velvillige dels hædrende Tillægsord, der saa tidt knyttedes til det norske Navn, hvor dette kom frem i Litteraturen. Det Træk af Frihedsfølelse, som Normændene holdt saa meget af at tillægge deres Almue, gjorde tillige med en vis Friskhed og Ufordærvethed de norske Bønder meget populære. Som Pontoppidan en Snes Aar tidligere havde skildret dem med en overordentlig Varme, saaledes lod Suhm i Samtalen „Rolf og Einar" Rolf forudane den Tid, da Normanden skulde blive virkelig stor, ædle Følelser opkomme i hans Sjæl og Frihed udvide hans Hjærte. Den Opfattelse, Tyge Rothe et Par Aar senere udtalte om Odelsfrihedens mageløse Virkninger, var allerede tilstede. Det var, som om det søgte Sværmeri for Naturmenneskenes mageløse Egenskaber, der var blevet bragt i Mode af Rousseau, nu hos det danske Publikum skabte en Lyst til at se de norske Fjeldbønder i et skjønt Lys. Maaske var det derfor ingenlunde stridende med

tets Oprettelse i Norge. (Luxd. Samling I. R. 12 B.), hvor det hedder: „Enhver retsindig Dansk vilde aldrig misunde sin kjære Broder denne Fordel".

*) En Normands Besvarelse paa nogle nyere Indvendinger imod et Universitets Oprettelse i Norge. Luxd. Saml. I. R. 12. B.

Virkeligheden, naar Forfatteren til en allerede tidligere omtalt norsk Pjece, som fingeredes at være skrevet af en Livvagtskarl, i et Forord talte saaledes til den danske Læser: „Modtag dette Blad fra mig som en Normand, der elsker lige saa højt en dansk Broder som en norsk, thi i al den Tid jeg har været her, nemlig næsten 9 Aar, haver jeg stedse fornemmet de Danskes Kjærlighed imod de Norske, samt den Tro og Tillid, de Store og det almindelige Borgerskab har til en Normand i Henseende Troskab og Oprigtighed". Der kan næppe være nogen Tvivl om, at dette gode Forhold virkede med til, at Kjøbenhavnerne sluttede sig saa stærkt til de norske Fodgardister ved Juleaftensfejden 1771. Man føler det i Langebeks Digt om denne Begivenhed, naar han her fremhæver Normændene i Modsætning til Tyskerne.

Gaa vi højere op, da véd enhver, i hvilken Grad de norske Digtere i hin Tid vare yndede. Selv om Striden imellem det norske Selskab og det danske Litteraturselskab undertiden maaske er bleven ophidset ved en Følelse af Forskjel paa dansk og norsk, saa virkede dette ikke udenfor en snævrere Kreds eller ud over de Æmner, der vare Gjenstand for Tvist Der var mindst af alt Tale om, at de norske Digtere og Normændene i det hele i Kjøbenhavn indtoge en isoleret Stilling. Som bekjendt var der endog Danske, som lagde sig efter at tale med norsk Accent. Trækket med de tidt omtalte Slagsmaal imellem danske og norske Russer paa Universitetet modbeviser ingenlunde dette, thi overfor det staar den ikke mindre sikre Kjendsgjerning, at trofaste Venskaber i Mængde bleve sluttede imellem unge Mænd fra de tvende Riger netop i Studenteraarene. Man kan umulig tænke sig andet end at, til Trods for hvad der maaske i det enkelte kan være fremkommet af Drillerier fra Danskes Side, den Holdning, som den offentlige Mening og Publikum i Danmark indtog overfor Normændenes Klager, har virket til at mildne den Stemning, der laa bag ved disse.

Kun ved én Lejlighed fremkaldte et formentlig stærkt Udbrud af norsk Nationalfølelse en offentlig Polemik, det var da Nordal Brun havde skrevet sin Einar Tambeskjælver og, idet han satte sig tilbage i sin Helts Tid, havde ladet sit Stykke indeholde Udtryk af Fjendskab og Ringeagt imod de Danske, der dengang havde været Normændenes Fjender. Trods dette blev det rost i flere Anmeldelser, og den daniserede Tysker Tode udtalte Ønsket om, at det og Evalds Rolf Krage, „disse to smukke Nationalsørgespil", maatte blive opførte „for at bestyrke Indbyggerne i deres naturlige og karakteristiske Kjærlighed til Fædrelandet og til Fædrelandets Fader" *). Derimod saa Jacob Baden anderledes paa det. Han lod i Kritisk Journal**) Brun høre, at han ved sit Stykke havde gjort sig skyldig i en grov politisk Uforsigtighed. „Hr. Brun", skrev han, „er Normand, hans Helt ligesaa. Vi ere danske og stolte af at leve under én Regering med et Folk, som hele Verden ærer; men da vi i Kjærlighed til Regenten og til en sand Frihed ikke agte at vige vore norske Medbrødre, saa nægte vi ikke, at Normandens ensidede Ros for disse og flere saadanne Dyder, som vi ønske at have tilfælles med ham, skurrer i vore danske Ører". Men endnu værre finder Baden det at være, at de Danske gjøre en saadan ussel Figur i Stykket. „Hvad for en Dansk", siger han, „er fejg nok til at kunne taale at høre en norsk Konge tale af denne Tone

> Ved Sværd jeg Dannemark skatskyldig gjøre skal
> Og lære dem, som bo der paa de lave Sletter,
> At man omsonst med os om Herredømmet trætter.

eller

> De danske Sletter snart adlyde norske Fjelde.

---

*) Kritisk Fortegnelse over de siden Trykkefriheden udkomne Skrifter, 3dje Del S. 1 ff. og Todes Blandinger (Rahbek og Nyerup: Den danske Digtekunst under Christian VII. (Kvhvn. 1828) S. 325).

**) Aargang 1772 Nr. 48.

Er det ved saadanne Komplimenter, man knytter Baand imellem to Nationer, som ikke kunne blive stærkt nok forbundne?"

Naturligvis var dette Badens Angreb i en vis Henseende yderlig borneret, thi Digteren var i sin gode Ret, naar han tillagde sine Personer Stemninger, der passede til de historiske Forhold, hvori de optraadte. Men husker man paa, at Forholdet til Sverige netop dengang var spændt, og at der var Tale om, at Gustav III. søgte at lokke for misfornøjede Normænd, blive Badens Ord om Bruns politiske Uforsigtighed ikke helt uforstaaelige.*) Brun selv, der visselig var en saa trofast Ven af Danmark som nogen, følte sig imidlertid i højeste Grad oprørt derved, saameget mere som han frygtede for, at Badens Angreb skulde skade ham paa hans Løbebane, og han svarede skarpt i et lille Skrift Til Normænd om Troskab mod Kongen og Kjærlighed til Fædrelandet. I de stærkeste Udtryk udtalte han her sin politiske Trosbekjendelse, at om end Norge var hans Fædreland i naturlig Forstand, saa var baade Danmark og Norge det i borgerlig Henseende. „Lad derfor," siger han, „det for begge Rigerne saa nødvendige Broderskab uryggeligt, der bør ikke være Misundelse imellem de to Folk, kun Kappestrid". **)

Lægger man Mærke til, hvorledes under denne lille Strid Baden talte om Normændene og Brun om sine Følelser for Danmark, vil det være klart, at en Modsætning imellem dansk og norsk ingenlunde traadte frem her. Den svækker altsaa mindst af alt det Indtryk, man paa saa mange andre Maader har af, at der ikke blot rent udvortes taget, men

*) Det hænger formodentlig sammen med disse Forhold, at Stykket ikke blev opført paa det kongelige Theater.

**) Dette Flyveskrift er udkommet i Slutningen af 1773 ganske kort Tid efter Reskriptet af 20de Oktober 1773, og det hører for saa vidt ikke med til det her omhandlede Tidsrum, men det hænger saa nøje sammen med den Badenske Anmeldelse, at det ikke kan udelades her.

ogsaa naar man ser paa Hjærtelaget, var knyttet et nøje Baand imellem de Danske og Normændene. Hvad særlig Stemningen hos de sidste angaar, da har den Forhandling, som vi her have dvælet ved, tydelig vist Dobbeltheden i det hele Forhold, paa den ene Side Tilbøjelighed til Kritik og Klager tillige med national Selvfølelse, paa den anden Side en stærk royalistisk Følelse og Opfattelsen af Forbindelsen med Danmark og det danske Folk som bygget paa et uopløseligt Broderskab og Landsmandsskab.

Slutning.

Der kan ingen Tvivl være om, at Trykkefrihedslitteraturen har givet et stærkt Stød til at udvikle det almindelige Had imod Struensee og dem, der stode ham nær. Men ville vi ellers søge efter bestemte Resultater, den i sin treaarige Levetid havde ført til, er det kun lidet eller intet, der kan paavises. Maaske have de norske Klager virket til, at Extraskatten blev ophævet for Norges Vedkommende, medens den vedblev at gjælde i Danmark; men det kan ogsaa ligesom Prins Karls Afsendelse til Norge have været en Følge af, at det dengang truende Forhold til Sverige og Frygten for Gustav III.s Planer med Hensyn til Norge gjorde det i høj Grad tilraadeligt at komme Normændene noget imøde. Al Sandsynlighed er derimod for, at det stærke Udbrud af den nationale Forbitrelse imod Udlændingerne, hvorom Trykkefrihedslitteraturen vidnede, har støttet Regeringen i efter 17de Januar at slaa ind paa en mere national Bane, og det har ganske sikkert staaet i Sammenhæng med den Drøftelse af de økonomiske Forhold, der havde spillet saa stor en Rolle i disse Aar, at Martfelt fik Paabud om at indgive Forslag til en Forbedring af Handelen og til Indskrænkning af Overdaadigheden, ligesom ogsaa, at han i

Januar 1773 ved Generallandsøkonomi- og Kommercekollegiets Gjenoprettelse blev gjort til første Kommitteret i dette. Hvad slige Skridt imidlertid skulde synes at være Indledningen til, nemlig at der vilde ske Forsøg paa større økonomiske Reformer, udeblev dog foreløbig. Den ængstelige Guldbergske Styrelse gøs her som paa andre Omraader tilbage for alvorlige Skridt.

Idet paa en Række Punkter de Spørgsmaal forbleve uløste, som vare blevne stærkt drøftede i Trykkefrihedstiden, var det især to, som kunde regnes at indeholde Farer for Staten, det var Landbospørgsmaalet og det norske Spørgsmaal. Enhver, der nu ser tilbage paa det sidste, maa sige sig selv, at der var Elementer i det, som, hvis de udviklede sig videre, truede med at sprænge den dansk-norske Helstatspolitik, der hidtil havde kunnet føres uforstyrret. Og samtidig afhang det danske Folks Fremtid af, at Landbosagen kom til en lykkelig Løsning. Trykkefrihedslitteraturen havde i begge disse Retninger gjort stærke Krav paa Reformer.

Den, der følger denne Litteratur, faar vistnok allerførst et ubehageligt Indtryk ved det Smuds, den Raahed og det meget trivielle, der møder ham, og han bliver vammel ved den utaalelig smagløse Form, hvorunder den royalistiske Følelse traadte frem efter 17de Januar. Men desuagtet er det klart, at den bærer Vidnesbyrd om, at en stærk Udvikling havde fundet Sted siden den Tid, da Holberg skrev. Trods alt det famlende og usikre, der endnu fandtes i Forestillingerne, havde de mere fremskredne i Folket bortkastet Tanken om, at det alene maatte være Regeringens Sag at sørge for alt, der var en tydelig Vækst i Sansen for almindelige politiske, sociale og økonomiske Spørgsmaal og en bestemt Stræben efter at vinde større Klarhed i disse Henseender. Trykkefriheden har utvivlsomt givet et stærkt Stød til, at den Bane, der i saa Henseende var betraadt i den nærmest foregaaende Tid, nu blev fortsat videre. Naar

allerede før dens Indførelse Tanken om den offentlige Menings Betydning for Statsstyrelsen havde begyndt at komme frem og havde virket til den Glæde, med hvilken Reskriptet af 14. September 1770 var blevet hilset, saa havde Overbevisningen om dens store Berettigelse utvivlsomt vundet i Styrke, medens Trykkefriheden varede, og samtidig havde den offentlige Drøftelse paa forskjellige Omraader udsaaet en Række Spirer, der pegede ud imod Fremtiden. Selve Spørgsmaalet om Statsforfatningen var blevet sat under Debat paa en Maade, der har Interesse. Ikke alene blev der af Schytte ligesom tidligere af Holberg og Sneedorff kun af den Grund givet Enevælden Fortrinet fremfor andre Forfatninger, at den syntes at yde større Tryghed; men Montesquieus Indflydelse havde endog bragt Schytte til ved at lade Dyden være Grundprincipet for de frie Forfatninger at kaste ligesom et særlig skjønt Skjær over disse. Han saa med sin Forkjærlighed for Enevælden næppe selv, at der laa noget betænkeligt i denne hans Udvikling. Hvor let kunde det ikke ske, at det mere ideale Præg, han indrømmede de frie Forfatninger, virkede stærkere paa hans Læsere end hans Udtalelser om det sikrere ved Enevælden? Der var, ser man, gjort et umaadeligt Spring fra det 17. Aarhundredes Tid, da Enevoldsmagten ifølge sit eget Væsen som stiftet af selve Gud blev opstillet som den ypperste af alle Statsforfatninger.

Foreløbig søgte Regeringen i en mere eller mindre bevidst Frygt for, hvad Udviklingen fremdeles kunde føre til, at stænge for den ved at indskrænke Trykkefriheden og skrue Hoveriet tilbage til den ældre Ordning. Med Bitterhed skrev Suhm i den Anledning i sine „Hemmelige Efterretninger“, at nu vare „vi værre Slaver end forhen“. Jo større den Tillid havde været, med hvilken han havde hilset den nye Regering efter 17. Januar, desto mørkere var hans Stemning. Og paa samme Maade saa sandsynligvis de mange andre paa Stillingen, der havde prist Trykkefriheden

som et stort Gode og ønsket Reformer i forskjellige Retninger. Havde det udviklet sig som en almindelig politisk Trossætning, at den stærke Kongemagt burde have den frit udtalte offentlige Mening ved Siden, saa maatte det nu vække en ubehagelig Følelse at se, at der blev sat snævre Skranker for denne. Men derfor bleve ikke de Stemninger kvalte, som Trykkefrihedstiden enten havde næret eller fremkaldt; de holdt sig, indtil der kom Tider, da de atter kunde udtale sig, og da Regeringen paa ny ønskede at høre den offentlige Mening.

Siden sidste Reformationsfest i November 1885 blev holdt, have 13 Videnskabsmænd erhvervet akademiske Grader, nemlig 1 den theologiske Licenciatgrad samt 3 den juridiske, 4 den medicinske og 5 den filosofiske Doktorgrad. De af dem meddelte Oplysninger om deres Livsforhold og Studier aftrykkes her i den Orden, i hvilken de have vundet Graden.

I.

Jeg, Finnur Jónsson, er født den 29. maj 1858 på Akureyri ved Eyjafjörðr. Mine forældre ere Jón Jónsson Borgfirðingur og Anna Guðrún Eiríksdóttir († 10. april 1881). Min fader, der, så gærne han end ønskede det, ved skæbnens ugunst ikke opnåede latinskoledannelse, nedsatte sig i ovennævnte købstad som bogbinder. Meget tidlig begyndte han at samle islandske bøger og han er i besiddelse af en af de fuldstændigste samlinger af alle på Island trykte bøger[1]. I året 1865 flyttede han med sin familie til Reykjavík, fordi han vanskelig kunde ernære familien ved sin

[1] Han har også skrevet og udgivet flere bøger, af hvilke jeg her skal tillade mig at nævne: de islandske bogtrykkeriers historie, kortfattet islandsk litteraturhistorie samt en isl. folkedigters biografi; desuden har han skrevet og samlet et isl. forfatterlexicon og Islands historie, bægge utrykte.

bogbindervirksomhed, og navnlig for at kunne give sine børn den uddannelse, han selv havde måttet savne. Ankommen til Reykjavík fik han en politibetjentpost, som tilfældigvis stod ledig, og den beklæder han endnu. Min moder var en særdeles begavet kvinde, der besad en sjælden ævne til at undervise børn. Før end jeg blev optaget i latinskolen, nød jeg dels undervisning i mit hjem af mine forældre dels af private lærere. 14 år gammel (1872) blev jeg optaget i latinskolen i Reykjavík, og 6 år efter (i juni 1878) dimitteret med 1. karakter. Af mine lærere mindes jeg navnlig med taknemlighed den for tidlig afdøde ligeså lærde som skarpsindige og humane adjunkt Gísli Magnússon, en søstersøn til lexicografen Páll Árnason (Paul Arnesen). Min faders righoldige bibliotek gav mig al ønskelig lejlighed til at læse de gamle sagaer, samt gøre mig bekjendt med mit fædrelands historie og litteratur, som jeg meget tidlig følte stor interesse for; grunden til mit senere studium var herved lagt. Jeg var således i ingen som helst tvivl om, hvilket studium jeg skulde vælge, og jeg valgte klassisk filologi; dertil hørte jo også „oldnordisk sprog og litteratur“. Jeg skulde måske hellere have valgt at læse til magisterkonferens i nordisk sprog og litteratur, men jeg kunde ikke bekvemme mig til at opgive hvad jeg allerede var begyndt på; af denne grund og formedelst trange kår besluttede jeg at tage filologisk-historisk embedsexamen i løbet af 4½ år; jeg tog den i januar 1883 med 2. karakter (den filosofiske prøve bestod jeg i foråret 1879 med udfaldet: udmærket godt). — Før min examen havde jeg allerede udgivet et hefte islandske sagaer for „Det isl. literære selskab“, og strax efter min examen tog jeg fat på udgivelsen af et andet hefte af samme samling, og jeg besluttede nu udelukkende at beskæftige mig med islandsk sprog og litteratur. Navnlig var det den gamle skjaldepoesi, der tiltrak mig, og for hvis betydning og ejendommelige skønhed mine øjne vare blevne åbnede ved professor K. Gíslasons sikre og åndfulde behand-

ling deraf og kyndige vejledning. Jeg begyndte nu på en systematisk undersøgelse og behandling af de ældste skjaldekvad; mine forslag til rettelser og ændrede opfattelser har jeg tildels nedlagt i den afhandling, som jeg indgav til erhvervelsen af den filosofiske doktorgrad. Efter at jeg ved Kultusministeriets og Konsistoriums liberalitet havde opnået kongelig dispensation og min afhandling af det filosofiske fakultet var blevet antaget, forsvarede jeg den offentlig den 6. november 1884.

Både under og efter min studietid har jeg mødt en særlig velvilje hos mine universitetslærere, hvoraf jeg navnlig fremhæver professorerne M. C. Gertz, K. Gíslason og J. L. Ussing, hvem jeg herved offentlig bringer min tak. — Allerstørst tak skylder jeg imidlertid docent dr. L. F. Wimmer, der i mangfoldige henseender med den største redebonhed og venlighed har hjulpet mig med råd og dåd, en hjælp, som en fremmed dobbelt føler og skatter, og som jeg herved tillader mig på det hjærteligste at takke ham for.

Offentlig understøttelse er også rigelig blevet mig til del; således opnåede jeg et års ophold på Borcks Kollegium, efter at min 4-årige Regenstid var udløbet, og sidstafvigte forår blev en portion af det Smithske stipendium (600 Kr.) givet mig på to år. Jeg skal endnu kun tilføje, at jeg i indeværende efterår agter at indgå ægteskab med frøken Emma Herazcek, datter af afdøde kgl. hofsværdfegermester J. S. Herazcek.

Af de af mig udgivne skrifter skal jeg fremhæve følgende:

1. Textkritiske bidrag til Skíðaríma, trykt i Arkiv for nordisk filologi 1884.
2. Íslenzkar fornsögur II—III, Khavn 1880 og 1883.
3. „Om Svarfdælasaga“ i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1884.
4. Kritiske studier over en del af de ældste norske og islandske skjaldekvad. 1884.

5. Handritaskýrsla hins íslenzka bókmentafjelags II. 1885 (Enkelte partier af bogen er dog forfattede af andre end mig).

Hertil kan jeg føje, at der af den Arna-Magnæanske Kommission er blevet mig overdraget at fuldføre dens udgave af Snorres-Edda, og at en textkritisk udgave af Egils saga Skallagrímssonar er fra min hånd færdig til at udgives (for „Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur").

II.

Carl Theodor Ussing, født den 22de April 1857 i Flensborg, hvor min Fader W. J. A. Ussing var Appellationsraad. Min Moder, Adelaide Schrum var en Datter af Byfoged Schrum i Ringkjøbing. I Aaret 1864 flyttede mine Forældre til Kjøbenhavn, hvor min Fader ansattes som Assessor i Højesteret og senere blev Direktør i Nationalbanken. Her anbragtes jeg i Melchiors Realskole og senere i Metropolitanskolen, hvorfra jeg dimitteredes Sommeren 1875 med første Charakter. Efter at have taget Philosophicum med Charakteren mg. i 1876 og anvendt de fire paafølgende Aar dels til det juridiske Studium dels til Udvikling paa anden af Aandens Felter og i social Henseende, bestod jeg i Sommeren 1880 den juridiske Examen med første Charakter og kastede mig strax over de mange Studier af philosophisk, juridisk og tildels historisk Natur, som maatte udkræves for at naa til et nogenlunde fyldigt Billede af Anders Sandøe Ørsteds Virken i Retsvidenskabens Tjeneste. Ifjor Efteraar erhvervede jeg den juridiske Doktorgrad for mit Skrift: „Anders Sandøe Ørsted som Retslærd, et Brudstykke af den dansk norske Videnskabs Historie."

III.

Jeg, **William Emil Sørensen**, nedstammer i fjerde Led fra en Slægt af jydske Selvejerbønder; mine nu afdøde Forældre ere Søren Møller Sørensen og Hustru Jutta Caroline Cæcilie, født Hasselriis. Jeg fødtes den 9de April 1848 i Hyllested i Randers Amt, hvor min Fader dengang var Sognepræst. Da han senere blev forflyttet til Esbønderup og Nøddebo i Frederiksborg Amt, blev jeg, tolv Aar gammel, sat i Frederiksborg lærde Skole, hvorfra jeg dimitteredes til Universitetet i 1866. Aaret efter tog jeg den philosophiske Examen og i Aaret 1868 Forberedelsesexamen for Medicinere. I den derpaa følgende Tid studerede jeg Zoologi, under Vejledning af Professorerne Reinhardt og Schiødte, men hørte tillige for en Tid Forelæsninger i Physiologi og i den menneskelige Anatomi samt for en kort Tid i Physik. I 1873 underkastede jeg mig Magisterconferentsen i Naturhistorie med Zoologi som Hovedfag, hvilken afsluttedes i April. I henved halvandet Aar (April 1873 — August 1874) var jeg dernæst Soldat ved 15de Infanteribataillon.

I 1877—78 opholdt jeg mig hos de Herrer Civilingenieurer Christiernson og Strunck i den Argentinske Provinds El Gran Chaco ved Riacho del Oro's Udløb i Rio Paraguay. (Forholdene her har jeg søgt at give en Fremstilling af, betitlet „Fra et Sydamerikansk Obraje“ i Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne. 1883).

Efter min Hjemkomst lod jeg mig forlede til i 1881 at modtage Stillingen som Inspecteur ved den zoologiske Have ved Kjøbenhavn; denne Stilling viste sig under de daværende Forhold af en saadan Natur, at jeg hurtigst muligt opgav den. Siden 1874 har jeg (med de foran nævnte Afbrydelser) været Lærer ved Hauchs Latin- og Realskole paa Kjøbenhavns Vesterbro og fra 1883 har jeg været Medlem af Examenskommissionen til Afholdelse af almindelig Forberedelsesexamen.

I 1874 blev Pladsen som „the Strickland Curator“ ved Universitetsmusæet i Cambridge (England) mig tilbudt gjennem Professor Reinhardt; men da jeg dengang var Soldat, kunde jeg ikke tiltræde denne Stilling i rette Tid. Ved min Ankomst til Sydamerika forefandt jeg et andet Tilbud gjennem nuværende Professor Lütken om en Assistentpost ved den zoologiske Station i Neapel, et Tilbud som jeg under de forhaandenværende Forhold ikke meente at burde modtage. I December 1884 disputerede jeg for den philosophiske Doktorgrad. I indeværende Aar har jeg søgt om Ansættelse ved tredie Afdeling af Universitetets zoologiske Musæum, om Posten som Assistent ved Musæet og om Posten som Docent i Zoologi ved den kongelige Veterinair- og Landbohøjskole. Det eensartede Resultat af disse Ansøgninger bestemte mig til ikke at søge om Posten som Docent i Zoologi ved den polytechniske Læreanstalt.

Som Student har jeg nydt Communitetsstipendiet, under mit Ophold i Sydamerika det Thott'ske Rejsestipendium paa et halvt Aar samt et større Stipendium (700 Kr.) fra Universitetet. Efter den Tid er der tre Gange blevet mig forundt det Smithske Stipendium for Candidater og Viderekomne, hvoraf jeg nu nyder en større Portion.

Af videnskabelige Arbejder er det lykkedes mig at faae publiceret følgende:

Bidrag til Phalangidernes Morphologi og Systematik samt Beskrivelse af nogle nye, herhen hørende Former. (Naturhist. Tidsskr. 3 R. Bd. VIII. 1874).

Om Bygningen af Gonyleptiderne, en Type af Arachnidernes Classe (Naturhist Tidsskr. 3 R. Bd. XII. 1879).

Sur le rapprochement des sexes chez quelques Araignées. (Entomol. Tidsskr. Stockholm 1880).

Om Oppustningssækken hos Tetrodon og om Aandedrættet hos Clarias. (Naturhist. Tidsskr. 3 R Bd. XIII 1882).

Om et Par Punkter af Phalangidernes Anatomi. (Entomol. Tidsskr. Stockholm 1884).

Træk af nogle Sydamerikanske Insecters Biologi. (Entomol. Tidsskr. Stockholm 1884).

Om Lydorganer hos Fiske. En physiologisk eg comparativ-anatomisk Undersøgelse. Kjøbenhavn 1884).

(En preliminair Note heraf: Sur l'appareil du son chex divers Poissons de l'Amérique du Sud, optaget i Comptes rendus de l'Acad. des sci. T. LXXXVIII. Paris 1879).

Opiliones Laniatores Musei Hauniensis. (Naturhist. Tidsskr. 3 R. Bd. XIV. 1885).

IV.

Jeg, Peder Johannes Friedenreich Kaarsberg, er født den 21de april 1856 i Græse i Nordsjælland. Min fader, Hans Berlin Kaarsberg, døde for 1 år siden som sognepræst i Skjelby pr. Næstved. Min moder er født Reumert. Jeg dimitteredes 1873 fra Herlufsholm, studerede 2 år theologi, senere medicin og fik embedsexamen sommeren 1881. Senere har jeg været ansat som candidat i 1 år ved Dronning Louises børnehospital, 2½ år ved Frederiksberg-hospital og kom derfra til Communehospitalet.

V.

Jeg, Carl Adolf Nissen, er født i Kjøbenhavn d. 7de November 1839. Min Fader, Inspector J. Nissen, Sønderjyde af Fødsel, var Lærer ved den tyske St. Petri Menigheds Realskole og døde som dennes Bestyrer i Aaret 1851; min Moder, Anna Christine, født Wentzel, lever endnu her i Byen. Efter at have gjennemgaaet Petri Realskole blev jeg i Aaret 1852 optagen i Metropolitanskolens daværende fjerde Klasse og i 1857 dimitteret med 2den Karakter. Aaret efter tog jeg filosofisk Examen og i Foraaret 1864 juridisk Embedsexamen med 2den Karakter, hvorpaa jeg i

kort Tid var indkaldt til Militærtjeneste, men ikke kom til at deltage i Krigen. Under mit juridiske Studium havde jeg ernæret mig ved at undervise i Sprog, hovedsagelig i Tysk, og da det efter Katastrofen i 1864 viste sig meget vanskeligt at komme ind i en juridisk Virksomhed, til hvilken jeg heller ikke følte mig særligt oplagt, besluttede jeg at hellige mig definitivt til Lærergjærningen. Jeg begyndte derfor samme Efteraar at studere det tyske Sprog videnskabeligt og har i henved 20 Aar nydt Professor Oppermann's Undervisning og Vejledning indtil hans Død. Jeg har til forskjellige Tider udgivet et Par smaa Skolebøger samt Lærebøger i engelsk og tysk Handelskorrespondance, medens min Tid hovedsagelig har været optagen af Undervisning i Tysk og Engelsk i Hovedstadens større private Skoler, saaledes i 12 Aar i Melchiors Borgerskole, siden 1872 i Efterslægtselskabets Realskole og i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, siden 1885 i Søofficersskolen, desuden i den af „Foreningen til unge Handelsmænds Uddannelse“ grundede Aftenskole. Endskjønt Undervisningsgjærningen som sagt væsenlig lagde Beslag paa min Arbejdskraft, havde jeg dog stadig min Opmærksomhed henvendt paa at erhverve et ydre Stempel paa mine videnskabelige Studier, men da jeg i 1872 var bleven gift med Bolette Catharina, Datter af afdøde Møllermester O. Petersen her i Byen, og maatte arbejde strængt for at sikre mig og min Hustru en anstændig Subsistens, kunde jeg ikke afse den nødvendige Tid til at forberede mig til en Magisterkonferens og søgte derfor indenfor mit Specialstudium, de nedertyske Dialekter, et Emne til en Doktordisputats. Paa min Ansøgning i Foraaret 1884 tillod Kultusministeriet mig efter det filosofiske Fakultets Anbefaling at disputere udenfor mit oprindelige Fakultet og uden foregaaende Magisterkonferens, og derefter blev min Afhandling for Doktorgraden „Forsøg til det middelnedertyske Sprogs Syntax“ kjendt værdig til at forsvares offenlig, hvilken Handling fandt Sted den 22de December 1884.

VI.

Vilhelm Adolf Secher, født 17. avgust 1851 i Brøndum ved Ålborg, hvor min fader Adolf Jeremias Müller Secher, død som sognepræst i Ingstrup, Hjermeslev og Alstrup, den gang var præst. Min moder Marianne Augusta Vilhelmine Elisabet Luise Rettmeyer er tysk af fødsel, født i Brunsvig, og jeg lærte derfor lige tidlig at tale dansk og tysk, lige som senere undervisning meddeltes mig af en tysk lærerinde, indtil jeg i 1862 blev sat i Ålborg latinskole, hvorfra jeg 1869 blev student med 2. karakter. Alt tidlig havde min oldemoders salmebog og min farfaders bönnebog med de deri indeholdte optegnelser om min fædrene slægt vakt min interesse for dennes historie, og endnu mens jeg gik i skole, samlede jeg, hvad der kunde findes om den i trykte kilder, og Hofmanns efterretninger om danske adelsmænd og Giessings om danske og norske jubellærere, som jeg fandt blandt min faders bøger, bleve mine kæreste bøger. Da min fader ved sin død, et halvt år för jeg blev student, efterlod sig historiske optegnelser om sit pastorat, kom min historiske interesse til også at samle sig om min barndomsegns historie og topografi, og jeg blev derfor som student straks en stadig gæst i Københavns arkiver og biblioteker, medens jeg under ferieophold i Jylland om sommeren plejede at supplere mine topografiske og genealogiske samlinger ved at undersøge amts-, bispe- og byarkiver. Efter at have taget 2. eksamen var jeg tilböjelig til at bestemme mig for at tage en magisterkonferens i historie, men besluttede dog efter tilskyndelse af afd. prof. Hermansen, hvis hustru var af min slægt, at forberede mig til juridisk eksamen, en beslutning jeg aldrig har haft anledning til at fortryde. På grund af mine historiske sysler var det naturligt, at retshistorien var det af de juridiske eksamensfag, som særlig måtte vække min interesse; jeg kom tidlig i besiddelse af en udgave af de gamle love og en del retshistorisk littera-

tur og anvendte mindst lige så megen omhu på retshistorien, som på et hovedfag. Beskæftigelsen med lovenes gammeldansk vakte min lyst til at lære det oldislandske sprog og dets litteratur at kende, og da min frænde, cand. mag. C. E. Secher, tilbød at gennemgå en del af den litteratur med mig, tog jeg med glæde mod tilbudet, idet jeg samtidig på egen hånd gennemlæste en del sagaer. Da senere dr. L. Wimmer blev ansat som docent ved universitetet, blev jeg tilhører ved hans forskellige forelæsninger over nordisk filologi. Under disse noget afsides studier var det trukket ud med eksamenslæsningen, særlig da jeg ikke benyttede manuduktør. Först da jeg 1874 fik nuværende professor dr. jur. J. Lassen og senere tillige nuværende overretsassessor H. Øllgaard til manuduktører, gik det hurtigere, og den 18. jan. 1876 blev jeg juridisk kandidat med laud. Ved min moders understøttelse, nogen undervisning og hjælp af nogle mindre legater havde jeg opholdet, til jeg 1874 fik regens- og kommunitetsstipendiet. Mine studier i arkiverne medførte, at jeg i oktober 1875 blev antaget til medhjælper i kongerigets arkiv, men da der i lang tid intet avancement forefaldt, fik jeg først 28. decbr. 1882 udnævnelse som assistent, og fra april 1883 overgik jeg til gehejmearkivafdelingen af de nu samlede arkiver. Jeg havde således fåt en stilling, som efter sin beskaffenhed og mine studiers art særlig måtte tiltale mig; i arkivet fik jeg daværende fuldmægtig, nuværende gehejmearkivar, A. D. Jørgensen til nærmeste foresatte og uddannedes under hans vejledning i kundskab om arkivets indhold og til at arbejde efter den metode og de principer, hvor efter han den gang havde begyndt at opstille og ordne kongerigets arkiv, og som nu anvendes på de samlede arkiver. I anledning af samtaler med ham kom jeg også til at beskæftige mig med studier af mere almindelig historisk og filosofisk karakter, end de som hidtil havde optaget mig, og hine studier have haft stor betydning for min udvikling. I efteråret 1876 overdrog det juridiske fakultet mig at samle

materiale til en plan for en ny udgave af Kristian V's danske lov, og udgavens besørgelse under fakultetets tilsyn blev mig derefter overdraget af justitsministeriet. Den udkom 1878. Aret i forvejen havde jeg fåt en kandidatplads på Elers kollegium, og her havde jeg bolig til september 1880. I vinteren 1878—79 opholdt jeg mig med understøttelse af kommunitetets rejsestipendium i München, hvor jeg hørte professor Rockingers forelæsninger over pælæografi, overværede rigsarkivaren, gehejmeråd v. Løhers arkivalske øvelser og særlig havde udbytte af professor K. Maurers udmærkede forelæsninger over den gamle islandske proces, som först åbnede mit öje for retshistorisk metode og modnede min plan om at vælge de nordiske landes, særlig Danmarks, retshistorie til specialfag. På ud- og hjemrejsen besøgte jeg forskellige tyske arkiver for at se deres indretning og ordning.

Efter min hjemkomst fra udlandet fik jeg i juni 1879 en mindre lod af det Smithske stipendium, og den 2. novbr. s. å. valgte det rets- og statsvidenskabelige fakultet mig til sin notarius. Sommeren efter, lige som også i sommeren 1881, deltog jeg i den fra kongerigets arkiv udgående undersøgelse af de provincielle embedsarkiver. I 1880 fik jeg som efterkommer af en broder til lic. jur. Peder Lassen det af denne stiftede rejsestipendium. Efter at have holdt bryllup, rejste jeg i septbr., ledsaget af min hustru, til Tyrol og Norditalien og tilbragte vintersemestret i München. Om våren gik rejsen til Venedig, Florens og Rom og derfra til Stockholm, hvor jeg benyttede rigsarkivet og særlig optog beskrivelser og indholdsfortegnelser over det kongelige biblioteks store samling af danske lovhåndskrifter med det formål for öje at orientere mig med hensyn til en eventuel ny og tidssvarende udgave af vore gamle love. I decbr. 1881 fik jeg atter en mindre lod af det Smithske stipendium, som i decbr. 1884 forhöjedes til en större lod. I 1880 påbegyndte jeg udarbejdelsen af en afhandling for den juridiske doktor-

grad, som dog först blev færdig 1884 dels på grund af æmnets beskaffenhed, dels fordi jeg tillige måtte anvende tid på andet litterært arbejde, i det jeg 1880 på opfordring af hans ekscellence justitsminister dr. jur. Nellemann begyndte udgivelsen af de på kongens retterting i Kristian IV's tid afsagte domme, et foretagende jeg fremdeles arbejder på. Den 29. jan. 1885 forsvarede jeg den nysnævnte afhandling for doktorgraden, som derefter meddeltes mig den 10. febr I våren s. å. fik jeg atter Peder Lassens rejsestipendium (for 1 år) og desuden tilskud af kommunitetets, hvorpå jeg i sommeren tiltrådte en tredje udenlands rejse, under hvilken jeg agter at opholde mig i Kristiania, Stockholm og Berlin.

Den 21. septbr. 1880 holdt jeg bryllup med Juliane (kaldet Julie) Marie Assens, født 8. april 1853, datter af Rasmus Winther Assens, Præst i Græsted og Mårum, og Margrete Krag. Vi have en sön og to døtre.

Mine trykte arbejder ere:

Den Grotumske legatstamtavle, en stamtavle over de slægter, som have adgang til de Grotumske legater. 1. del. Kbh. 1875.

Kong Christian den femtis Danske Lov, udgivet ved Justitsministeriets Omsorg og under det juridiske Fakultets Tilsyn. Kbh. 1878.

Samling af kongens rettertings domme 1595 1604. Kbh. 1881—83; 1605 - 1610, 2 hæfter. Kbh. 1885.

Kong Kristian V's Danske Lov og de tidligere Forsøg på at til Veje bringe en almindelig Lovbog. I Anledning af Jubilæet (15. April) 1683 — (15. April) 1883. Kbh. 1883. (Særtryk af „Nation. Tid.“ 1883, 2495.)

Om vitterlighed og vidnebevis i den ældre danske proces. I. om vitterligheden. Kbh. 1885. (Afhandling for doktorgraden.)

Meddelelser om Slægten Secher (Siker), med mange Portrætter og andre Afbildninger. Kbh. 1885.

Jeg har skrevet anmældelser af: M. H. Rosenörn: Grev Gert af Holsten og Niels Ebbesen af Nörreris, 1.—2. hæfte (i „Fædrelandet" 1875, 81 jfr. 94 og 96). — Aagesen: Fortegnelse over Retssamlinger m. m. Kbh. 1876 (a. st. 1876, 208). — Runeberg: Ausgewählte Gedichte, Deutsch von Max Vogel (a. st. 1878, 279). — P. Hasse: Das Schleswiger Stadtrecht, Kiel 1880 (i „Historisk Tidsskrift". V. ræk. 2. bd. s. 196—219) og sammes: Die Quellen des Ripener Stadtrechts, 1883 (a. st. 4. bd. s. 481—96). — Joh. Steenstrup: Danelag, Kbh. 1882 („Juridisk Tidende" i „Nat. Tid." 1882, 2300). — Protestantenbibel neuen Testamentes, hrgb. von P. W. Schmidt u Fr. v. Holtzendorff, 3. Aufl. („Sanningsøkaren" 1879, 90—91).

End videre har jeg ladet følgende trykke i tidsskrifter:

I „Årbøger for nord. Oldkyndighed" 1882 s. 219—32: De to ældste bevarede i Norden udstædte breve (med to afbildninger).

I „Archivalische Zeitschrift" 4.—6. bd.: Das Archivwesen im Skandinavischen Norden.

I „Samlinger til jysk Historie og Topografi": En Forskrivelse til Fanden i det 18. Aarh. (4. bd. s. 92—98); Årbog, skrevet af Kr. Staphensen, præst ved Budolfi kirke i det 16 årh. med flere (5. bd. s. 68—91); Mariesteds (Sæbys) byret af 1525 og Holstebros byret af 1552 (10. bd. s. 168—83) og en mindre meddelelse i 7. bd. s. 253—56.

I „Danske Samlinger" 2. ræk 3. bd. s. 127—145: Den af den jyske og fynske adel i året 1627 betalte kornskat.

I „Blandinger", udg af Univers. jubil danske Samfund: To brudstykker af Birgittinske klosterregler på dansk fra c. 1425 (s. 132 37), og: Den såkaldte Erik Glippings almindelige byret (s. 138—67).

I „Personalhist. Tidsskr." 3. bd. s. 392—93: Bidrag til familjen Dahlepils historie.

I „Ugeskrift for Retsvæsen": Om teksterne af kong Kristian den femtes danske lov og lovens udgivelse (1878 s 737—66, også særskildt Kbh. 1878); Fortegnelse over den

danske Rets Literatur 1876—83 (1884 s. 113—29, også særskildt Kbh. 1884.)

Til dagspressen har jeg leveret nogle artikler i „Fædrelandet", „Dagbladet", „Berl. Tidende" og „Nationaltidende". Her skal kun nævnes: Kritikens Kristendom (Dagbl. 1880, 84 og 89); Kong Christian den Femtes danske Lov 1683—1883 (Berl. Tid. 1883, 86); Det retsvidenskabelige Studium i Tyskland (Nation. Tid. 1882, 2342 og 2384 jfr. 2363 og 1883, 2404), samt: Alle Helgens og Alle Sjæles Fest i München 1878 (Nordslesv. Søndagsblad 1878 no. 10). — Endelig skal tilföjes, at mit navn findes under biografiske meddelelser om afdøde danske jurister i Fr. v. Holtzendorffs: Encykl. der Rechtswiss. 2. dels 2. udg.; jeg vedkender mig imidlertid hverken trykfejlene eller de vedföjede tarvelige litteraturhenvisninger, der ere blevne anbragte uden mit vidende.

VII.

Jeg, Vilhelm Carl Thomsen, er født i Sorø den 20. November 1854 og er en Søn af afdøde Adjunkt ved Sorø Akademis Skole Carl Vilhelm Thomsen og ligeledes afdøde Hustru Sara Johanne, født Bøtker. Efter Sidstnævntes Død i 1871 — min Fader var allerede afgaaet ved Døden i 1861 — optoge min Faders Søster Fru Johanne Nicoline Margrethe Winther, født Thomsen, som siden har været mig en anden Moder, og dennes Mand, daværende Folketingsmand Dr. phil. G. H. Winther, mig som Barn i deres Hus. Jeg blev, efter at have gjennemgaaet samtlige Klasser i Sorø Akademis Skole, i Sommeren 1871 dimitteret sammesteds fra med første Karakter med Udmærkelse og bestod i det følgende Aars Sommer den filosofiske Prøve med samme Udfald. Efter i de to første Aar efter Examen artium at have givet mig af med forskjelligartede Studier, navnlig Sprogvidenskab og Historie samt — i det andet Aar — Kemi, begyndte jeg i Efteraaret 1873 at forberede mig til

den fuldstændige juridiske Examen. Denne Examen, til hvilken jeg manuduceredes af nuværende Overretsassessor Øllgaard, bestod jeg i Januar 1877 med Karakteren laudabilis. Siden April 1878 har jeg været ansat som Assistent (Volontær) i Justitsministeriet. I denne min Stilling blev jeg i 1883 antagen til at fungere som Secretær ved de Kommissioner, som i 1881 af den danske, norske og svenske Regjering vare blevne nedsatte til i Fællesskab at udarbeide Forslag til ensartede Love for de tre Lande angaaende Handelsfirma og Prokura samt angaaende Benyttelse af Varemærker. Ved Siden af min Stilling i Justitsministeriet har jeg i flere Aar arbejdet hos Højesteretssagfører Bagger, hos hvem jeg erholdt autoriseret Fuldmagt i April 1877, hvorhos jeg ogsaa i et Par Aar har forrettet noget Arbejde for en Retsbetjent. I de første Aar efter Examen gav jeg mig, i øvrigt kun i ringe Omfang, af med Manuduktion til fuldstændig juridisk Examen. Endelig har jeg til forskjellige Tider været beskæftiget ved en af Dr. phil. Winther bestyret Brandforsikringsforening. I 1878 aftjente jeg min Værnepligt som Elev ved Forpleiningskorpset, hvor jeg udnævntes til Korporal. I 1883 opholdt jeg mig i 8 Maaneder — fra Februar til Oktober — i England, under hvilket Ophold jeg dels samlede Materiale til og paabegyndte Udarbejdelsen af den af mig den 18. Marts d. A. for den juridiske Doktorgrad forvarede Afhandling „Bidrag til Læren om Fordringsrettigheders Forældelse efter dansk og fremmed Ret“, dels benyttede Leiligheden til, saavidt mit andet Arbejde lod mig Tid dertil, at gjøre mig bekjendt med forskjellige Grene af den engelske Ret, og da navnlig, bl. a. ved at overvære Retsforhandlinger, med engelsk Rettergang. Bortset fra det nævnte Skrift har jeg ikke offenliggjort andet Arbejde end en i Ugeskrift for Retsvæsen for 1881 S. 385—400 indrykket Imødegaaelse af et af Overretsprokurator A. L. Salomonsen i samme Tidsskrift, samme Aargang S. 1—13 udviklet Forsøg paa en ny Fortolkning af D. L. 1. 2. 11, som

jeg allerede tidligere havde haft Lejlighed til at gjøre til Gjenstand for Kritik under en for Hof- og Stadsretten verserende Sag, „v. Schjøtz ctr. Justitsministeriet", hvis Førelse jeg paa min daværerde Principals Vegne havde besørget for Citanten. Dog kan jeg tilføje, at en af mig i min Egenskab af Sekretær ved de ovennævnte Kommissioner udarbejdet Oversigt over de vigtigere fremmede europæiske Lovgivningers Bestemmelser om Firma samt om Handelsregistre og lignende Publicitetsindretninger findes taget som Bilag til de Kommitteredes Betænkning, der i øvrigt endnu ikke er forelagt Offentligheden.

VIII.

Rudolph Sophus Bergh, Søn af Overlæge v. alm. Hospital, Dr. med. Rudolph Bergh og Hustru Elisabeth, f. Simonsen, er født i Kjøbenhavn d. 22de September 1859. Dimitteredes 1876 fra Metropolitanskolen, absolverede Philosophicum 1877, lægevidenskabelig Forberedelsesexamen i Januar 1879 og underkastede sig i Efteraaret 1882 Magisterkonferentsen i Naturhistorie med Zoologi som Hovedfag. Studerede i 1883 og Begyndelsen af 1884 videre i Villefranche-sur-mer og Würzburg under Professor Carl Semper. Forsvarede sin Afhandling „Undersøgelser over Metamorphosen hos Aulastoma gulo" for den filosofiske Doktorgrad d. 26de Marts 1885. — Ægtede d. 28de Decbr. 1883 Emma Brandes, født d. 14de April 1843. — Har foruden ovennævnte Afhandling og nogle mindre Artikler i „Naturhist. Foren. vidsk. Meddel.", „Zoolog. Anzeiger" og „Kosmos" offentliggjort:

1) „Studien über die erste Entwicklung des Eies von Gonothyraea Lovéni Allm." i Morphologisches Jahrbuch, Bd. V. 1879.
2) „Der Organismus der Cilioflagellaten" i Morphologisches Jahrbuch. Bd. VII. 1881.

3) „Ueber die Metamorphose von Nephelis“ i Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologi. Bd XLI. 1884.
4) „Die Exkretionsorgane der Würmer“ i Kosmos. 1885. Bd. II.

IX.

Jeg, Peter Jakob Christian Dethlefsen, Søn af Postpakmester J. H. Dethlefsen og afdøde Hustru Magdalene, f. Hansen, er født den 20de Marts 1855 i Kolding. Allerede før Skolealderen flyttede imidlertid mine Forældre til Hovedstaden, og hele min Uddannelse er da foregået her. 1861 trådte jeg ind i „Latin- og Realskolen på Værnedamsvejen“ (H. Schneekloth) og blev i 1871 dimitteret derfra som Student med 1ste Karakter. Denne meget tidlige sikkert for tidlige Overgang til selvstændigt Arbejde var måske meddelagtig i den Ubestemthed, hvormed jeg straks stod overfor Valget af Fagstudium. Såvel under det første Års Forberedelse til Philosophicum, hvilken jeg absolverede 1872, som i det påfølgende Halvår, der tilbragtes i en Privatlærerstilling paa Landet, begyndte jeg nemlig at dyrke Studiet af de classiske Sprog, og først efter den nævnte Tids Forløb brød en afgjort Tilbøjelighed til Lægevidenskaben igjennem. Jan. 1875 fuldendtes Forberedelseseksamen og Juni 1879 medicinsk Embedseksamen med Laudabilis. Den lykkelige Tilendebringelse af Studiet i den nævnte Tid trods Manglen på egne Hjælpemidler skylder jeg dels Understøttelse fra Universitetet dels redebon Bistand fra private Venner. Umiddelbart efter Afslutningen af Studietiden aftjente jeg Værnepligten ved et 10 Måneder varende Togt til de dansk-vestindiske Øer og gjorde derefter endnu i nogle Måneder Tjeneste i Marinen som Reservelæge. Novbr. 1880 ansattes jeg som Lægekandidat ved det kgl. Fred. Hospital, men dirigeredes straks til den nørrejydske Sindssygeanstalt for 4 Måneder. Herefter forblev jeg i fulde

2 År ved Hospitalet og overgik derefter i Marts 1883 i samme Stilling ved Sygeafdelingen for Tvangs- og Arbejdsanstalten her i Kjøbenhavn, hvor jeg atter forblev i noget over 2 År. Fra Juni 1885 har jeg været ansat som Reservelæge ved den ny oprettede St. Johannes Stiftelses Sygehus.

Under mit Ophold på nævnte Arbejdsanstalt fængsledes min Opmærksomhed af de hos den derværende Drankerbefolkning forekommende mindre almindeligt omtalte alkoholistiske Sygdomsphænomer særligt de alkoholistiske Krampeformer, og da mine Undersøgelser på dette Punkt ledede mig til en fra det sædvanlige afvigende Opfattelse, nedlagde jeg Resultatet af dem i en Afhandling betitlet „Den alkoholiske Eklampsi", som af det medicinske Fakultet fandtes værdig til at forsvares offentlig for Doktorgraden, hvilket Forsvar fandt Sted den 11te April 1885.

X.

Jeg, Johan Andreas Neergaard Kier, Søn af pensioneret Skolelærer Frederik Christian Kier og Hustru Christiane Frederikke Engel, er født d. 26de Maj 1853 i Gjødvad, en Landsby i Nærheden af Silkeborg. Ved en i Kjøbenhavn bosiddende velhavende Slægtnings Bistand blev jeg, efter at have nydt den almindelige Almueskoleundervisning hos min Fader, i mit 11te Aar anbragt i Latinskole, først i Latin- og Realskolen i St. Kongensgade 55 (Frisch og Kjær), senere i Haderslev Læreres lærde Skole, hvorfra jeg dimitteredes til Universiteret i Aaret 1870. Aaret efter tog jeg Philosophicum, og i Sommeren 1877 absolverede jeg medicinsk Embedsexamen med Hovedkarakter laudabilis. At jeg overhovedet kunde paabegynde og har været istand til at fuldende mit langvarige og meget kostbare Embedsstudium, til hvilket jeg ene har følt Lyst og Kald, har jeg udelukkende den ovennævnte Slægtnings — Fru Charlotte

Luno, Enke efter kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno, en Søster til min Fader — Godhed og Offerberedvillighed at takke for. I hendes Hus har der været beredet mig en i økonomisk Henseende fuldstændig sorgløs, og i alle Henseender behagelig, Tilværelse i 17 Aar. Efter at have havt Ansættelse som surnumerær Kandidat paa Frederiks Hospital fra 1ste Januar til 1ste September 1878, praktiserede jeg en kort Tid i Vinteren 78—79 i Sarup paa Fyen, men allerede i Foraaret 79 vendte jeg tilbage til Kjøbenhavn, hvor jeg siden, med Undtagelse af et kort Ophold i Udlandet i Vinteren 79—80, har havt fast Ophold. Fra 1ste Maj 80 til 1ste April 82 har jeg gjort Tjeneste som Reservelæge i Hæren, fra 1ste November 81 til 1ste November 83 havt Ansættelse som fast Kandidat ved Kommunehospitalet.

Den Interesse, jeg allerede som Student havde følt for en af de vigtigste og uden Sammenligning den interessanteste af de mange Specialiteter, som Lægevidenskabens tiltagende Omfang i Tidernes Løb har affødt, nemlig Øjenlægevidenskaben, har jeg været saa heldig at kunne faa tilfredsstillet ved at tage Ophold her i Kjøbenhavn. Som et Udtryk for denne Interesse og som Resultatet af flere Aars stadigt Arbeide paa én af Hovedstadens største Øjenkliniker, fremkom min Afhandling „Bidrag til Bedømmelsen af Mekanotherapiens Betydning (Massagebehandlingen) i Øjenlægevidenskaben“, som det medicinske Fakultat fandt værdig til at forsvares offentlig for Doktorgraden i Medicin.

Foruden denne større Afhandling har jeg, medens jeg var Kandidat paa Kommunehospitalet, skreven 2 mindre Afhandlinger, begge optagne i „Hospitalstidende“, én om „Osteomalaci“ (Hospitalstidende Maj—Juni 1883) og én om „Sublimat som antiseptisk Saarbehandlingsmiddel“ (Hospitidende Juni 1884).

Under 29de April d. A. er jeg bleven udnævnt til Korpslæge i Hærens Lægekorps.

I November 1879 ægtede jeg Vilhelmine Marie Rohde,

Datter af forlængst afdøde Isenkræmmer Julius Rohde og ligeledes afdøde Hustru Thora Vilhelmine, født Brusch.

XI.

Jeg, Carl Christian Langgaard, er født i Kjøbenhavn d. 5te Juli 1853. Mine Forældre ere Justitsraad, Fabrikejer J. P. Langgaard og Hustru Charlotte Langgaard, født v. Seydewitz. Jeg har faaet min Opdragelse under mine Forældres omhyggelige Vejledning i Hjemmet og min Skoleundervisning i d. v. Westenske Institut, hvorfra jeg dimitteredes i Sommeren 1871 med Haud illaudabilis. Aaret efter tog jeg Philosophicum med Laudabilis. Derefter tog jeg fat paa det medicinske Studium og aftjente i Sommeren 1876 min Værnepligt som Underlæge i Lejren ved Hald. I Vinteren 1876—77 var jeg constitueret i 2 Maaneder som Candidat paa Communehospitalet. I Januar 1878 absolverede jeg medicinsk Embedsexamen med Hovedkarakteren Haud illaud primi gradus. Efter umiddelbart efter Embedsexamen at have gjennemgaaet det lovbefalende Cursus paa Fødselsstiftelsen, vicarerede jeg i Marts og April som Læge i Fredericia. I Juni gjorde jeg Tjeneste som Reservelæge i Hæren ved 20de Bataillon under Lejrsamlingen paa Eremitagesletten. Efter min Hjemkomst herfra vicarierede jeg c. 1 Maaned som fast Candidat paa Fødselsstiftelsen. Umiddelbart herefter nedsatte jeg mig som prakt. Læge ved Daugaard Station i Vejleegnen og praktiserede i denne Egn omtr. i 4 Aar, idet jeg den 1ste Juli 1882 flyttede til Fredericia, hvor jeg blev ansat som Læge ved Communens Sygehus fra 1ste Novbr. 1882 og fra 1ste April 1884 som Læge ved det kgl. Døvstummeinstitut, ligesom jeg siden April 1884 har været constitueret som Distriktslæge i Fredericia. Min litterære Virksomhed har tidligere indskrænket sig til enkelte Smaaartikler i „Hospitalstidende", samt til flere Artikler i de herværende locale Blade, som nærmest

have haft for Øje at vække Beboernes Interesse for hygiejniske Forbedringer. Baade under min Virksomhed som Landlæge og senere i Fredericia har jeg beskjæftiget mig med Studiet af den genuine Pneumoni, ligesom jeg i min Praxis havde ret god Lejlighed til at foretage Observationer og Optegnelser. Det interessante Spor, i hvilke de mikroskopiske Opdagelser efterhaanden førte Tanken ind med Hensyn til denne Sygdoms Opfattelse har i de senere Aar end ydermere næret min Interesse for Sygdommen, og trods min noget isolerede Stilling som Provindslæge fik jeg dog Lejlighed til at fortsætte mine Studier saa vidt, at jeg i Novbr. 1884 kunde indlevere Resultatet af dem i en Afhandling til det medicinske Facultet, betitlet: „Studier over den croupøse Pneumoni, særlig over Hjernesymptomerne og deres Aarsager", hvilken Afhandling blev funden værdig til at forsvares for den medicinske Doktorgrad. Da Absolveringen af min Embedsexamen imidlertid kun havde haft Haud primi til Følge, maatte jeg ansøge om Dispens fra Loven, hvilken Kongen indrømmede mig 20de Marts 1885, og jeg forsvarede da offentlig min Afhandling for Doctorgraden d. 30te Juni 1885.

Jeg har været gift siden d. 28de Maj 1880 med Grosserer Valdemar Bahnsons ældste Datter Marie.

XII.

Carl Elias Bonaventura Krebs, Søn af afdøde Stiftsfysikus Krebs og Hustru Anna Margrethe f. Borch, er født paa Læsø d. 14. Juli 1851. 1870 dimitteredes jeg fra Borgerdydskolen paa Christianshavn (med første Karakter); det følgende Aar tog jeg den philosophiske Examen og Adgangsexamen til den polytechniske Læreanstalt. I 1875 underkastede jeg mig Magisterkonferens i Mathematik og 1879 tog jeg statsvidenskabelig Examen. Den 6te Juli 1885 for-

svarede jeg min Afhandling „om Viden og Forventning“ for den filosofiske Doktorgrad.

XIII.

Jeg, Frederik Christian Krarup, er født den 31. Marts 1852 i Løgumkloster, hvor min fader var præst. Hans navn er Niels Peter Krarup, min moders var Jensine Skierbeck; min farfader var stiftsprovst Kr. i Ålborg, min morfader amtsforvalter, etatsråd S. i Holstebro. Efterat jeg til mit 11te år havde nydt privat undervisning i hjemmet, blev jeg ved min faders forflyttelse til Vendsyssel i året 1863 sat i Ålborg Kathedralskole, fra hvilken jeg udgik som student i året 1870. Jeg mindes fra min skoletid med særlig glæde undervisningen i historie samt i Græsk og Latin, gjennem hvilke sidste der vaktes hos mig en virkelig kjærlighed til den klassiske oldtid. Samtidig modtog jeg imidlertid udenfra stærke påvirkninger af den religiøse og folkelige bevægelse, som udgående fra Grundtvig, just i mit skolelivs senere år stærkt gjorde sig gjældende i Ålborg stift. Nærmest dette skyldes det, at jeg som student straks valgte theologien til mit studium. Såvel i mit rusår, der afsluttedes med at jeg tog 2den examen i sommeren 1871, som siden under mit theologiske studium påvirkedes jeg stærkt af Søren Kirkegård og Rasmus Nielsen, og sammen med andre unge studerende tog jeg levende del i alle tidens brændende spørgsmaal, som stod i berøring med den kristne religion. Forsinket ved en langvarig sygdom tog jeg først theologisk embedsexamen i Januar 1878; efter 1 års forløb fik jeg bolig på Borcks kollegium, og gav informationer, stadig derunder fortsættende mine theologiske studier, som nu især havde den nyere tydske theologi til sin gjenstand. I efteråret 1881 begyndte jeg med universitetets understøttelse en videnskabelig udenlandsrejse, som strakte sig til Tydskland, Schweiz, Frankrig og Italien og varede i c. 2

år indtil sommeren 1883. Det åndelige udbytte, som den skænkede mig, kan jeg vanskelig vurdere efter dets betydning for min egen udvikling; jeg fik mit blik udvidet ved at betragte de videre former, hvori det åndelige liv rørte sig, og ved at mødes med de nye synsmåder, som i høresalene af store personligheder, som Frank, Biedesmann, og især Ritschl, blev gjorte gjældende. I slutningen af 1884 blev jeg kaldet til sognepræst i Mariager og den 1. Juli 1885 ægtede jeg Marie Mohr, en datter af Grosserer H. T. Mohr af Kjøbenhavn og hustru Margrete f. Hvalsøe.

Universitetets aarlige Fest til Minde om Kirkens Reformation vil blive holdt Torsdagen den 12te November Kl. 12 i Universitetets Festsal. Talen holdes af Professor, Dr. phil. P. E. Holm. Efter denne Tale vil Universitetets Rektor, Professor, Dr. theol. C. Henrik Scharling holde en Mindetale over **Johannes Bugenhagen** i Anledning af dennes 400aarige Fødselsdag (f. den 24. Juni 1485) og dernæst give en kort Oversigt over, hvad der har tildraget sig ved Universitetet i det nu fuldendte Aar, samt proklamere Sognepræst i Mariager F. C. Krarup som Licentiat i Theologien, cand. juris C. Th. Ussing, cand. jur., Assistent i Gehejmearkivet V. A. Secher, cand. jur., Assistent i Justitsministeriet V. C. Thomsen som Doktorer i Retsvidenskaben, cand. med. & chir. P. J. F. Kaarsberg, cand. med. & chir. P. J. C. Dethlefsen, Korpslæge J. A. N. Kier og Læge ved Sygehuset og det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia C. C. Langgaard som Doktorer i Medicinen, cand. philol. F. Jónsson, cand. mag. W. E. Sørensen, cand. jur., Lærer ved Søofficersskolen C. A. Nissen, cand. mag. R. S. Bergh og cand. mag. & polit. C. E. B. Krebs som Doktorer i Filosofien, hvorefter han overgiver Rektoratet til den for næste Aar valgte Rektor, Professor, Dr. phil. J. L. Ussing. Samtidig overtages

Dekanatet i det theologiske Fakultet af Professor, Dr. theol. P. Madsen, i det rets- og statsvidenskabelige Fakultet af Professor, Dr. juris H. Matzen, i det lægevidenskabelige af Professor, C. G. Lange, i det filosofiske af Professor, Dr. jur. J. C. H. R. Steenstrup og i det mathematisk-naturvidenskabelige af Professor, Dr. phil. A. Steen.

Den sædvanlige Festkantate udføres af Studentersangforeningen.

Videnskabens og vor Højskoles Venner og Velyndere indbydes ved dette Skrift til at deltage i Festen i Forening med Højskolens Lærere og studerende.

Kjøbenhavn, den 1ste November 1885.

Under Universitetets Segl.

1885.